

spirituală a icoanei. Icoana acestei micuțe monahii, umile și neștiutoare, se întemeia pe minunatul text al Sfântului Ioan: „*Acesta este Cel care a venit prin apă și prin sânge: Iisus Hristos; nu numai prin apă, ci prin apă și prin sânge; și Duhul este Cel ce mărturisește, că Duhul este Adevărul*” (I In. 5, 6).

Nu întâmplător icoana lui Hristos Milostivul a văzut lumina zilei la Wilno... Această primă icoană... a fost expusă pentru prima dată în 1935, în timpul Săptămânii Mari, la Ostra Brama, loc de pelerinaj unde, de veacuri, polonezii și lituanienii se închină la icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului Milostiva. Încă o dată, Sfânta Fecioară pregătește în tăcere calea Fiului Său, pe care Îl precedă în timp. Inclusă în URSS din 1945 până în 1989, Lituania a putut experia harul ocrotitor al icoanei care-i fusese încredințată prima oară prin mijlocirea serei Faustina și care, de atunci, nu a încetat nici o clipă să facă tăcute cuceriri în Est²¹.

Această icoană poate fi considerată, după părerea noastră, drept locul unei întâlniri ecumenice între Apus și Răsărit. Cine va ajunge vreodată să facă inventarul tăcutelor cuceriri ale lui Dumnezeu, Care S-a făcut „chip” în Fiul Său și Care dă icoanelor virtutea de a recurge la nesfârșita Sa milostivire ?

3. Viața icoanei în evlavia populară

Atât de importantă în viața monahului, icoana are un loc de frunte și în evlavia populară.

Sfântul Iosif de Volokolamsk, în „Luminătorul”, scria:

Spiritul omenesc, cinstind sfânta icoană, se ridică de la cele văzute la dorința și dragostea de cel nevăzut, dumnezeiesc... și harul lui Dumnezeu se pogoară peste noi prin mijlocirea icoanei, așa cum în Vechiul Testament, prin materie, ca de pildă prin toiagul lui Moise, Dumnezeu făcea minuni. Pentru Daniil zugrăvul și pentru ucenicul lui, Andrei Rubliov, nu exista bucurie mai mare decât să contemple sfintele icoane și să-și înalțe astfel inima și mintea către sfinți și către Hristos Însuși. Dintre toți sfinții, cu

²¹ Ibidem, p. 11.

*osebire trebuie cinstită Preacurata Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioara Maria; toți avem nevoie de Ea, așa cum avem nevoie de aer curat pentru a respira*²².

a. Creștinul privește icoana

La începuturile Rusiei creștine, în secolul al XI-lea, cneazul Boris, când veniseră să-l omoare, s-a întors către icoana lui Hristos cu această rugăciune: *Doamne Iisuse Hristoase, Care Te-ai arătat în acest chip pe pământ pentru mântuirea noastră, și de bunăvoie Te-ai lăsat pironit pe cruce și ai pățimit pentru păcatele noastre, învrednicește-mă să-mi îndur și eu pătimirea*. *Și astfel tânărul principe a găsit puterea de a muri „ca un miel dus spre jughiere”*²³.

La rândul său, și prințul Gleb s-a pregătit să moară asemenea fratelui său Boris sub sabia ucigașă a fratelui lor Sviatopolk, aruncându-se la pământ în fața icoanei Maicii Domnului și sărutând-o²⁴.

Ne grăbim să spunem că această evlavie față de icoană este adânc înrădăcinată în inima și în sufletul credincioșilor ortodocși. Cine a văzut în bisericile din Rusia mulțimea venind să se închine la icoane, sărutându-le și făcând mătăanii până la pământ în fața lor, aprinzând candelile în fața lor, va înțelege această mărturie a unuia din marii filozofi creștini moderni din Rusia, Ivan Kireevski:

Mă aflu odată în capela Maicii Domnului Iverskaia, pelerinaj la care se perinda întreaga Moscova, și contemplam icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului. Mă gândeam la credința copilărească a poporului care se ruga la icoană. Femei și bătrâni ingenuncheați acolo își făceau cruce și se închinau. Contemplam plin de credință trăsăturile Sfintei Icoane și, puțin câte puțin, începeam să înțeleg taina puterii sale miraculoase. Nu, nu era doar o scândură cu un chip pe ea ! De-a lungul veacurilor, emoția și rugăciunile atâtor oameni înspăimântați și nefericiți au impregnat icoa-

²² Iosif de Volokolamsk, citat de „L'illuminateur”, Kazan, 1857, pp. 286-287 și 295.

²³ G. P. Pedotov, *Sfinții Vechii Rusii* (în rusă), Paris, 1931, p. 21 ss, citat de E. Behr-Sigel în *Prière et Sainteté dans l'Eglise russe*, Ed. du Cerf, Paris, 1950, p. 46.

²⁴ R. Marichal, *Les premiers chrétiens de Russie*, Cerf, Paris, 1966, p. 146.

na. Ea s-a umplut astfel de puterea care izvorăște acum din ea.²⁵ A devenit un organism viu, punct de întâlnire între Ziditor și făpturile Sale... Am îngenuncheat și m-am rugat cu smerenie²⁶.

În a treia sa povestire, Pelerinul Rus ne relatează cum, pierzându-și toată agoniseala, împreună cu soția sa, în incendiul care le-a distrus locuința, n-au putut salva decât Sfânta Scriptură și icoanele pe care le aveau:

Ne aminteam și de sfatul bunicului, posteam adesea, citeam în fiecare dimineață Imnul Acatist, iar seara făceam fiecare o mie de mătânii în fața icoanelor pentru a nu cădea în ispită²⁷.

În a patra povestire, mărturia pelerinului ne arată legătura profundă care există pentru creștin între ospitalitatea arătată celui sărman, Evanghelie și icoane:

De sărbători, întotdeauna primeam la noi cel puțin treizeci de cerșetori, frații lui Hristos. Iar tu nu mi-ai spus încă nimic despre tine, nici de unde vii, nici unde te duci! Povestește-mi, îmi place să-i ascult pe cei ce-L cinstesc pe Domnul. Copilașilor, duceți traista pelerinului în camera cu icoane, acolo își va petrece noaptea²⁸.

Este foarte impresionant să vezi că și astăzi, în Rusia, în casele creștinilor, icoanele sunt prezente în colțul principal al încăperii, luminate de candelă. În ziua nunții, mirii primesc de la nașii lor o icoană, care-I înfățișează de obicei pe Dumnezeu Atotțiitorul sau pe Maica Domnului. Ea va fi dusă în procesiune la biserică, în fruntea alaiului nuntașilor, pentru a ocupa apoi locul de cinste în căminul noii familii.

Evlavia populară față de icoane ca expresie a credinței se regăsește până și în riturile funerare. Să ne amintim felul în care Virgil Gheorghiu, în frumoasa sa carte „Nemuritorii de la Agapia”, relatează privilegiul lui Andrei Tuniade: *L-am întins atunci pe răposat pe divan, i-am închis ochii, am aprins o candelă la capul său și i-am așezat icoana pe piept, cum se cuvine pentru un creștin²⁹.*

²⁵ Precizăm că această idee, echivocă pentru o ureche modernă, este departe de a trimite la o concepție fetișistă, cvasimagică a producerii forțelor, ci dimpotrivă, trebuie înțeleasă în contextul teologiei ortodoxe a „energiilor”.

²⁶ N. Arseniev, *La Sainte Moscou*, Paris, 1948, p. 66.

²⁷ J. Laloy, *Récits d'un pèlerin russe* (trad. Laloy), Paris, 1966, pp. 107-108.

²⁸ *Ibidem*, p. 119.

²⁹ V. Gheorghiu, *Les Immortels d'Agapia*, Plon, Paris, 1964, p. 58.

Ceea ce vedem la Lourdes se poate vedea și în Grecia, în insula Tinos, unde mulțimi uriașe vin să se închine la icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului. Acolo, în mijlocul bolnavilor culcați, icoana Maicii Domnului este adusă în procesiune:

*Am privit mult timp după procesiune mulțimea închinându-se și sărutând icoanele. Unele femei îi întindeau paracliserului o bucată de vată pe care acesta o înmuia în uleiul candeliei care ardea în fața icoanei făcătoare de minuni*³⁰.

Este de-ajuns să amintim aici locul pe care-l ocupă în evlavia poporului polonez icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Czestochowa, de la Iasna Gora, unde, în fiecare an, după ce străbat o cale lungă și istovitoare, milioane de pelerini vin să se reculeagă³¹. În toată cuvântarea pe care a rostit-o la Czestochowa, cu prilejul pelerinajului său la Fecioara Neagră, Papa Ioan Paul II nu a încetat să amintească rolul miraculos al icoanei Maicii Domnului în istoria poporului polonez. Har personal dăruit credinciosului, ocrotire neîncetată arătată Bisericii, icoana Maicii Domnului este și locul unde un întreg popor își descoperă identitatea de națiune creștină: *Trebuie să apleci urechea în acest loc pentru a simți cum bate inima neamului în inima Maicii sale*, a exclamat atunci Ioan Paul II³². Tot atât de semnificativ este și faptul că Papa Ioan Paul II i-a oferit Patriarhului Dimitrios I o copie a icoanei Maicii Domnului de la Czestochowa cu prilejul vizitei sale la Istanbul, la 30 noiembrie 1979, când venise pentru festivitățile închinare Sfântului Andrei.

b. Icoana îl privește pe creștin

Cugetările Sfântului Ioan de Kronstadt sunt deosebit de interesante atunci când ne învață că, atunci când contemplăm icoana lui Hris-

³⁰ I. C. I., nr. 136, p. 26.

³¹ O situație asemănătoare, cu aceeași rezonanță în conștiința creștină românească, se constată și în legătură cu icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Mănăstirea Nicula, din Transilvania, unde cu prilejul sărbătoririi hramului, „Adormirea Maicii Domnului”, are loc an de an cel mai impresionant pelerinaj din întreaga Românie (N. trad.).

³² Ioan Paul II, Omilie rostită la icoana de la Jasna Gora, la Czestochowa, luni, 4 iunie 1979, cf. „La Croix” din 4-5 iunie 1979, nr. 29284, p. 5.

tos, a Prea Sfintei Sale Maici sau a sfinților, ajungem să devenim ceea ce contemplăm:

*Dacă un creștin privește deseori cu dragoste și evlavie icoana Domnului nostru Iisus Hristos, a Preacuratei Sale Maici și a sfinților, sufletul său va primi trăsăturile duhovnicești ale chipului contemplat cu dragoste: blândețe, smerenie, milostivire și cumpătare. Când contemplăm deseori icoanele și îndeosebi viața Domnului și a sfinților Săi, cum ne vom schimba, cum vom ajunge tot mai sus !...*³³

Înțelegem astfel foarte bine de ce creștinul se închină îndelung icoanei, pentru a-I permite Duhului să-l facă asemenea lui Hristos, să-l facă să devină chipul viu al Domnului.

Dar dacă, așa cum spuneam, noi devenim ceea ce privim, nu este mai puțin interesant să reținem ceea ce ne spune Sfântul Ioan de Kronstadt, că și icoana la rândul ei ne privește, ne întreabă și ne cheamă neîncetat. Ba chiar trebuie spus că icoana, ca loc viu al Prezenței dumnezeiești, este cea care acționează prima asupra noastră și ne îndeamnă la pocăință:

Privești icoana Mântuitorului și vezi că te privește cu ochi plini de lumină. Această privire este icoana privirii pe care El o îndreaptă cu adevărat spre tine, cu ochii Săi mai strălucitori decât soarele, El care-ți vede fiecare gând, care aude temerile și suspinele inimii tale. Icoana este o imagine, ea înfățișează cu trăsături și simboluri ceea ce nu poate fi înfățișat, ceea ce nu poate fi simbolizat, ceea ce nu poate fi înțeles decât prin Credință. Crede, deci, că Domnul veghează asupra ta, neîncetat, că ne vede pe fiecare dintre noi, cu gândurile, cu dorințele și suferințele noastre, în toate împrejurările: „Iată, te-am însemnat în palmele Mele” (Is. 49, 16)... Așa că roagă-te la icoana Domnului ca și cum te-ai afla în fața Lui. Iubitorul de oameni este prezent în icoană cu harul Său: „Ochii Domnului sunt pretutindeni” (Pilde 15, 3). Urechile înfățișate în icoană te ascultă cu adevărat. Nu uita că acești ochi sunt ochii lui Dumnezeu și aceste urechi, urechile Dumnezeului atotprezent”³⁴.

Așa ne explică Ioan de Kronstadt în ce fel este icoana un „câmp de forță” în viața creștină. Și nu încetează de a-și pune în mișcare puterea sa minunată de convertire.

³³ Ioan de Kronstadt, *Ma vie en Christ*, SO, nr. 27, Bellefontaine, 1979, p. 191.

³⁴ *Ibidem*, p. 39.

Contemporanul nostru, Julien Green, membru al Academiei Franceze, ne povestește și el cum, în toiul unei grave crize de conștiință, i s-a arătat lumină în fața celebrei icoane a Maicii Domnului din Vladimir:

Era în 1928. Renunțasem la aproape orice practică religioasă, în afară de citirea zilnică a Bibliei. Editorul Schiffrin mi-a dăruit cartea lui Muratorov despre icoanele rusești și mi-a căzut sub ochi reproducerea Sfintei Fecioare de la Vladimir. Efectul asupra mea a fost instantaneu. Mă aflu în fața unei persoane vii, care-mi vorbea, ochii săi îmi vorbeau, în această privire care nu a încetat să mă urmărească am citit toate reproșurile iubirii și o compătimire aproape supraomenească. Dacă cineva mă putea înțelege, Ea era aceea. Mi se părea că, ținându-și Pruncul în brațe, ea privea spre omenire și întreba în tăcere: „Ce-o să faceți cu El?”. Ca și cum n-ar fi știut... Știa chiar prea bine, și de aici și acea tristețe insondabilă care totuși nu excludea dragostea. Am închis cartea. Viața nu mi s-a schimbat, dar chipul de neșters nu a încetat să acționeze asupra mea, așa cum a acționat asupra a milioane de bărbați și femei³⁵.

c. O taină dezvăluită celor cu suflet de copil

În cea de-a șaptea sa conferință, prezentată în biserica Sfântul Nicolae din Moscova în 1974, Pr. Dimitri Dudko relatează cum o fetiță care nu fusese crescută în duhul credinței a recunoscut spontan în icoanele din casa unei rude chipul Mântuitorului și al Maicii Sale, de care nu auzise vorbindu-se niciodată.

Intrând în fugă în camera mea și văzând icoanele, copilul a început să pună întrebări... privea liniștită chipurile lui Iisus și al Maicii Sale pe care le vedea pentru prima oară în viață. Cu greu, am încercat să-i explic fetei, micuța mea verișoară... ceea ce vedea pe perete. Dar dificultatea pe care o întâmpinam s-a dovedit a fi o părere. „Știi, mi-a spus ea, știam că există și, înainte să adorm, vorbesc întotdeauna cu El. Știu că este pretutindeni și vede când fac prostii. Doar că uneori mi-era teamă. Cum să-I vorbesc?... Iar acum cred că-L pot săruta... Este mai bun decât toți și mă iubește. Dă-mi-L, te rog, vreau să-L văd mereu”. Conversația ne-a fost întreruptă de venirea mamei sale, mătușa mea. „Mamă, a strigat fetița,

³⁵ J. Green, *Ce qu'il faut d'amour à l'homme*, Plon, Evreux, 1978, p. 110.

*vino iute încoace ! Sărută-L. Și pe tine te iubește. În sfârșit, Îi văd chipul; Îl cunoșteam de mult !*³⁶.

În inima acestei micuțe, Dumnezeu se făcuse deja auzit, înainte ca cineva să i-L dezvăluie. Deja ea I se ruga, Îl iubea, dorea să-L vadă. Iar ceea ce este cel mai emoționant este faptul că fetița a recunoscut în icoană chipul Mântuitorului. Nu numai că I-a recunoscut chipul, dar Îl și cunoștea de mult, ca și cum ar fi fost întipărit în adâncul său. El i se revela în mod obiectiv: „În sfârșit Îi văd chipul; Îl cunoșteam de mult”. Aici se verifică spusele lui Iisus: „Lăsați copiii să vină la Mine și nu-i opriți, căci a unora ca aceștia este Împărăția lui Dumnezeu” (Mc. 10, 14).

Dar mama fetiței, fiind profesoară și nevoită să facă propagandă antireligioasă, era de altă părere. Icoanele au fost confiscate și, în ciuda plânsurilor copilei și rugămintilor sale – „Vreau să-L văd, trebuie să-I vorbesc, dă-mi-L înapoi, mamă” –, au rămas încuiate, de teamă ca nu cumva, acasă, să-L descopere și alții pe Dumnezeul interzis. Toate acestea dau de gândit, căci „Adevărat zic vouă: cine nu va primi Împărăția lui Dumnezeu ca un copil, nu va intra în ea” (Mc. 19, 15). Mama acestui copil (deși creștină în ascuns) nu seamănă ea oare ciudat de bine cu ucenicii care-i certau pe prunci ca să-i împiedice să-L vadă pe Hristos și să se apropie de El ? Ce răspundere, să refuzi Chipul oferit în icoană !...

Astăzi ca și ieri, icoanele s-au impus prin martiriu. În timpurile noastre, icoanele au început să vorbească în felul lor. În multe cazuri, mulțumită icoanelor, mulți oameni (de pildă, restauratori de icoane) au ajuns la credință. Chiar eu cunosc mulți³⁷, ne mai spune pr. Dudko.

Faptul că icoana exercită o putere a harului și o manifestare a credinței în inimile credincioșilor este deci indiscutabil. De altfel, până și Institutul de Etnografie al Academiei de Științe a URSS recunoștea acest lucru, într-o perioadă nu prea îndepărtată în timp, în care persecuția credincioșilor era în toi:

Practica religioasă cea mai răspândită este cinstirea icoanelor. Icoanele sunt păstrate, chiar dacă nu li se dă nici o importanță religioasă (pretindea acest articol). Se găesc în casele necredincioșilor ca amintire de la de-

³⁶ Dimitri Dudko, *L'Espérance qui est en nous*, Seuil, Paris, 1976, A șaptea convorbire, p. 145.

³⁷ *Ibidem*, A opta convorbire, p. 156.

*funcți, sau din motive decorative. Dar ar fi primejdios să considerăm icoana drept un vestigiu inofensiv: prezența sa în casele ateilor este exploatată de propaganda religioasă, iar în casele credincioșilor este pretext pentru construirea religioasă a copiilor.*³⁸

În mijlocul ateismului militant și al celui mai întunecat absolutism, icoana dă mărturie despre izvorul Luminii și al Adevărului și *ar fi primejdios să considerăm icoana drept un vestigiu inofensiv...*

Nu este oare incitant să vezi, în Piața Roșie, în fața mausoleului lui Lenin, o replică a icoanei Maicii Domnului din Kazan, la care vin credincioșii să se roage și să-și aducă ofrandele ? Acolo se va înălța noua catedrală unde își va găsi locul adevărata icoană a Maicii Domnului din Kazan, aflată pentru moment la Fatima !

Concluzii

La finalul acestui capitol, după ce am văzut care este locul icoanei în convertirea personală ca și în viața de credință a unei comunități sau a unui popor, unde „teofaniile” înseși se revelează ca icoane, putem înțelege de ce în teologia mistică și pastorală a Răsăritului creștin icoana este percepută ca „mijloc” de exprimare a Adevărului. Biserica vorbește deci o limbă „iconologică”, ce este în același timp revelație a Dumnezeuului personal și a persoanei umane. De altfel, experiențele pe care le-am cercetat în acest capitol ne-au arătat în ce măsură icoana nu reprezintă un „semnificat” static, ci dimpotrivă, o energie personală care cheamă și care devine izvor de comuniune și de relație. După tot ceea ce am adunat în mărturiile noastre, putem afirma că în icoană, cunoașterea se definește ca „eveniment”, relație dinamică. Răspunzând unei chemări de comuniune personală, cuvântul icoanei „semnifică” o energie, o chemare.

În al doilea rând, în măsura în care teologia se identifică cu vederea lui Dumnezeu și ne introduce în cunoașterea-necunoaștere a lui Dum-

³⁸ I. C. I. nr. 123, p. 15.

nezeu, putem descoperi, potrivit expresiei Sfântului Maxim Mărturisitorul, că *icoana semnifică cunoașterea activă, care urmează oricărui cuvânt*³⁹.

Exemplele pe care le-am dat cu cei care contemplă icoana și ceea ce se întâmplă pornind de la această contemplare, când cuvântul tace, în fața lucrului cunoscut și revelat cu inteligență, ne îndreptățesc să afirmăm că iconografia ortodoxă *reprezintă evenimentul persoanei, cheamă la o relație personală. Adică la un mod de existență care este depășirea individualității*⁴⁰.

Astfel, în fața crizei limbajului, icoana se prezintă ca o a treia cale. În opoziție cu arta figurativă și cu arta non-figurativă, arta icoanei se înfățișează, la un alt nivel, ca o altă posibilitate – o artă trans-figurativă:

*Ea abstrage, dar pentru a extrage din „trupul morții” în sens paulin corporalitatea pneumatică. ... Figurativul se deschide spre ceea ce este dincolo de figurativ. În vechea tradiție, iconograful nu este definit ca un pictor, ci ca un „aghiograf”, cel care, prin pictură, „(de)scrie sfîntenia”. Icoana deschide, astfel, teologiei o altă perspectivă decât cea a conceptului. De aici și importanța sa în actuala criză a limbajului*⁴¹. Dumnezeu din icoană este în același timp și Cel de neatins și Cel Care, din dragoste, S-a făcut Chip. Astfel, ne îngăduie să-L cunoaștem ca și chip. El ni Se descoperă într-o frumusețe desăvârșită, nedespărțită de iertare, de îngăduință, de iubire dezinteresată, toate acestea prin Cruce⁴².

³⁹ Ch. Yannaras, *L'icône, expression sémantique du langage non conventionnel*, în „Contacts”, nr. 88, Paris, 1974, p. 306.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 307.

⁴¹ Este cu totul remarcabil să semnalăm aici că în ultimii ani, în Apus, atelierele de icoane se înmulțesc. Căutând să-și exprime credința, creștini de rit răsăritean sau de rit latin se consacră pictării de icoane. Cităm aici, cu titlu informativ, câteva din aceste locuri:

- abația Chevetogne, în Belgia
- centrul St. Georges, la Meudon, 15, rue Porto-Riche 92190
- Căminul Sfântul Vasile, 25, rue Sala, la Lyon
- Carmelul Sfântul Ilie, Saint-Remy-les-Montbard
- Nicolai Greschny (din neam de zugravi de icoane) la Marsal, Villefranche (Tarn)
- Georges Drobot: Institut St. Serge, 93, rue de Crimée, 75019 Paris; surorile din Betleem, rue Grégoire de Tours, Paris
- Georges Morozov (de renume internațional), 18 rue Lacretelle, 75015 Paris
- Henri Corta, 14, grand Roule, Sainte-Foy-les-Lyon
- Luc Devoisin Lagarde, 5, rue de la Vacquerie, 75011, Paris.

⁴² O. Clément, *Bible et Icône* în „Les Quatre Fleuves”, nr. 4, Firmin, Paris, 1975, p. 125.

Criza limbajului și limbajul iconic

I. Moartea lui Dumnezeu sau moartea idolului ?

Teologia, chemată să trăiască în pământ străin, este constrânsă astăzi să facă față multor provocări: „Dumnezeu a murit”, spunea Nietzsche. Moartea lui Dumnezeu: *acest eveniment enorm este încă pe cale, înaintea-ză, nu a ajuns încă la urechile oamenilor*¹. Dar, după Nietzsche, „maestrii suspiciunii” i-au călcat pe urme, dezvoltând în gândirea contemporană tema, cunoscută de acum, a „morții lui Dumnezeu”.

Caracterul abrupt și peremptoriu al unei asemenea afirmații nu ne oprește însă să ne întrebăm dacă expresia „moartea lui Dumnezeu” nu enunță o contradicție. N-ar trebui să ne întrebăm dacă cel care moare în enunțul respectiv își poate însuși numele de „Dumnezeu” ? Să ne întrebăm dacă cel care moare merita cu adevărat, pe când trăia, să poarte numele de „Dumnezeu” ? Dacă noțiunea de „Dumnezeu” acoperită de un asemenea teren semantic pătrunde în moarte, atunci respingerea lui „Dumnezeu” nu ne conduce la sensul pe care îl încheia acest câmp semantic ?

Apare limpede că problema lui Dumnezeu nu se poate rezolva în felul acesta. Este necesar, fără îndoială, să se reia sensul noțiunii de „Dumnezeu” și să se reconsidere și modul de a vorbi despre El. Miza unei probleme de o asemenea importanță nu constă oare în a evita confuzia între „moartea lui Dumnezeu” și noțiunea însăși de Dumnezeu, sau, mai precis, între „moartea lui Dumnezeu” și „amurgul zeilor” de care vorbea Nietzsche ?

¹ F. W. Nietzsche, *Humain, trop humain*, vol. I, p. 232.

Incontestabil, critica atee dăruiește idolii făuiriți de-a lungul vremii atât de practica creștină, cât și de metafizică. Într-adevăr, caracteristica idolului este de a voi să circumscrie divinul și să îl pună la dispoziția cui are nevoie. Aceasta înseamnă, de fapt, o reducere a divinului la trăsăturile umane: *idolul fixează divinul pentru o legătură în care umanul îl strânge din toate părțile. De fapt, în aceasta constă caracteristica idolului: divinul se fixează în el, pornind de la experiența trăită de om, care, sprijinindu-se pe meditația sa, încearcă să atragă bunăvoința și ocrotirea a ceea ce lui i se pare că ar fi Dumnezeu*². Omul își făurește idoli pentru că, de-a lungul evenimentelor vieții sale, el are experiența divinului și modelează ceea ce resimte în formă de idol: *idolul ne redă, în înfățișarea unui zeu, experiența divinului avută de noi. Idolul nu ne seamănă, ci seamănă cu divinul pe care îl resimțim și îl vizualizează într-un zeu pentru ca noi să-l putem vedea*³.

Idolul pretinde, deci, că ne dăruiește divinul. Dar despre ce divin este vorba? Permite oare idolul autentificarea divinului? Nu ar trebui cumva să spunem că „moartea lui Dumnezeu”, de care vorbea Nietzsche și „maestrul suspiciunii”, este, de fapt, moartea idolului?

*Maestrul suspiciunii au avut meritul de a fi provocat „amurgul zeilor”, adică al tuturor idolilor născociți de oameni. Au pus de asemenea în dificultate teologiile „dintr-o bucată” care pretindeau să ofere un discurs sintetic despre Dumnezeu*⁴.

Relația omului cu Dumnezeu este, de fapt, cu totul alta decât cea cu idolul. Dumnezeu Bibliei, total diferit de ceea ce ar fi dorit omul, rămâne un Dumnezeu ascuns.

*El Se dezvăluie ca fiind Cel Ce este în același timp diferit de om, în mod necondiționat pentru om și pe deplin inaccesibil constrângerilor și manevrelor omului. Faptul că este întrutotul ascuns Îl deosebește pe Dumnezeu de zeitățile tribale pe care omul le adulează și le tămâiază, și de divinitatea metafizică pe care omul o înglobează într-un sistem ordonat de gândire. A te sluji de Dumnezeu ca de pivotul unui sistem ontologic nu este cu nimic mai lăudabil decât a firitisi un idol în nădejdea că va trimite ploaia care să-ți ude grâul. Dumnezeu, Cel din Biblie, nu înțelege să fie folosit astfel, nici într-un fel, nici în celălalt*⁵.

² J. L. Marion, *L'idole et la distance*, Grasset, Paris, 1977, p. 23.

³ *Ibidem*, p. 23.

⁴ M. Neutsch, *Au pays de la théologie*, Le Centurion, Paris, 1979, p. 170.

⁵ H. Cox, *La Cité séculière*, Castermann, Paris, 1968, p. 276.

2. De la moartea lui „Dumnezeu” în idol la adevărarea lui Dumnezeu în icoană

După cum se vede, o dată cu moartea idolilor, ne aflăm în fața unui vid, dar un vid eliberator. Se deschide un spațiu în care omul își continuă căutarea. Dar cum poate omul să dea un nume lui Dumnezeu, fără ca aceasta să fie o falsificare a Adevărului dorit și căutat? Ori, Dumnezeu Însuși „vine în ajutorul slăbiciunii noastre” și, în Iisus Hristos, Se manifestă și Se revelează ca iubire. Și atunci, de ce să nu primim acest nume ca pe un *dar care ne face să gândim cele de negândit*⁶? Atunci trebuie să gândim dumnezeiește cele dumnezeiești, așa cum Dumnezeu Însuși voiește să fie gândit. Ori, această manifestare a Numelui dumnezeiesc este realizată pe deplin în mijlocirea omenească a persoanei Cuvântului, Care, în chenoza Sa ultimă, din Iubire și prin Iubire, renunță la posesia nominală a slavei Sale, așa cum minunat ne relatează Sf. Pavel: „Hristos Iisus, Care, Dumnezeu fiind în chip, n-a socotit o știrbire a fi El întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând, făcându-Se asemenea oamenilor, și la înfățișare aflându-Se ca un om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-Se până la moarte, și încă moarte pe cruce” (Filip. 2, 6-8). Dionisie Areopagitul ne dezvăluie că acest dar al Cuvântului, în chenoza Sa, își are regula și temeiul în sânul „ierarhiei” cerești, revelând intimitatea însăși a lui Dumnezeu în sânul Treimii:

*Cel ce spune ierarhie, numește în general o anumită rânduială sfântă, un chip al frumuseții dumnezeiești, săvârșind în sfintele trepte ierarhice taina iluminării proprii ei... obârșia întregii ierarhii (este) dumnezeirea cea mai presus de ființă... aceasta este propriu cauzei tuturor și a bunătății mai presus de toate, să cheme la împărțirea de Sine cele ce sunt, cum s-a rânduit fiecăruia din cele ce sunt pe măsura ei.*⁷

În acest text, Dionisie ne învață că între ierarhia și tearhia treimică se reproduce distanța dintre cel care este întrebat și cel care întreabă:

⁶ J. L. Marion, *op. cit.*, p. 187.

⁷ Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*, în vol. Dionisie Areopagitul, *Opere Complete*, trad., introd. și note Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, ed. Paideia, Buc., 1996, p. 20.

distanța intervine în dumnezeire pentru că este Treime – fiecare dintre persoane se primește pe Sine într-un dar reciproc. Fiul Se primește din darul Tatălui, Care-L naște din veci. Fiul nu Se primește și nu-Și mântuiește viața decât primind-o până la capăt, adică nepretinzând să existe altfel decât prin darul inițial care-L constituie ca Fiu din veci. „Adevărat, adevărat zic vouă: Fiul nu poate să facă nimic de la Sine, dacă nu va vedea pe Tatăl făcând; căci cele ce face Acela, acestea le face și Fiul întocmai” (In. 5, 19). Noi suntem, la rândul nostru, chemați să trăim această distanță filială a Fiului Care neîncetat Își pierde viața din Iubire pentru Tatăl și, prin aceasta, o mântuiește neîncetat pentru veșnicie, primindu-Se pe Sine de la Tatăl: „A venit ceasul ca să fie preaslăvit Fiul Omului. Adevărat, adevărat zic vouă, ... cel ce își iubește sufletul, îl va pierde; iar cel ce își urăște sufletul în lumea aceasta îl va păstra pentru viața veșnică. Dacă-Mi slujește cineva, să-Mi urmeze și unde sunt Eu, acolo va fi și slujitorul Meu. Tatăl Meu îl va cinsti... Părinte, preaslăvește-Ți numele ! Atunci a venit glas din cer: Și L-am preaslăvit și iarăși Îl voi preaslăvi.” (In. 12, 23-28). Depărtarea și unirea care cresc împreună în sânul iubirii treimice provoacă aici o distanță atât de profundă, încât este cu neputință de exprimat. Dar în mijlocirea lui Hristos, „chipul lui Dumnezeu celui nevăzut” (Col. 1, 15), înțelegem că ierarhia funcționează ca icoană a Treimii. Și aici trebuie precizat, împreună cu Jean-Luc Marion:

Fiul făcut om nu oferă o reproducere a unui zeu venit de aiurea, și el văzut în funcție de un raport de asemănare sau neasemănare măsurabil potrivit unei alte norme decât chipul său. Fiul face să devină văzut nevăzutul Tatălui, Care rămâne cu atât mai nevăzut cu cât nici un alt chip nu I se va potrivi vreodată în afară de Chipul Hristosului Său. În acest sens, Hristos oferă cu adevărat icoana și nu imaginea reprodusă, vizibilitatea primordială și figura normativă. Pentru Tatăl Cel nevăzut, originalul, în ceea ce privește vizibilitatea, rămâne o dată pentru totdeauna chipul lui Hristos⁸.

Cuvântul făcut om se definește, la Dionisie Areopagitul, ca fiind Icoana prin excelență, și unica referință care deschide, doar ea, adâncul lui Dumnezeu:

⁸ J. L. Marion, *op. cit.*, p. 223.

Forma făcătoare de formă în cele fără formă, că obârșie a formei; fără formă în forme, că mai presus de formă⁹.

În realitate, icoanele ne sunt date de când Iisus Hristos, viața noastră spirituală, în chipuri... fiind ascuns după dumnezeire prin întruparea cea neamestecată, a luat chip din noi... prin această binefăcătoare iubire de oameni...¹⁰

Apariția înțelepciunii dumnezeiești, arătarea tainei ascunse în Dumnezeu de care ne vorbește, în Biblie, Cartea Înțelepciunii lui Solomon (cap. VI-VIII) a condus așteptarea mesianică până la presimțirea „Zilei Domnului”, așa cum Întruparea Cuvântului ne face s-o descoperim în unica Icoană a lui Dumnezeu care ne-a fost dat s-o cunoaștem, în Hristosul Său.

Dar în ce condiții și în ce mod imaginile lui Hristos înfățișate în icoană vor putea evita idolatria ?

3. Justificarea inteligenței simbolice și limbajul

În cercetarea noastră, ne-am întâlnit deja cu această problemă delicată, dar acum este momentul să ne întrebăm care este legătura dintre efortul minții omenești de a stabili un limbaj coerent despre Dumnezeu și spațiul tainic rezervat sensibilității, memoriei și imaginației, spațiu în care se va desfășura limbajul simbolic al imaginii; mai precis, trebuie să vedem acum incidența sa asupra posibilității icoanei.

Stanislas Breton explică legătura dintre imaginar și sensibil în Întrupare:

Începutul primei epistole a Sf. Ioan, prin referirea la „Cuvântul vieții” rezumă admirabil aplicarea creștină a câmpurilor senzoriale: „Ce era de la început, ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mâinile noastre au pipăit”. A vedea, a auzi, a atinge: acest trio subliniază din nou întâietatea simțurilor pe care Tradiția le considera cele mai duhovnicești,

⁹ Dionisie Areopagitul, *Despre Numirile dumnezeiești*, în vol. Dionisie Areopagitul, *Opere Complete*, trad. rom. cit., p. 143.

¹⁰ Idem, *Despre Ierarhia bisericească*, în vol. Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, trad. rom. cit., p. 84.

cele mai apropiate de Logos și de cultură, fără a uita prioritatea vitală, cvasi-biologică, a contactului. Vederea și pipăitul figurează la polii extremi, în timp ce auzul, în poziție de mijloc, pare fie a le media opoziția, fie, poate, a le denunța puterea de acum depășită, care trece în întregime sub ascultarea unei înțelegeri de credință¹¹.

Dacă problema a ceea ce este înfățișat în icoană – persoana lui Hristos cunoscută în cele două firi ale Sale, dumnezeiască și omenească – a fost definită de al II-lea Sinod de la Niceea, nu este mai puțin adevărat că Cel înfățișat în icoană este prezent în chip tainic și în același timp în mod evident absent. Această distanță sfâșietoare, rezultată din distanța care afectează imaginea unde se întâlnesc raționalul și sensibilul, este asumată în experiența credinței unei comunități care revelează prezența atemporală a imaginii:

Imaginarul creștin... se mișcă în cadrul inevitabilei distanțe. Dar, pentru a o atenua, el o face să cânte, într-o limbă pe care o preschimbă după ce a primit-o. Comunitatea care îi unește ar fi de fapt imposibilă dacă la pâinea cea de toate zilele nu ar adăuga „pâinea cea mai presus de fire” a Celui vrednic de admirație Care „pune în mișcare în măsura în care este iubit” și Care adună într-o sărbătoare a îmbelșugării diversitatea muncilor și zilelor. A nu ține seama de astfel de exigențe înseamnă a ignora autentică istoricitate a originilor, care leagă întotdeauna de imperativele absolut necesarului excesul superfluului și generozitatea unui principiu de non-rațiune¹².

Experiența limbajului simbolic arată că, dincolo de imagini și de cuvinte, el vehiculează dorința omului de a-L atinge și a-L vedea pe Domnul și, prin vedere, de a face distanța locuită.

Măinile care pipăie un chip, a cărui voce s-ar putea auzi, caută totodată căldura unui „trup prezent”, care asigură contingentelor omenesti soliditatea stâncii și dulceața unei atmosfere învăluitoare... Sensibilul creștin nu poate, deci, nici să sacrifice inteligența realismului tactil al adâncurilor, nici, dimpotrivă, să jertfească contactul docilității auzirii, nici să le separe pe una și pe cealaltă de magia vizualului¹³.

Prin puterea și prin jocul componentelor simbolice care o alcătuiesc, icoana trezește și amplifică memoria credinței dar, totodată, face

¹¹ S. Breton, *Mythe et imaginaire en théologie chrétienne*, în „Le Mythe et le Symbole”, Beauchesnes, Paris, 1977, p. 182.

¹² *Ibidem*, p. 189.

¹³ *Ibidem*, p. 185.

prezent harul multiform al Celui absent prin apropierea și depărtarea pe care în mod paradoxal le manifestă. De altfel, în sensul acesta a putut scrie Bachelard:

Imaginea a atins adâncul înainte de a mișca suprafața... Ea se înrădăcinează în noi înșine. Ea devine un mod nou de a exista al limbajului nostru, ne exprimă, preschimbându-ne în ceea ce exprimă¹⁴.

4. Limbaj simbolic și aplicarea sa la icoană

Limbaj simbolic al imaginii, de acord ! Dar rămâne de înfrânt reticența pe care o trezește și pe care Moltmann o exprima astfel:

Nu există imagini ale Celui Înviat care să-I arate noua Sa omenitate și libertate nelimitată, iar cele care există sunt inexacte, căci pentru a zugrăvi acest tablou al viitorului sunt nevoite să-și ia culorile din lumea aceasta chinuită. În schimb, imaginile Celui Răstignit ne aduc întotdeauna reflectarea tuturor suferințelor acumulate ale unei epoci¹⁵.

Să precizăm că în icoană nu este vorba de o lume încremenită și închisă, căci tot ceea ce o alcătuiește trimite la o deschidere nemărginită, la ceea ce este de nedepășit.

De remarcat că, în arta icoanei, culorile codificate (aur, roșu, albastru, galben etc.) nu „seamănă” cu nici un „lucru” presupus în mod intrinsec ca fiind colorat. Pertinența lor se afirmă într-un câmp pur semiotic (liturgic în cazul acesta) unde ele enunță veșnicia, dumnezeirea, slava, omenitatea etc. Culorile nu au câtuși de puțin valoare de indicii ale lucrurilor văzute care ar trebui arătate tocmai pentru că sunt deja vizibile, ci ele indică, dincolo de cele văzute, nevăzutul ireductibil, care trebuie produs, făcut să înainteze în văzut în însăși calitatea sa de nevăzut¹⁶.

De altfel, aceste lucruri ni se fac înțelese în mod admirabil de către filmul lui Tarkovski despre renumitul monah și iconograf Andrei Rubliov. În mod constant, de-a lungul imaginilor, murim pentru o anumită pictură, pentru un anumit limbaj și asistăm la nașterea unei noi

¹⁴ G. Bachelard, *La poétique de l'espace*, PUF, Paris, 1974, p. 7.

¹⁵ J. Moltmann, *Conversion à l'avenir*, Seuil, Paris, 1975, p. 174.

¹⁶ J. L. Marion, *op. cit.*, p. 26.

picturi, a unui nou limbaj, ca o prefigurare a Împărăției care adună întreg pământul întru laudă.

*Ultimul cuvânt al filmului, icoana Treimii de Rubliov, manifestă împăcarea celui care a renunțat la certitudinile convingerilor și ale poziției sale, pentru a se aventura, fără autoritate și fără prestigiu, într-o lume pe care prea multa suferință a făcut-o mută și inexpressivă, până când, pentru el și pentru toți ceilalți, vor lua naștere noi imagini, o limbă nouă, noi înțelesuri. Povestea lui Rubliov... este creștină pentru că ne arată venirea icoanei asemenea unui Paști: moarte a imaginilor făcute în serie, așa cum trebuie să moară mărunțișurile și pretențiile noastre; înviere a Adevărului în imagine, așa cum se va întâmpla într-o zi și cu viața noastră, mântuită în întregul ei și în sfârșit „văzută”!*¹⁷

Putem spune acum în ce măsură icoana dă o nouă orientare dorinței, înlocuind idolatrizarea unui „zeu”, care poate fi manevrat după bunul nostru plac, cu revelația în profunzime a unei Teofanii care revelează distanța.

Concluzii

Se pune întrebarea: cum să autentifici și să identifici divinul ca atare, nu ca ceva care ne aparține, ci ca ceva care ni se întâmplă ?

Am văzut că icoana ne este dată ca ceva care se opune idolului: cum spune Sf. Pavel, ea oferă imaginea lui Hristos, „chipul lui Dumnezeu celui nevăzut” (Col. 1, 15). Cercetând limbajul icoanei, ne-am dat seama că, și dacă nevăzutul se face văzut, limbajul icoanei manifestă totuși distanța dintre divinitate și chipul Său:

*Distanța care le unește în însăși ireductibilitatea lor constituie, în cele din urmă, fundamentul icoanei. Distanța, care nu mai trebuie desființată, ci recunoscută, devine motivul viziunii, în îndoitul sens de motivație și de temă figurativă*¹⁸.

¹⁷ J. P. Manigne, *Andrei Rubliov: quand la Vérité surgit de l'Image*, ICI, nr. 352, 15 ianuarie 1970, p. 200.

¹⁸ J. L. Marion, *op. cit.*, p. 25.

Icoana, limbaj al credinței pentru a-și exprima propriul obiect care este Dumnezeu, departe de a le face să se excludă reciproc, face să co-existe un limbaj de tip rațional și un limbaj de tip simbolic. În „icoană”, nu numai simbolul apare ca un instrument de cunoaștere, ci și imaginea însăși deschide către semnificația esențială:

Aici, trecutul cultural nu mai contează; îndelungatul efort de a lega și de a construi gânduri, timp de săptămâni și de luni, este ineficace. Trebuie să fii prezent, prezent pentru imagine în momentul imaginii... în adeziunea deplină la o imagine izolată, mai precis, în extazul însuși al noutății imaginii¹⁹.

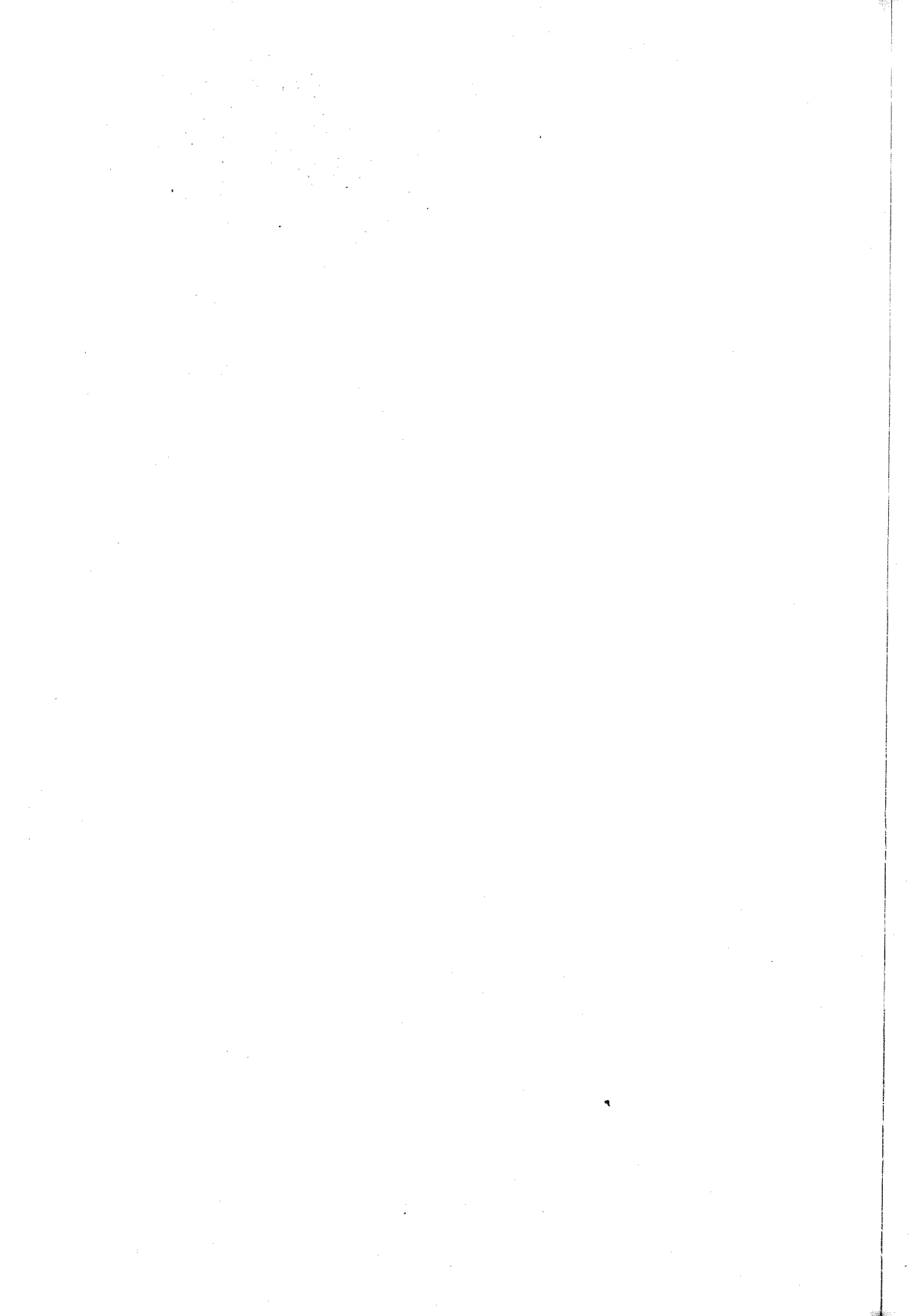
Semnificația esențială pe care o revelează icoana este într-adevăr Înțelepciunea lui Dumnezeu, manifestată în Cuvântul Său Întrupat în Iisus Hristos, care se sustrage oricărei posesiuni idolatrice, revelând neîncetat omului noutatea Tainei Sale.

---

¹⁹ G. Bachelard, *op. cit.*, p. 1.

PARTEA A TREIA

*Câteva icoane:
Sfânta Treime,
Hristos
și Maica Sa*

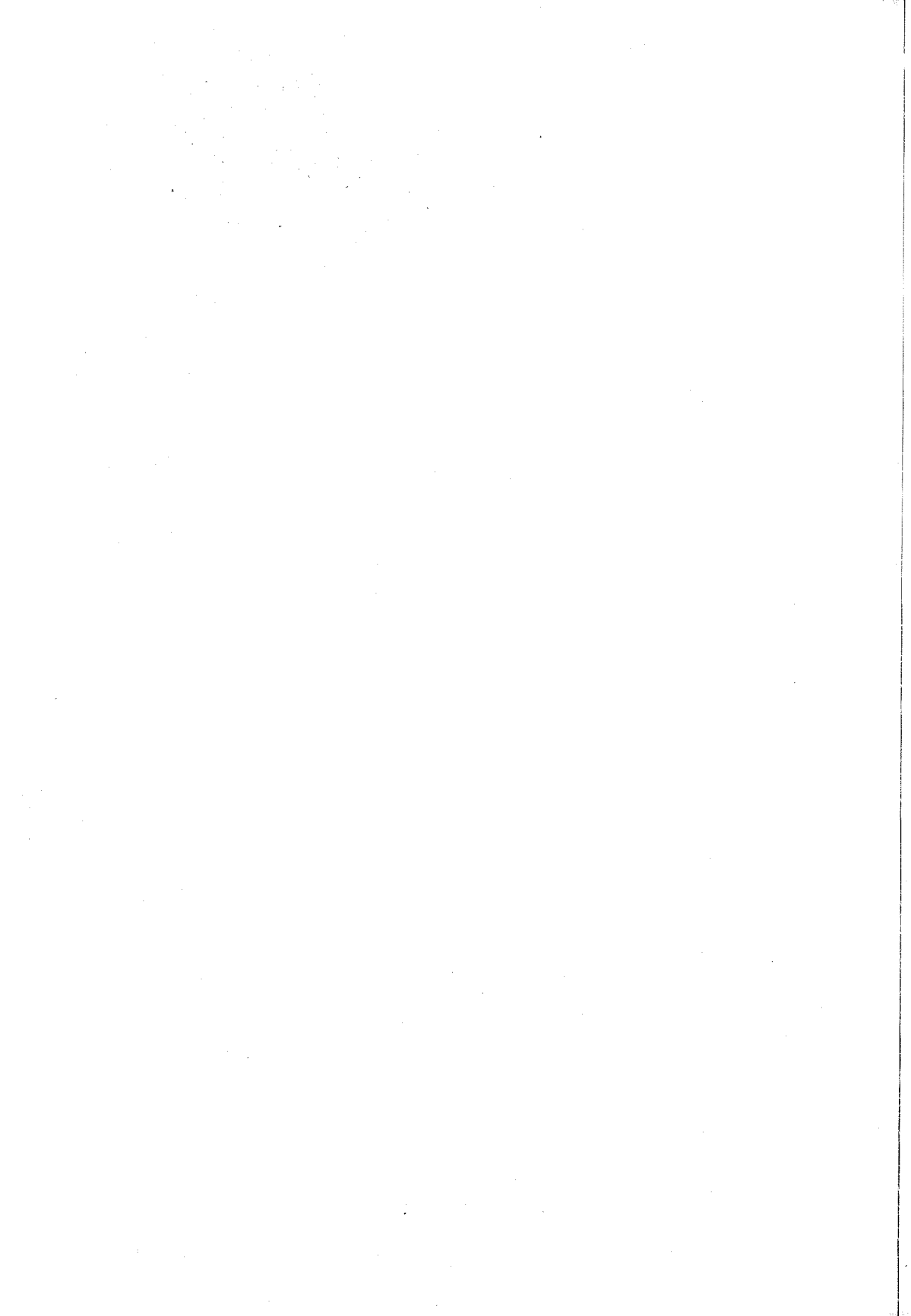
Introducere

Icoana, dar al lui Dumnezeu, dar al chipului dumnezeiesc, dar al chipurilor îndumnezeite în Biserică, este ziditoare de credință începând de la Întrupare; de-a lungul întregului nostru demers de până acum, am încercat să vedem cum a izbutit să facă acest lucru. Adevăratul Dumnezeu, Care S-a făcut văzut în Iisus Hristos, răspunde chemării ochilor credinței în arta icoanei, teologie a Frumuseții.

Dar care sunt aceste icoane? Lucrarea noastră ar fi lipsită de un element esențial dacă nu le-am prezenta, dacă n-am intra în relație cu ele, așa că acum vom încerca să descoperim câteva dintre ele. Scopul nostru nu este să prezentăm icoanele în ansamblu, ci să ne oprim asupra câtorva dintre cele mai importante.

Multe cărți descriu pe larg istoria, tehnica și chiar arta icoanelor, pe care le și reproduc. În ceea ce ne privește, alegem o altă cale, încercând să le deslușim impactul religios și să pătrundem astfel înlăuntrul lor. Vom încerca să lăsăm icoana să ne dezvăluie în Iisus Hristos preaslăvit – sau în omul mântuit – realitatea sa esențială, plinătatea și adevărul său.

Aici, Sfânta Scriptură și textele liturgice ale Bisericii, precum și învățătura Părinților ne vor introduce în inima fiecăreia dintre icoanele de care ne vom apropia. Fie ca această apropiere să fie cea a Lumii necreate și să împlinească în noi dorința lui Hristos: „Aceasta este voia Tatălui Meu, ca oricine vede pe Fiul și crede în El să aibă viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi” (In. 6, 40).

CAPITOLUL I

Icoana Sfintei Treimi

Să privim acum icoana zugrăvită de Sfântul Andrei Rubliov, aflată mult timp la Galeriile Tretiakov din Moscova; o minunată copie a acestei icoane se afla la mănăstirea Troițe-Serghieva de la Zagorsk. Am ales această icoană pentru că nenumăratele copii existente în Apus au făcut-o foarte cunoscută, iar celebrul film al lui Tarkovski despre Andrei Rubliov ne-a făcut să pătrundem în miezul tainei sale; și, de asemenea, pentru că această icoană corespunde cel mai bine învățaturii Bisericii.

1. Taina

În Biserica Ortodoxă, explicarea dogmei Treimii este obiectul teologic fundamental al sărbătorii Cincizecimii. În Duminica Cincizecimii este adorată Sfânta Treime:

Primind darurile sfințitoare ale Sfântului Duh, omul se face părtaș vieții treimice, căci cunoașterea este o comuniune de viață, iar arvuna îndumnezeirii este arvuna vieții viitoare în Sfânta Treime, întrucât „Cu Duhul Sfânt vin în noi și sunt contemplați Fiul și Tatăl”, spune Sf. Simeon Noul Teolog¹. Pe de altă parte, împlinire a Unității treimice, Biserica este „chipul Treimii, unipluralitate a Ipostasurilor după

---

¹ Sfântul Simeon Noul Teolog, Omilia 45, paragr. 9, *Opere*, Moscova, 1892, p. 396.

chipul Treimii, Unitate dumnezeiască, iar Cincizecimea este cea care îi împlinește alcătuirea”².

a. Temeiul biblic al temei iconografice este capitolul 18 din Facere:

„Apoi Domnul S-a arătat lui Avraam la stejarul Mamvri, într-o zi pe la amiază, când ședea el în ușa cortului său. Atunci, ridicându-și ochii săi, a privit și iată trei Oameni stăteau înaintea lui; și de cum I-a văzut, a alergat din pragul cortului său în întâmpinarea Lor și s-a închinat până la pământ. Apoi a zis: «Doamne, de am aflat har înaintea Ta, nu ocoli pe robul Tău ! Se va aduce apă să vă spălați picioarele și să vă odihniți sub acest copac. Și voi aduce pâine și veți mânca, apoi Vă veți duce în drumul Vostru, întrucât treceți pe la robul Vostru !» Zis-au Aceia: «Fă precum ai zis !» După aceea a alergat Avraam în cort la Sarra și i-a zis: «Frământă degrabă trei măsuri de făină bună și fă azime». Apoi Avraam a dat fuga... Ei au mâncat... Zis-a Unul: «Iată, la anul pe vremea asta am să vin iar pe la tine și Sarra, femeia ta, va avea un fiu... Este oare ceva cu neputință la Dumnezeu ? La anul, pe vremea aceasta, am să vin pe la tine și Sarra va avea un fiu !» Apoi S-au sculat Oamenii aceia de acolo și S-au îndreptat spre Sodoma” (Fac. 18, 1-16).

Această imagine, *intemeiată pe un eveniment istoric concret, înfățișează prima arătare a lui Dumnezeu omului, însemnând astfel începutul făgăduinței Mântuirii*”³, sărbătoarea Cincizecimii fiind împlinirea Revelației finale a tainei Sfintei Treimi.

Biserica Ortodoxă nu îngăduie reprezentarea Sfintei Treimi sub forma așa-numitei teme a „Paternității”, întrucât nu se întemeiază pe nici o realitate istorică, fiind rodul unei imaginații îndepărtate de temeiurile teologice ale dogmei treimice. În această chestiune, sinodul de la Moscova s-a exprimat astfel în 1667:

² L. Uspensky, *Quelques considérations au sujet de l'icône de la Pentecôte*, Paris, 1960, în MEPR, nr. 33-34, p. 69.

³ Idem, *The meaning of Icons*, op. cit., p. 202.

A-L înfățișa în icoane pe Domnul Savaot (adică pe Tatăl) cu barbă căruntă, cu Fiul pe genunchi și cu un porumbel între Ei este întrutotul absurd și neverosimil, întrucât pe Dumnezeu Tatăl nu L-a văzut nimeni niciodată. Căci Tatăl nu are trup, iar Fiul nu în trup S-a născut din Tatăl mai înainte de toți vecii. Deși proorocul David spune: „Din pântece, mai înainte de luceafăr Te-am născut” (Ps. 109, 3), această naștere nu este în trup, ci mai presus de orice înțelegere și de negrăit, iar Hristos însuși spune în Sfânta Evanghelie: „Nimeni nu-L cunoaște pe Tatăl, decât numai Fiul”. Această naștere mai înainte de veci a Fiului Unul Născut din Tatăl trebuie înțeleasă în gând, dar nu trebuie și nu poate fi înfățișată în icoană⁴.

Iată de ce Biserica consideră drept una din cele mai frumoase reprezentări ale tainei Sfintei Treimi icoana realizată de sfântul monah Andrei Rubliov pentru mănăstirea Troița-Sf. Serghie, la începutul secolului al XV-lea.

b. Ce înfățișează icoana ?

În fundalul icoanei, cortul lui Avraam, înfățișat asemenea unui Palat sau asemenea Templului, și Stejarul de la Mamvri, amintind de Pomul Vieții.

Cei trei îngeri: supli și ușori, măsura trupului lor este de 14 ori măsura capului, față de 7 ori, cum este în reprezentările iconografice obișnuite. Aripile și transparența culorilor le dezvăluie imaterialitatea și lipsa oricărei greutate. Perspectiva este inversă, ceea ce, desființând distanța, apropie figurile și arată că Dumnezeu este aici. Liniile converg către privitor pentru a se întâlni în inima sa.

Cei trei îngeri revelează viața interioară a dumnezeirii. Ei se află în repaus: pacea supremă a lui Dumnezeu. Dar repausul este și extaz – adică o ieșire din sine – căci *în Dumnezeu, stabilitatea și mișcarea sunt același lucru*, ne învață Sf. Grigorie al Nyssei⁵. Mișcarea pornește de la piciorul stâng al îngerului din dreapta și continuă în aplecarea capului

⁴ *Ibidem*, p. 207.

⁵ Sfântul Grigorie al Nyssei, citat de P. Evdokimov în „L’art de l’Icône”, *op. cit.*, p. 209.

său; trece la îngerul din mijloc și se prelungește de-a lungul îngerului din stânga, până la picioare. Fiecare înger poartă un sceptru vertical, simbol al aspirației celor pământești către cele cerești. Sceptrele sunt însemnul aceleiași puteri împărătești pentru fiecare⁶.

Cele trei persoane dumnezeiești sunt în conversație și exprimă dragostea treimică. Expresia preaplinului iubirii este potirul, îngerii fiind grupați în jurul merindei dumnezeiești. Mielul care se află în potir leagă acest ospăț dumnezeiesc de relatarea din Apocalipsă, referitor la Mielul jertfit înainte de întemeierea lumii.

În partea superioară a mesei întâlnim forma geometrică dreptunghiulară: cele patru colțuri fac trimitere la cele patru Evanghelii și la propovăduirea acestora în întreaga lume. Pomul vieții străbate masa și rădăcinile sale ajung până la dreptunghiul pământului, alimentate fiind de conținutul potirului.

Cercul perfect este realizat de conturul celor trei persoane dumnezeiești, centrul cercului fiind mâna aflată în mijloc. Cercul este semnul veșniciei dumnezeiești. Potirul, punct de convergență al celor trei, cuprinde taina iubirii Tatălui Care răstignește, iubirii Fiului răstignit, iubirii Duhului care învinge prin puterea crucii, așa cum explica mitropolitul Filaret al Moscovei în predica din Vinerea Mare a anului 1816⁷.

Această viață lăuntrică, ce unește cele trei persoane închise într-un cerc și care se împărtășește celor din jur, dezvăluie întreaga adâncime nepuizabilă a acestei icoane. Ea amintește de cuvintele lui Dionisie Areopagitul, potrivit căruia „o mișcare circulară înseamnă că Dumnezeu rămâne identic cu Sine și conține în Sine părțile intermediare și extremitățile care sunt în același timp și cuprinzătoare și cuprinse, și că readuce la Sine tot ceea ce a plecat de la El”⁸.

Unghiul format de capetele și trupurile celor doi îngeri aplecați către îngerul central îi unește pe toți trei. Gesturile mâinilor lor sunt îndreptate către potirul euharistic cu Mielul de jertfă. Acest Miel simbolizează jertfa de bunăvoie a Fiului lui Dumnezeu și unește gesturile

⁶ P. Evdokimov, *op. cit.*, p. 210-211.

⁷ Filaret al Moscovei, Predică în Vinerea Mare, 1816 (curs de la Saint-Serge, p. 2).

⁸ L. Uspensky, *op. cit.*, p. 203, nota 7; Dionisie Areopagitul, *Despre numirile dumnezeiești*, PG 3, col. 916 D.

*îngerilor, pentru a arăta unitatea de voință și de acțiune a Preasfintei Treimi care face un legământ cu Avraam*⁹.

Octogonul înscrie mișcarea generală a icoanei, ocolește pedestalul, tronurile, îngerii și munții, vestind Ziua a Opta:

*Din icoană pornește o chemare puternică: „Fiți una, așa cum Eu și Tatăl una suntem”. Omul este după chipul Dumnezeuului treimic: în firea sa, Biserica-Comuniune este înscrisă ca adevărul său ultim. Toți oamenii sunt chemați să se adune în jurul unuia și aceluiași potir, să se înalțe până la inima dumnezeiască și să ia parte la ospățul mesianic*¹⁰.

Unii au căutat să identifice cele trei ipostasuri fie pornind de la canoanele tradiționale, fie de la o exegeză patristică. Dar, de fiecare dată, s-a ajuns la interpretări diferite. Astfel, pentru Evdokimov, Tatăl s-ar afla în centru, Fiul în stânga și Duhul în dreapta¹¹. Pentru „un monah al Bisericii Răsăritului”¹², Tatăl ar fi în mijloc, Fiul în dreapta, Duhul în stânga. Pentru alții, Tatăl se află la stânga, Fiul în centru, Duhul la dreapta¹³. Ce să mai credem? Ce-a vrut Rubliov să arate în celebra sa icoană? Trei ipostasuri reunite, sau aspectul unui singur Dumnezeu-Treime sub înfățișarea a trei îngeri, subliniind unicitatea? Ca să ieșim din această dilemă, ne vom alătura, din motive atât teologice, cât și iconografice, părerii lui Uspensky, care consideră că această icoană nu are pretenția să înfățișeze concret fiecare persoană a Preasfintei Treimi. Și cum ar putea-o face, din moment ce, în esența Sa, dumnezeirea nu poate fi reprezentată? Chipurile și siluetele celor trei îngeri, aproape identici, subliniază natura unică a celor trei persoane dumnezeiești.

Cu toate acestea, în pofida asemănării lor, îngerii nu sunt lipsiți de individualitate, iar caracterul fiecăruia este exprimat în raport cu lucrarea sa în lume.

*Îngerii sunt grupați în icoană în ordinea din Simbolul de credință: „Cred într-Unul Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh”*¹⁴.

⁹ L. Uspensky, *op. cit.*, p. 203.

¹⁰ P. Evdokimov, *op. cit.*, p. 216.

¹¹ *Ibidem*, pp. 212-214.

¹² „La signification spirituelle de l'icône de la Sainte Trinité peinte par André Roublev” în „Irenikon”, t. 26, 1953, pp. 133-139.

¹³ E. Dejaifve, *Les Saintes Icônes*, relatează că pentru E. Voordeckers, Hakel, Lazarev, Tatăl ar fi la stânga și Fiul în centru.

¹⁴ L. Uspensky, *op. cit.*, p. 204.

Nici îngerul central, nici ceilalți doi nu au nimbul crucifer. Întrucât este cu neputință să pictezi prima persoană a Preasfintei Treimi, *într-un mod rezervat și reticent, iconograful a folosit o nuanță sobră și nedefinită pentru veșmântul îngerului din stânga: trandafiriu șters, cu reflexe cafenii și albastre-verzui*¹⁵. Îngerul central este prevăzut cu mai multe detalii. El este cuprins în potirul alcătuit de contururile interioare ale îngerilor din stânga și din dreapta. În veșmântul său purpuriu acoperit cu mantia albastră se regăsesc culorile tradiționale ale Fiului lui Dumnezeu întrupat. Pentru a arăta proprietățile celei de-a treia persoane a Preasfintei Treimi, care pe toate le înnoiește și le dă viață, culoarea dominantă folosită este verdele, ceea ce, potrivit interpretării Sf. Dionisie Areopagitul, înseamnă *tinerete și deplinătate a puterilor*¹⁶. Culorile îi unesc între ei pe cei trei îngeri și contrastează cu aripile, de culoarea grâului copt.

Conținutul inepuizabil al acestei icoane nu poate fi decât opera unui om care a alungat orice tulburare din sufletul său și trăiește în lumina lui Dumnezeu și a unicității Sale treimice. Comentând această icoană, Pr. Drobot spune:

*Scopul său nu este să-l facă pe credincios să se întoarcă spre una sau alta din persoanele Preasfintei Treimi, înfățișându-i imaginea adecvată fiecăreia dintre ele, adunate pe o aceeași suprafață, ci de a-i îngădui să devină conștient, pe cât este omeneste posibil, de taina Dumnezeului treimic. Printr-o soluție desăvârșită din punct de vedere grafic, fericitul iconograf ne înfățișează ca o unitate alcătuită din ipostasuri ceea ce Biserica ne învață neconținut în doxologiile sale: „Ție-ți mulțumim, Dumnezeule, Tată, Fiu și Duh Sfânt”. Icoana lui Rubliov exprimă în culori ceea ce Sf. Grigorie de Nazianz a exprimat în cuvinte: „Acest cuvânt (trias) unește realitățile unite prin ființă și nu lasă să se risipească prin număr cele de nedespărțit”*¹⁷.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Dionisie Areopagitul, *Ierarhia cerească*, SC, nr. 58 bis, Paris, 1970, XV, 7-8, p. 184.

¹⁷ G. Drobot, *L'icône de la Trinité*, „Contacts”, nr. 88, Paris, 1974, pp. 336-337.

2. Treimea lui Rubliov în lumina icoanei crucii

Sinodul al doilea de la Niceea (787) spunea:

Definim cu toată rigoarea și exactitatea că preacinstitele și sfintele icoane sunt alcătuite după asemănarea de viață dătătoarei cruci.

Pe cruce s-a săvârșit taina și s-a manifestat desăvârșita transparență a Tatălui în Fiul care-I încredințează Duhul și-L transmite Bisericii. Pe cruce, Hristos este icoana.

*Iată de ce s-a spus: trebuie ca Fiul Omului să moară, dar nu simplu, ci să fie răstignit, pentru ca astfel crucea să devină teolog pentru cei mai ageri, vestind sus și tare atotputernicia Celui care trebuia să fie arătat pe ea, a Celui care este totul în toate*¹⁸.

Dar pentru ca ucenicii să înțeleagă și să recunoască prin cruce atotputernicia Celui care S-a arătat pe ea, El îi duce pe muntele cel înalt al Schimbării la Față. Sfântul Maxim Mărturisitorul ne arată în ce fel, pe cruce și în Schimbarea la Față, Hristos manifestă acest Sine unic.

Taina Schimbării la Față este cea a sfatului treimic. Dumnezeu este în același timp Unitate și Treime. Astfel, că Avraam L-a primit pe Hristos sau a primit Treimea, este același lucru, căci este vorba de aceeași taină unică în miezul cel mai lăuntric al vieții și ființei dumnezeiești: *Pentru aceasta i S-a arătat lui Avraam ca Treime vorbindu-i în același timp ca Unul*, ne spune Sfântul Maxim¹⁹. În ospitalitatea sa, Avraam îi primește pe cei trei oaspeți care-i vorbesc ca unul singur.

În filmul său despre Andrei Rubliov, Tarkovski ne arată că icoana trebuie înțeleasă în perspectiva imensei compătimiri a monahului pentru poporul său. El îi îndeamnă pe toți oamenii să intre în comuniune în jurul potirului pentru ca, de-a lungul veacurilor, cei ce iau parte să fie chemați să șadă în jurul Fiului:

*Iată Treimea, sens și culme a vieții lui Andrei, Treimea, mare, senină, pătrunsă de o bucurie fremătătoare în fața fraternității omenesti: diviziunea fizică a unei singure ființe în trei și întreita unire oferind o prodigioasă unitate de vederi în fața unui viitor încă risipit prin veacuri*²⁰.

¹⁸ Sfântul Grigorie al Nyssei, *Omilia I la Înviere*, PG nr. 46, 625 B.

¹⁹ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Questiones ad Thalassium* 28, PG 90, 360 D-361 A.

²⁰ A. Tarkovski, *André Roublev*, Éditions Français Réunis, Paris, 1970, p. 155.

Iată de ce, chiar dacă această icoană a Preasfintei Treimi a luat naștere în Sfânta Rusie – rod al rugăciunii și geniului unuia din cei mai mari iconografi ruși –, chiar dacă sovieticii au păzit-o cu strictețe în galeriile Tretiakov din Moscova, *ea nu poate rămâne închisă acolo. Moștenitoare a întregii bogății duhovnicești a Răsăritului, dar și expresie a specificului rusesc, această icoană este comoara ce aparține întregii Biserici. Înainte de a fi răsăriteană, ea este eclezială*²¹.

---

²¹ Daniel-Ange, *L'Etreinte de Feu. L'icône de la Trinité de Roublev*, DDB, Paris, 1980, p. 71.

CAPITOLUL II

Maica Domnului, o icoană: Fecioara din Vladimir

*Pe cea care, în chip negrăit, din raza dumnezeiască
a odrăslit nenuntită mărgăritarul cel de mult preț,
Hristos, cinstindu-o să o mărim...*¹

I. Taina Mariei

Ar fi cu neputință să nu-i dăruim Fecioarei Maria dragostea și smerita noastră recunoștință, Ea, care este Maica Domnului nostru, Ea care ne-a dăruit icoana lui Dumnezeu în Fiul său, Ea, care a fost părtașă Întrepărării în chip negrăit și care este binecuvântată între femei.

Locul său în inimile creștinilor, în inima Bisericii este atât de mare, încât Luca însuși îi va fi pictat icoana, așa cum se cântă în liturgia sărbătorii închinată Fecioarei din Vladimir:

*Pictându-ți chipul preacinstit, dumnezeiescul Luca, cel ce a scris Evanghelia lui Hristos, insuflat de glasul dumnezeiesc, pe Făcătorul a toate în ale tale brațe L-a zugrăvit (Utrenie, Cântarea canonului, glasul 4)*².

Maica este nedespărțită de Fiu. Încredințată vieții în Templu, Ea nu este decât dragoste de Dumnezeu, deplină, fără margini, în inte-

---

¹ Sfântul Ioan Damaschinul, Cântarea a 8-a a Canonului.

² Este vorba de prima cântare a canonului de la Utrenie, închinat Sfintei Fecioare, pentru sărbătoarea Maicii Domnului de la Vladimir.

riorizarea totală a ființei sale, care nu mai este decât transparență, izbucnire a vieții în Duhul. De atunci, Ea nu mai poate fi altceva decât părtașă pe deplin la Întruparea Fiului care Se va putea zămisli din Ea.

„Cunună a dogmelor”, Ea își revarsă lumina peste taina treimică oglindită în omenesc: *L-ai zămislit pe Fiul fără de tată, pe Fiul Care S-a născut din Tatăl fără maică*. Paternității fără mamă a Tatălui pe plan dumnezeiesc îi corespunde maternitatea fără tată a Născătoarei de Dumnezeu în omenesc: prefigurare a fecioriei materne a Bisericii, ceea ce-l determină pe Sfântul Ciprian să spună că *nu-L poate avea pe Dumnezeu drept Tată cel care nu are Biserica drept maică*³. Maria este expresia iubirii de oameni a lui Dumnezeu.

Cuvântul nu S-ar fi putut face trup, omenirea nu ar fi putut fi mântuită dacă Maria, în disponibilitatea inimii sale față de voia lui Dumnezeu, adică în desăvârșita sa curăție, nu ar fi răspuns: „Facă-se voia Ta” Ziditorului său. Într-o omilie la Bunavestire, Nicolae Cabasila exprimă minunat acest lucru:

*Întruparea a fost nu numai lucrarea Tatălui, a Virtuții și a Duhului Său, ci și cea a voii și a credinței Fecioarei. Fără încuviințarea celei Preacurate, în lipsa credinței sale, acest plan dumnezeiesc nu s-ar fi putut împlini, ca și în cazul în care nu ar fi luat parte cele trei Persoane divine. Doar după ce o instruiește și o convinge, Dumnezeu o alege ca Maică și împrumută de la ea trupul pe care ea binevoiește să I-l dea. Așa cum a voit să Se întrupeze, la fel a voit să fie născut de Maica Sa de bunăvoie, prin deplina ei încuviințare.*⁴

Comentând taina Mariei în omenire, Paul Evdokimov scrie o pagină superbă:

Este limpede că Maria nu este nicidecum o „femeie printre femei”, ci Femeia întoarsă la fecioria ei maternă. Întreaga omenire Îl naște pe Dumnezeu în Fecioară; de aceea, Maria este Noua Evă-Viață; vâlul ocrotirii sale materne care-L înconjură pe Pruncul Iisus acoperă acum universul și orice ființă omenească. Cuvântul de sub Cruce adresat Maicii: „Femeie, iată fiul tău” și lui Ioan, „Iată mama ta”, o ridică la această demnitate de mijlocitoare maternă ... Adormirea Maicii Domnului încuie porțile morții, semnul Fecioarei e pus asupra neantului; acesta e pecetluit întru

³ Sfântul Ciprian, *De Punité de l'Eglise Catholique*, în *Cyprien de Carthage*, prezentat și tradus de Mgr. Victor Saxer, DDB, Paris 1979, p. 31.

⁴ N. Cabasila, *Omilie la Buna Vestire*, citat de P. Evdokimov, *op. cit.*, p. 220.

cele înalte prin Dumnezeu-Om și întru cele de jos prin prima „făptură nouă” înviată și îndumnezeită⁵

2. Icoanele Preasfintei Fecioare

Locul pe care Biserica i-l recunoaște Maicii Domnului, în dogmă și viață liturgică, dar și în inimile credincioșilor este atât de important, încât icoanele închinat Preasfintei Născătoare de Dumnezeu sunt nenumărate. Acest lucru explică nu numai numărul impresionant al acestor icoane, ci și marea lor varietate.

Nu ne propunem aici să cercetăm toate icoanele Maicii Domnului ci, înainte de a ne opri cu mai multă atenție asupra uneia, dorim să amintim câteva din cele mai des întâlnite, atât ca punct de reper, cât și pentru a arăta varietatea aspectelor sub care sunt înfățișate.

A. Maica Domnului Îndrumătoarea – „Odighitria”

a. Istoric

Pictată de Sfântul Luca, Fecioara însăși ar fi atestat exactitatea asemănării și ar fi asigurat de ocrotirea sa pe cei care i se închină. Cumnata împăratului Teodosie II a găsit această icoană la începutul secolului al V-lea la Ierusalim și a trimis-o în capitala Imperiului. Zidită în Mănăstirea Pantocratorului, icoana a scăpat de furia iconoclaștilor. Ocrotitoare a Constantinopolului, atunci când orașul era asediat, icoana era dusă pe metereze.

b. Descriere

Artistul tratează tema după un canon strict. Pe brațul stâng, Fecioara poartă Pruncul. Cu mâna dreaptă, arată spre El: ea Îl înfățișea-

---

⁵ P. Evdokimov, *op. cit.* p. 221.

ză oamenilor pe Împăratul lumii. Pe maforionul roșu al Mariei se văd trei stele – pe frunte și pe umerii Săi – simboluri ale Pururea Fecioriei: înainte, în timpul și după Naștere.

Pe chipul Mariei, ochii mari și migdalați, cu orbitele întunecate, exprimă o anumită melancolie. Privirea, îndreptată către privitor, se pierde în depărtare. Potrivit canoanelor chipului, nasul este drept și îngust, urechile imperceptibile și buzele subțiri.

Chipul Pruncului este deja cel al Domnului, cu fruntea mare și cu sprâncenele accentuate, care dau fermitate privirii. Pruncul privește spre maica Sa sau, mai adesea, spre privitor. Cu mâna dreaptă binecuvântează, cu cealaltă ține rotulusul Scripturii, simbol al Evangheliei pe care a venit să o vestească. Pe aureola Pruncului, crucea este înscrisă ca pe icoanele Pantocratorului.

Trebuie adăugată aici tema „Maicii Domnului a Patimilor”, care este o combinație între „Maica Domnului Îndrumătoarea” și „Maica Domnului Mângâietoarea”: Pruncul este întors către un înger care duce crucea, în timp ce un altul duce buretele și sulita.

B. Maica Domnului alăptând – „Galaktotrophusa”

a. Istoric

Aceste imagini apar foarte de timpuriu în arta creștină. Se regăsesc la copti, în mănăstirea lui Ieremia de la Sakkara și în bisericile și capelele din Bauit. *În Egipt a fost înfățișată pentru prima oară Maica Domnului alăptând Pruncul, sub influența cultului lui Isis, care era încă foarte prezent la sfârșitul secolului al V-lea*⁶. Caracterul prea naturalist și prea uman a făcut ca acest tip de icoane să fie dat uitării. Cu toate acestea, tema a fost reluată în secolul al XVI-lea și o regăsim în Grecia și în Rusia⁷.

În Apus, în special pictura italiană, umanizând istoria mântuirii, a tratat tema Maicii Domnului alăptându-și Pruncul, aceasta devenind chiar una din teme preferate ale iconografiei mariale.

⁶ C. Delvoye, *L'art byzantin*, Paris, 1967, p. 97.

⁷ H. Skrobucha, *Le Message des Icônes*, Fribourg, 1966, pp. 58-59.

b. Descriere

Tema iconografică s-a inspirat din Evanghelia lui Luca: „Fericit este pântecul care Te-a purtat și fericiți sunt sânii pe care I-ai supt” (Lc. 11, 27).

Mâna dreaptă a Mariei îi dă sânul Pruncului, pe Care-L ține cu mâna stângă. Copilul ține mâna Maicii Sale cu mâna Sa stângă, în timp ce cu dreapta binecuvântează. Cu toată tema tratată, nu ne aflăm în fața unui „copilaș”, ci în fața Domnului. Icoana păstrează întregul caracter divino-uman.

C. Maica Domnului cu Pruncul pe genunchi – „Platytera”⁸

Maica Domnului este așezată pe tron, cu Pruncul pe genunchi, într-o atitudine solemnă și plină de noblețe. Hristos este zugrăvit cu culori luminoase, strălucind de măreția Domnului. El ridică mâna dreaptă binecuvântând, iar în mâna stângă, așezată pe piciorul stâng, ține rotulusul Scripturilor.

D. Maica Domnului a Semnului

Hristos apare în medalion, pe pieptul Maicii Sale. Variantele apuse Îl arată pe Prunc în sânul Mariei, dar El pare mai degrabă un prunc aflat încă în pântecul Maicii Sale⁹. Ori, în icoana noastră, Hristosul din medalion este chiar Domnul, cu fruntea largă, plină de înțelepciunea dumnezeiască, făcând deja gestul binecuvântării. Această icoană înfățișează vedenia lui Isaia, 7, 14: „Pentru aceasta Domnul meu vă va da un semn: Iată, Fecioara va lua în pântec și va naște fiu și vor chema numele Lui Emanuel”.

⁸ *Ibidem*, pp. 81-83 și 97-99.

⁹ M. Alpatov, *Trésors de l'art russe*, Cercle d'Art, Paris, 1966, pp. 42-43.

Câteodată, arhanghelii Mihail și Gavriil o înconjoară pe Sfânta Fecioară. Centrul icoanei rămâne Hristos care este și care vine, deși icoana este numită „Maica Domnului a Semnului”.

E. Icoana Maicii Domnului „Izvorul vieții”: „Balukliotissa”¹⁰

a. Istoric

Numele vine de la mănăstirea Balukli, de pe coasta apuseană a Istanbulului. Legenda ne spune că un călugăr din această mănăstire tocmai prăjise niște pești dintr-un vas, când i s-a spus că orașul fusese cucerit de turci. El a răspuns că mai curând ar crede că acești pești ar învia; și atunci peștii au sărit din tigaie și, plini de viață, au început să înoate în vas. Dar erau roșii pe o parte și negri pe cealaltă, pentru că fuseseră pe jumătate prăjiți (după cum le explică monahii de astăzi străinilor care vizitează mănăstirea).

b. Descriere

Icoana corespunde acestui verset din imnele mariale:

Bucură-te, izvorule al bucuriei celei neîncetate;

Bucură-te, șuvoi al frumuseții celei negrăite,

*Bucură-te, izgonitoare a tuturor bolilor.*¹¹

¹⁰ H. Skrobucha, *op. cit.*, pp. 88-89, A se vedea și Dionisie din Furna, *op. cit.*, care, în manuscrisul său, face următoarele precizări: „Un havuz totul de aur și Născătoarea de Dumnezeu, avându-și mâinile întinse în sus, are înaintea ei pe Hristos Prunc binecuvântând într-o parte și în cealaltă parte, și Care, având pe piept Evanghelia, zice: «Eu sunt apa cea vie». Și iarăși doi îngeri, ținând cu câte o mână o coroană deasupra capului ei și cu cealaltă hârtii, într-al unuia zicând: «Bucură-te, izvorul cel neîntinat și purtător de viață», iar hârtia celuilalt zice: «Bucură-te, crin preacurat și de Dumnezeu primitor»... Și un îndrăcit, ținându-se înaintea acestora; și cel mai mare peste corabie (din Tessalia), turnându-se apă peste el, s-a sculat din morți”, p. 139. A se vedea și notele privind sensul Fântânii, iconografia și impactul său liturgic, p. 440, nota 1.

¹¹ A se vedea frumosul comentariu al H. Skrobucha, *op. cit.*, p. 88.

Ieșind dintr-un havuz, o cupă de aur în formă de potir, bogat împodobită, o conține pe Maica Domnului ținându-L pe Mântuitorul. Doi îngeri, stând pe nori, se apleacă cu respect către Ea. În fundal, arhitecturi: ziduri, cupole și turle din Constantinopol. În jurul havuzului, numeroase personaje, tineri și bătrâni, bogați și săraci, unii scot apă în cupe și o beau, alții, bolnavi – bătrâni la pat sau epileptici – sunt stropiți cu această apă dătătoare de viață și de sănătate. În havuz înoată pești.

În Săptămâna Luminată, Sfintei Fecioare ca izvor al Vieții îi este închinată slujba de joi seara, la Vecernie, la Svetilne (glasul 6) și la Stihiri (glasul 5), precum și vineri dimineața, la Utrenie. Contemplând icoana, să lăsăm să vibreze în noi cântările acestor slujbe:

Preasfântă Născătoare de Dumnezeu, care ai odrăslit în chip negrăit pe Cuvântul Tatălui Cel mai înainte de toți vecii, umple gura mea cu lauda ta pentru ca să preamăresc Izvorul tău, cântându-Ți:

Bucură-te, izvorule al bucuriei celei neîncetate;

Bucură-te, suvoi al frumuseții celei negrăite,

Bucură-te, izgonitoare a tuturor bolilor

Bucură-te, nimicitoare a feluritelor patimi,

Bucură-te, apă izbăvitoare.¹²

Căci Fecioara este izvorul lui Hristos, Mântuitorul sufletelor noastre:

Cu adevărat ești izvor de apă vie, Stăpână, că bolile cele cumplite ale sufletelor și ale trupurilor le speli numai cu atingerea ta, ceea ce ai izvorât pe Hristos, apa de mântuire.¹³

Această icoană are, deci, un caracter pascal: apa din fântână slujește nu numai pentru spălările rituale, ci și pentru botez, după ce este sfințită în ziua de Paști și în anumite zile de sărbătoare.

¹² Icos, canonul Născătoarei de Dumnezeu, la Utrenie, vineri în Săptămâna Luminată. Cf. *Penticostar*, ed. VII, Ed. IBMBOR, Buc., 1988, p. 50.

¹³ Luminând Izvorului Tămăduirii, canonul Născătoarei de Dumnezeu, la Utrenie, vineri, Săptămâna Luminată, cf. *op. cit.*, p. 52-53.

3. Icoana Maicii Domnului din Vladimir

a. Istoric

Așa cum am spus, nu intenționăm să studiem aici toate icoanele Maicii Domnului, ci doar să enumerăm câteva dintre tipurile cele mai cunoscute care ne-o înfățișează pe Maica Domnului. Sunt multe alte variante, în funcție de locuri, de epoci, de evenimentele care le-au dat naștere.

Să ne oprim câteva momente asupra unei icoane pentru a o privi mai atent: Maica Domnului din Vladimir. Am ales această icoană pentru că se bucură de o cinstire deosebită în Rusia în virtutea rolului său în istoria națională a acestui popor, iar pe de altă parte pentru că a dobândit un loc foarte important în sânul catolicismului apusean de când papa Ioan XXIII a încredințat-o spre cinstire creștinilor apuseni, ca mijlocitoare pentru unitatea Bisericii. Rolul său ecumenic este deci de primă importanță.

Această icoană a fost pictată la Constantinopol la începutul secolului al XII-lea, adusă la Kiev în 1131, dusă la Vladimir în 1155, apoi la Moscova în 1395. Ocrotitoare a Rusiei, ea a rămas în catedrala Adormirii din Kremlin până la revoluția de la 1917. Apoi a fost păstrată în galeriile Tretiakov, unde nenumărați creștini au venit să se roage în fața ei.

După tradiție, așa cum se cântă în slujba sărbătorii din 26 august, la vecernie, icoana a fost pictată de Sfântul Evanghelist Luca în timpul existenței pământești a Maicii Domnului:

Atunci când, pentru prima oară, icoana Ta a fost zugrăvită de vestitorul tainelor evanghelice, și ți-a fost adusă pentru ca s-o recunoști și să-i dăruiești puterea de a-i mântui pe cei ce ți se închină, te-ai bucurat, Tu care ești plină de milostivire și izvor al mântuirii noastre, ai fost ca și gura și glasul icoanei (Vecernie, stihire glasul 6)¹⁴.

În iconografia ortodoxă, mai multe icoane au fost atribuite, așa cum am văzut, Sfântului Luca. Nu trebuie să înțelegem prin aceasta că icoanele ar fi fost zugrăvite de mâna sfântului evanghelist, ci că ele corespund

¹⁴ De sărbătoarea Maicii Domnului din Vladimir, din 26 august, această stihire se cântă la Litie.

pund unei tradiții stabilite de el. La fel și cu cuvintele pe care slujba le pune în gura Mariei. Văzând icoana care-i este înfățișată, Ea spune: ...*Tot astfel, privind icoana, tu rostești cu putere: „Harul și puterea mea sunt cu această icoană”. Și noi credem cu adevărat că ai rostit aceste cuvinte. Împărăteasa noastră, și că ești cu noi prin această icoană...* Și, reînnoind proorocirea, ea exclamă: *Iată de acum mă vor ferici toate neamurile* (Lc. 1, 48).

Această icoană ocupă un loc special în viața poporului rus. Croniclele ne relatează rolul imens pe care l-a jucat în istoria Rusiei, pentru aceasta fiind sărbătorită de trei ori pe an, ca mulțumire pentru eliberarea Moscovei de tătari: la 26 august 1395, la 23 iunie 1480, la 21 mai 1521. În 1612, în timp ce Moscova era asediată de polonezi, luptătorii voluntari s-au bătut pentru icoana Maicii Domnului din Vladimir: *Mai bine murim decât să lăsăm să fie pângărită icoana Preacuratei Maici a Domnului nostru din Vladimir*¹⁵.

b. Descriere

Maica Domnului

Este cu adevărat făptura îndumnezeită, pe chipul căreia cerescul cu omenescul se întâlnesc. Stilizarea trăsăturilor chipului întrunește tot ceea ce am spus mai înainte cu privire la semnificația acestora. Dar în această icoană, privirea Maicii Domnului este deosebit de mișcătoare: privire de o duioșie și o tristețe nesfârșită, care vine din adâncurile tainice ale inimii pentru a ajunge într-un „dincolo” inaccesibil, privire a Maicii îndreptată spre omenire, din pricina proorociei lui Simeon, pe care o „păstra în inima ei”: „Iată, Acesta este pus spre căderea și spre ridicarea multora din Israel și ca un semn care va stârni împotriviri. Și prin sufletul tău va trece sabie, ca să se descopere gândurile din multe inimi” (Lc. 2, 33-35).

Acest chip de o frumusețe cerească este chipul unei mame a cărei privire ne lasă să pătrundem în inima Mariei, care se gândește încă de pe acum la suferințele ce vor veni, un chip care, în suferința sa launtrică, trăiește deja drama crucii. Privire care exprimă dragostea maternă

¹⁵ L. Uspensky și Vl. Lossky, *The Meaning of icons*, op. cit., p. 95.

pentru Fiul său, dar și pentru toți oamenii cărora, prin cruce, va învăța să le fie maică.

Peste veșmânt, poartă *maforionul*, un văl lung, purpuriu, bordat cu un prețios galon, care-i acoperă capul și umerii. Pe frunte și pe umeri vedem cele trei stele, semn al pururea-fecioriei Maicii Domnului atât înainte, cât și în timpul nașterii și după aceea.

Pruncul

Cu mâna stângă, cuprinde gâtul maicii Sale pentru a-Și apropia obrazul de obrazul Mariei, într-un minunat gest de tandrețe (de unde și numele de „Maica Domnului Mângâietoarea”).

Pruncul este așezat simbolic pe brațul drept al Maicii Sale, în timp ce cu mâna cealaltă ea arată spre Fiul său: „Iată Omul”. Privirea Pruncului este ațintită pe privirea Maicii Sale, a cărei suferință o vede, părând a-i spune încă de pe acum: „Nu mă plânge, Mamă...”, în încercarea de a-i alina durerea ascunsă. Chipul Pruncului este deja chipul unui adult, cu trăsături precise, a cărui frunte amplă reflectă înțelepciunea dumnezeiască. Veșmântul Său, *himationul*, roșu purpuriu, are sclipiri de aur, așa cum se cuvine lui Dumnezeu: este lumina cea neînserată.

Deși gestul mâinii stângi a Mariei arată spre Fiul Său – tip al icoanelor Maicii Domnului Îndrumătoarea – totuși, această icoană este a Maicii Domnului Mângâietoarea, din cauza simțămintelor pe care le exprimă atitudinea maternă a Mariei.

În această icoană, *Maica Domnului este chipul Bisericii care poartă în ea mântuirea, chiar în timp ce așteaptă, mărturiseste și contemplă Învierea prin cruce*¹⁶. Fără să țină seama de mângâierea Fiului său, Maica Domnului privește în depărtare, cu o privire plină de dragoste și de durere. Chipul său întors către Pruncul care o mângâie, nu către fiul trupesc, ci către Ziditorul lumii Căreia I-a dat naștere, se oglindește în cuvintele liturghiei: *Ea este fierbinte mijlocitoare în fața lui Dumnezeu și puternică ocrotitoare a lumii. Se apleacă spre Fiul său cerând milă pentru cei care vin către El și pe care îi ocrotește cu rugăciunile sale*¹⁷.

¹⁶ P. Evdokimov, *op. cit.*, p. 222.

¹⁷ Slujba sărbătorii Maicii Domnului din Vladimir.

Această minunată icoană a Maicii Domnului din Vladimir – ca și celelalte pe care le-am evocat anterior – arată permanenta preocupare a Bisericii Răsăritului de a considera rolul Maicii Domnului în lumina Revelației și a locului pe care Domnul i l-a încredințat în taina mântuirii oamenilor. Biserica Răsăritului nu o cinstește niciodată pe Maica Domnului independent de Fiul său preaslăvit:

*Cultul pe care Biserica Răsăritului îl închină Maicii Domnului este în esență hristocentric, iar doctrina sa marială se rezumă în plinătatea dogmei Născătoarei de Dumnezeu. Tocmai pentru că este atât de legată de lucrarea mântuitoare a Fiului Său, nu ne surprinde să vedem, în majoritatea icoanelor, cu câtă sollicitudine se apleacă spre omenire și îndeosebi spre nevoile duhovnicești ale creștinilor*¹⁸.

Pentru rugăciune

Chemarea îți este, o, Marie, să te hrănești cu dumnezeieștile cuvinte și cu acestea să crești ca măslinul cel mult-roditor în casa lui Dumnezeu, ca un copac răsădit lângă izvoarele apelor Duhului, ca un pom al vieții care a dat rodul său la vremea lui înainte hotărâtă, adică pe Dumnezeu întrupat, viața cea veșnică a tuturor; ceea ce ai tot gândul osârdnic și de suflet folositor, alegând și lepădând tot cugetul cel de suflet vătămător, mai înainte de a-l gusta. Ochii tăi sunt pururea către Domnul, văzând lumina cea neapropiată. Urechile tale ascultă numai pe dumnezeiescul Cuvânt și se veselesc de alăuta Duhului, prin care Cuvântul înăuntru a intrat, ca să se întrupeze. Nările tale se îndulcesc de mireasma mirurilor Mirelui, care este Mir dumnezeiesc, de bunăvoie vărsându-Se și ungând fința ei de om, pentru că Mir vărsat este numele Său, zice Scriptura. Buzele tale laudă pe Domnul și de buzele lui lipindu-se. Limba și gâttelejul tău cuvintele lui Dumnezeu alegându-le și de dumnezeiască dulceață săturându-se. Inima curată și neîntinată, văzând și dorind pe Dumnezeul Cel neîntinat. Pântecul tău, cămară întru care Cel neîncăput S-a sălăsluit și pieptul tău, izvorul laptelui, din care S-a hrănit Dumnezeu Pruncul Iisus, Ușă lui Dumnezeu, Pururea Fecioară. Măinile tale poartă pe Dumnezeu și genunchii sunt scaun mai înalt decât heruvimii, prin care s-au întărit mîi-

¹⁸ E. Dejaifve, *Les Saintes Icônes*, op. cit., p. 43.

nile cele slăbite și genunchii cei slăbănogiți. Picioarele tale sunt povățuite de legea lui Dumnezeu ca de o făclie de lumini și, alergând pe urmele Lui, fără de întoarcere, ai tras pe Cel dorit către aceea care-L dorea. Toată ești cămară a Duhului, toată cetate a lui Dumnezeu Celui viu, pe care o veselesc apele râului, adică valurile darurilor Sfântului Duh; toată bună; toată aproape de Dumnezeu. Că suindu-se mai presus de heruvimi și mai presus de serafimi ridicându-se, aproape de Dumnezeu s-a făcut.¹⁹

---

¹⁹ Sf. Ioan Damaschinul, *Cuvânt la Nașterea Preasfintei Stăpânei Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Maria*, în *Proloagele*, vol. I, ediție îngrijită de Arhim. Dr. Benedict Ghiuș, ed. Bunavestire, Bacău, 1995, pp. 57-58.

Schimbarea la Față

1. Schimbarea la Față: icoană a luminii

a. Scripturile

Iisus le-a spus: „Adevărat grăiesc vouă că sunt unii, din cei ce stau aici, care nu vor gusta moartea până ce nu vor vedea Împărăția lui Dumnezeu venind întru putere” (Mc. 9, 1). „Iar după cuvintele acestea, ca la opt zile, luând cu Sine pe Petru și pe Ioan și pe Iacov, S-a suit pe munte, ca să se roage. Și pe când se ruga El, chipul feței Sale s-a făcut altul, și îmbrăcămintea Lui albă, strălucind. Și iată, doi bărbați vorbeau cu El, care erau Moise și Ilie, și care, arătându-se întru slavă, vorbeau despre sfârșitul Lui, pe care avea să-l împlinească în Ierusalim. Iar Petru și cei ce erau cu el erau îngreuiți de somn; și deșteptându-se, au văzut slava Lui și pe cei doi bărbați stând cu El. Și când s-au despărțit ei de El, Petru a zis către Iisus: «Învățătorule, bine este ca noi să fim aici și să facem trei colibe: una Ție, una lui Moise, și una lui Ilie», neștiind ce spune. Și, pe când vorbea el acestea, s-a făcut un nor și i-a umbrît; și ei s-au spăimântat când au intrat în nor. Și glas s-a făcut din nor, zicând: «Acesta este Fiul Meu cel ales, de El să ascultați!» Și când a trecut glasul, S-a aflat Iisus singur. Și ei au tăcut și nimănui n-au spus nimic în zilele acelea din cele ce văzuseră” (Lc. 9, 28-36).

De obicei, prima icoană pe care o pictează un iconograf este icoana Schimbării la Față, *pentru ca Hristos să facă să strălucească în inima lui lumina Slavei Sale negrăite, așa cum a făcut pentru apostoli*. Un manuscris de la Muntele Athos prescrie: *Să se roage cu lacrimi, pentru*

ca Dumnezeu să-i pătrundă în suflet. Să se ducă la preot, pentru ca acesta să se roage pentru el și să-i citească troparul Schimbării la Față¹. Având misiunea de a propovădui prin imagine tainele lui Hristos, el trebuie, asemenea lui Petru, Iacov și Ioan, să trăiască Schimbarea la Față:

„Pentru că noi v-am adus la cunoștință puterea Domnului nostru Iisus Hristos și venirea Lui, nu luându-ne după basme meșteșugite ci fiindcă am văzut slava Lui cu ochii noștri. Căci El a primit de la Dumnezeu Tatăl cinste și slavă atunci când, din înălțimea slavei, un glas ca acesta a venit către El: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care am binevoit» Și acest glas, noi l-am auzit... pe când eram cu Domnul, în muntele cel sfânt.” (II Ptr. 1, 16-18)

b. Vederea lui Dumnezeu

Această temă a Schimbării la Față este fundamentală, bogăția sa constituind un izvor pentru reflecția Părinților și a teologilor și dând naștere marilor dezbateri cu privire la deosebirea dogmatică dintre ființa inaccesibilă a lui Dumnezeu și energia Sa, care poate fi comunicată. Această reflecție este foarte importantă pentru o înțelegere justă a Schimbării la Față în gândirea Bisericii Ortodoxe.

Sfântul Grigorie Palama a spus că *Dumnezeu este numit lumină nu după Esența, ci după Energia Sa*². Pentru Palama, lumina dumnezeiască nu este nici materială, nici spirituală, căci ea transcende ordinea celor create, fiind *strălucirea negrăită a unei singure firi în trei ipostasuri*³. Într-o altă omilie, precizează: *Lumina Schimbării la Față a Domnului nostru nu avea nici început, nici sfârșit, ci rămânea necircumscrișă în timp și spațiu și imperceptibilă simțurilor, deși fusese contemplată cu ochii trupești... Dar printr-o transmutare a simțurilor lor, ucenicii Domnului au trecut de la trup la Duhul*⁴.

¹ E. Dejaifve, *Les saintes icônes*, op. cit., p. 35

² Sfântul Grigorie Palama, *Adversus Akyndinos*, PG 150, col. 823.

³ Idem, *Omilia 35*, PG 151, col. 448 D.

⁴ Idem, *Omilia 34*, PG 151, 429 A.

Faptul că Hristos S-a arătat ucenicilor Săi nu în chipul robului, ci, prin intermediul acestuia, în slava firii Sale dumnezeiești comune cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, l-a făcut pe Palama să afirme că manifestarea dumnezeirii lui Hristos este în același timp și o teofanie a Treimii:

Tatăl, prin glasul Său, dă mărturie pentru Fiul Său Prea iubit, Duhul Sfânt strălucind cu El în norul luminos arată că Fiul posedă împreună cu Tatăl lumina care le este comună ca tot ceea ce aparține bogăției Lor⁵.

Hristos le-a arătat apostolilor slava Sa în așa fel încât aceștia au putut primi harul acestei viziuni. Apoi, când au fost acoperiți de norul luminos, cuprinși de spaimă au auzit glasul Tatălui Care-i pregătea pentru evenimentul Patimilor.

Înțelegem că Schimbarea la Față se plasează în centrul teologiei. Ea ne dezvăluie în același timp, în chip antinomic, absoluta inaccesibilitate a lui Dumnezeu în Sine și manifestările Sale împărtășibile: *Dumnezeu Se revarsă în energiile Sale, fiind cu totul prezent în ele⁶.*

c. Iconografia

Reprezentările simbolice ale Schimbării la Față, cum este minunatul mozaic din secolul al VI-lea din absida de la Sant Apollinare in Classe, care nu-L înfățișează pe Hristos în întregime, ci doar partea superioară, deasupra Crucii triumfătoare, și în care apostolii sunt reprezentați în chip de miei⁷, au fost repede părăsite pentru a lăsa loc evenimentului evanghelic însuși.

Pe o icoană rusească din secolul al XV-lea atribuită lui Teofan Greul, Îl vedem pe Hristos în slavă: El este înfățișat în partea de sus a icoanei, pe munte, dar fără a-l atinge. Înveșmântat în alb, sau în aur, nu este decât lumină. El îi învăluie în lumina Sa pe Moise și pe Ilie, fiecare pe câte un munte, pe care însă nu-l ating cu picioarele. Se află pe culmi, căci sunt oamenii înălțimilor duhovnicești care L-au întâlnit

⁵ Idem, *Omilia 34*, PG 151, 425 CD.

⁶ P. Evdokimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, trad. rom. de G. și P. Moga, Ed. Meridiane, București, 1992, p. 253.

⁷ G. Bovini, *Ravenna, ville d'art*, Ravenna, 1970, pp. 149-156 (pentru un amplu comentariu referitor la acest mozaic minunat).

pe Dumnezeu acolo unde le vorbea, amândoi sunt vizionarii Vechiului Legământ, cei care L-au văzut pe Dumnezeu pe Sinai și pe Carmel. Hristos le vorbește despre Patimile Sale care se apropie. Moise îi reprezintă pe defuncți, în timp ce Ilie, ridicat la cer într-un car de foc, îi reprezintă pe cei vii. Jos, apostolii, încă nedesprinși de cele ome-nești, sunt răscoliți și uluiți de această descoperire. Petru (aflat în stânga), copleșit de uimire, ar vrea să facă trei colibe, socotind că se află deja în Parusie, înainte de sfârșitul istoriei. El își exprimă încântarea de a se regăsi în starea inițială a lumii, dinainte de cădere. Dar vederea Zilei a Opta este îngăduită pentru a-i întări în credință pe martorii care, o dată reîntorși în lume, vor trebui să-și împlinească misiunea apostolică⁸.

2. Învățătura teologică

a. Revelația condiției umane

Schimbarea la Față atestă starea firească a omului, frumusețea sa dintâi: *Hristos ne arată care este starea deplină, integrală a ființei atunci când, iluminată de strălucirea dumnezeiască, stă de vorbă cu Dumnezeu despre adevăr... Este starea de sfințenie, a cărei sărbătoare este tocmai Schimbarea la Față... Ucenicii, până atunci „îngreuiți de somn”, „s-au deșteptat” și „au văzut slava” lui Iisus⁹.*

b. Arătarea Treimii

Prezența lui Dumnezeu fără nici un vâl, transfigurată, nu poate fi îndurată de ucenici, în omenitatea lor actuală: *Ei pot vedea și auzi Cuvântul întrupat, chiar și Schimbat la Față, în slavă, dar nu pot încă să priveas-*

⁸ C. Andronikoff, *Le sens des Fêtes*, pp. 231-232.

⁹ *Ibidem*, p. 232.

*că slava Împărăției și să-I audă glasul fără a tremura și a-și acoperi ochii, spre deosebire de Moise și de Ilie, care nu mai sunt din lumea aceasta*¹⁰.

Și totuși, ei sunt martorii unei arătări complete a lui Dumnezeu în cele trei Persoane: *Vocea Tatălui mărturisește, Duhul luminează și Fiul primește și manifestă cuvântul și lumina*¹¹.

c. Împărăție și Parusie

Era nevoie ca ucenicii să aibă o pregustare a Împărăției pentru a putea înfrunta ceea ce avea să urmeze – Ghetsimani, Golgota, mormântul – pentru a putea rezista oricare ar fi fost durata „anilor sau vremilor pe care Tatăl le-a pus în stăpânirea Sa” (F.A. 1, 7): Schimbarea la Față este o imagine în același timp și simbolică, și reală a Împărăției, o icoană... Lumina care-i învăluie pe protagoniști conferă proorociei o strălucire specială. Această lumină este haina de nuntă a Mirelui când se arată în slavă Miresei, întruchipată aici de către Petru. „Pentru o clipă” ei sunt iluminați de acest dar atât de așteptat de om-nire și întru totul nou pentru ea, de a fi părtaşă la preaslăvirea Dumnezeului-Om de către Duhul, prin glasul Tatălui: acest dar fulgurant este revelația Preasfintei Treimi.

Despre acest moment, atât de puternic încât martorii aleși se aruncă cu fața la pământ, Ioan mărturisește: „Vedeți ce fel de iubire ne-a dăruit nouă Tatăl, ca să ne numim fii ai lui Dumnezeu (...) ce vom fi, nu s-a arătat până acum. Știm că dacă El Se va arăta, noi vom fi asemenea Lui, fiindcă Îl vom vedea cum este” (I In. 3, 1-2).

Schimbarea la Față ne învață că *nu se află decât o singură și aceeași lumină dumnezeiască, cea pe care apostolii au văzut-o pe Tabor, cea pe care sufletele purificate o contemplă încă de pe acum și care este însăși realitatea veșnicilor bunătăți ce vor veni. Iată de ce marele Vasile a spus că lumina din Tabor, din timpul Schimbării la Față a Domnului, era preludiul slavei lui Hristos, de la a doua Sa venire*¹².

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 234.

¹² P. Evdokimov, *op. cit.*, trad. rom. cit., p. 256.

d. Un Paști care conduce în raiul regăsit

Schimbarea la Față intră dincolo de timp, în timpul Învierii, al slavei lui Dumnezeu. Ea revelează scopul istoriei, care va fi transfigurarea totală și definitivă a lumii, „care suspină încă în durerile facerii”. Este semnul unui Paști făcând trecerea spre raiul care va deveni zidirea în starea sa transfigurată de harul celei de-a doua veniri.

*Schimbarea omenească, ceea ce va să fie într-o dată și înfricoșată venirea Ta, cu slavă arătându-o, Mântuitorule, Te-ai schimbat la față în Muntele Taborului*¹³.

Pentru ca lumea să poată ajunge la slavă, Fiul a sădit un alt pom al vieții: cel al iubirii adevărate prin jertfă, care merge de la Întrupare la moarte¹⁴.

Sfinții sunt deja pentru noi actualizarea chipurilor transfigurate de lumina Duhului, arătându-ne că țelul vieții creștine este dobândirea Sfântului Duh.

Atunci părintele Serafim m-a luat după umeri și strângându-mă tare, a spus: „Și tu, și eu ne aflăm amândoi în plinătatea Duhului Sfânt. De ce nu mă privești?” „Nu te pot privi, părinte. Din ochi îți ies fulgere și fața ta s-a făcut mai strălucitoare decât soarele. Mă dor ochii...” Părintele Serafim mi-a răspuns: „Nu te teme, prietene al lui Dumnezeu. Și tu te-ai făcut la fel de strălucitor ca și mine. Și tu te afli acum în plinătatea Duhului Sfânt, altfel nu m-ai fi putut vedea”. După aceste spuse, mi-am ridicat ochii spre chipul său și m-a cuprins o teamă și mai mare. Închipuiți-vă în mijlocul soarelui, în strălucirea sa cea mai puternică din miezul zilei, chipul unui om care vă vorbește... Nu mai zărești nimic decât o lumină strălucitoare care se revarsă de jur împrejurul tău... „Ce simți, prietene?” „O pace negrăită... O dulceață negrăită... O nemărginită bucurie...” „Când Duhul Sfânt pogoară peste om cu plinătatea darurilor Sale, sufletul omenesc este copleșit de o nespusă bucurie, căci Sfântul Duh rezidește în bucurie tot ceea ce atinge...”¹⁵.

¹³ C. Andronikoff, *op. cit.*, p. 250, text liturgic cf. *Mineiul lunii lui august*, Tipografia cărților bisericești, București, 1910, p. 83.

¹⁴ *Ibidem*. Pentru un studiu aprofundat și detaliat al acestei icoane, a se vedea *Icoana Schimbării la Față*, de Roselyne de Feraudy, Bellefontaine, 1978, unde, pe lângă un studiu pe această temă, sunt prezentate comentarii la Omiliile lui Anastasie Sinaitul.

¹⁵ I. Gorainoff, *Saint Seraphin de Sarov*, Bellefontaine, 1973, pp. 211-212.

e. *Slujba*

Strălucește de jos lumina, Cerule, mai mult decât soarele, și tu, o, pământule, ascultă graiurile lui Dumnezeu celui viu. (Peasna I, glas 4, Irmos)

Isus, fiul lui Navi, a oprit soarele oarecând, mai înainte închipuind ziua dumnezeieștii patimi; iară Tu Însuți, Mântuitorule, mai înainte de cinstiță Crucea Ta, ai întunecat razele soarelui cu raza dumnezeieștii feței Tale. (Peasna 4, Irmos)

Hristos... va să strălucească cu lumină nemăsurată, razele soarelui întunecându-le cu slava dumnezeirii, ca un dătător de lumină. (Peasna 5, Irmos)

Cămara slavei bucuriei ce va să fie gătind Hristos ucenicilor, Se suie în munte, de la viața cea răvnitoare de cele de jos la viața cea mai înaltă ridicându-i pe dâșii. (Peasna 6, Irmos)

Întru dumnezeiască Schimbarea la Față, chipul nostru cel de demult prin ticăloșie stricat, astăzi Ziditorul a scos din stricăciune pe Adam... și a îndumnezeit mintea noastră. Și petrece Dumnezeu împreună și om. Pe fiecare fire împreunate purtându-le, neschimbate și nedespărțite. Drept aceea, acum la Tabor negrăit a strălucit și din tot trupul a dăruit razele Dumnezeirii Sale. (Icos)

Tu Însuți, iubitorule de oameni Hristoase Dumnezeule, luminează-ne și pe noi cu lumina slavei Tale celei neapropiate și ne arată vrednici moșteni împărăției Tale celei fără de sfârșit. (Stihirile, glas 2, la Litie)¹⁶

¹⁶ Cf. *Mineiul lunii lui August*, Tipografia cărților bisericești, Buc., 1910 (N. trad.).

Icoana Învierii

Icoanele pascale sunt de o bogăție extraordinară pentru înțelegerea tainei Paștilor și a trăirii credinței în această taină centrală a creștinismului.

Pentru creștinul apusean, care astăzi își pune întrebări cu privire la Învierea Domnului, descoperirea și contemplarea iubitoare a icoanelor pascale sunt izvor de mare lumină, prin precizia lor teologică și scrupuloasa fidelitate față de Sfânta Scriptură. Icoanele pascale vor să înfățișeze doar evenimentele la care apostolii și ucenicii au fost martori:

Cel Înviat arătându-Se Mariei Magdalena, îngerul vorbind femeilor mirnoșite, giulgiurile rămase în mormânt așa cum erau când înfășurau trupul Celui pus în mormânt. La vederea acestora, apostolul Ioan „a văzut și a crezut”¹.

Cum a avut loc Învierea lui Hristos, cum era Domnul înviat, în ce mod a ieșit din mormântul pecetluit? Evangheliștii nu dau răspunsuri la aceste întrebări. Ei vorbesc (și îndeosebi Matei, care oferă cele mai multe amănunte) de un mare cutremur de pământ, de îngerul venit pentru a rostogoli piatra de pe mormânt, de spaima soldaților la vederea sa, de ceea ce îngerul vestește sfintelor femei venite la mormânt: „Nu este aici, căci S-a sculat precum a zis” (Mt. 28, 6). Toate acestea, Biserica le înfățișează în slujbele sale:

Păzind pecetea întregi, Hristoase, ai înviat din mormânt, Cel ce n-ai stricat cheile Fecioarei prin Nașterea Ta și ne-ai deschis nouă ușile raiului².

¹ L. Uspensky, *Peut-on représenter la Résurrection du Christ?*, în MEPR, nr. 21, Paris, 1955, p. 8.

² Stihire, cântarea 6, Canonul Învierii, Utrenia Învierii, cf. *Penticostar*, p. 20. Este interesant de remarcat felul în care liturghia pascală leagă tainica intrare în lume a Cuvântului întrupat, la Crăciun, și preaslăvirea Sa la Înviere, arătând astfel taina de nepătruns a lui Hristos, pe care nici o cercetare pur omenească nu o poate explica.

Îndemnându-i astfel pe credincioși să facă din Înviere în însăși taina sa obiectul credinței lor, Biserica ortodoxă nu-și îngăduie să înfățișeze ca rod al imaginației – așa cum s-a întâmplat în Apus, în opere artistice, de altfel magnifice – momentul precis al Învierii, adică pe Hristos ieșind din mormânt³.

Biserica oferă astfel credincioșilor spre închinare două minunate icoane pascale: *Pogorârea la iad*, sau *Anastasia*, și icoana *Femeilor Mironosițe*.

1. Icoana Pogorârii la iad

În Simbolul Apostolic, pe care credincioșii îl cântă sau îl rostesc în fiecare duminică⁴, Biserica mărturisește: „*Cred într-unul Dumnezeu Tatăl Atotîitorul... și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut... Care a murit și S-a îngropat, Care S-a pogorât la iad și a treia zi a înviat din morți... și întru Duhul Sfânt... în învierea trupurilor.*”

a. Scriptură și liturgie

Ce poate gândi copilul din Occident care merge la catehism sau adultul rostindu-și Crezul, în fața acestui articol de credință: Hristos „S-a pogorât la iad”? Cuvântul „iad” nu aduce în mintea celor aparținând sferei de cultură occidentală imaginile medievale sculptate în timpanele sau pe capitelurile catedralelor, și anume: diavoli încornorați și cu copite despicate, păcătoșii aruncați în cazane clocotinde? Pe

³ Cu toate acestea, în secolul al XVI-lea, sub influența Bisericii Romei, vom vedea tema lui Hristos ridicându-Se din mormânt înfățișată în icoane. În lucrarea sa, *Manuel d'iconographie chrétienne*, Paris, 1845, Didron dă următoarea explicație: „Când credința slăbește, când rațiunea umană stârnită de Abélard cere dovezi, artiștii nu-L mai fac să Învieze neștiut de nimeni, ci în prezența a câtorva ostași treji pe deplin și putând da mărturie despre ceea ce văzuseră” (p. 200).

⁴ Evocând Simbolul Apostolic, autorul se referă la o practică liturgică ce nu corespunde cu practica Bisericii ortodoxe, unde duminica se rostește Simbolul (Crezul) niceoconstantinopolitan (N. trad.).

de altă parte, o cateheză a fricii, întemeiată pe teama de iad, nu și-a desfășurat elocința în atâtea predici de-a lungul veacurilor? Actuala tăcere a Apusului cu privire la pogorârea la iad nu vine oare din dorința de a se elibera de un fragment din Crez considerat a fi prea marcat de vechile mituri? Evoluția sensibilității colective și o concepție nouă a omului, mai preocupată să transforme lumea prezentă decât să se piardă în considerații mitice cu privire la lumea de dincolo, îl îndeamnă pe omul contemporan să „denitizeze” și să dea deoparte predica despre iad. Pe de altă parte, luptele lumii actuale sunt și așa destul de crude, ce s-ar mai putea spune despre iad?⁵

Slujba Utreniei din Sâmbăta Mare răspunde: *Pe pământ ai venit, pe Adam să-l mântui, și pe acesta negăsind, jos te-ai pogorât; pân-la iad, Stăpânul meu, l-ai căutat**.

Epistola către Evrei este cea care ne luminează credința: „Prin faptul că a supus Lui toate (înțelegem) că nimic nu I-a lăsat nesupus... Prin harul lui Dumnezeu, El a gustat moartea pentru fiecare om... Deci, de vreme ce pruncii s-au făcut părtași sângelui și trupului, în același fel și El S-a împărtășit de acestea, ca să surpe prin moartea Sa pe cel ce are stăpânirea morții, adică pe diavolul, și să izbăvească pe acei pe care frica morții îi ținea în robie toată viața” (Evr. 2, 8-15).

Nu-I spunea Hristos Tatălui: „Eu Te-am preaslăvit pe Tine pe pământ, lucrul pe care Mi l-ai dat să-l fac l-am săvârșit” (In. 17, 4)?

În ziua Cincizecimii, Petru o va spune cu tărie: „Iisus... pe Care Dumnezeu L-a înviat, dezlegând durerile morții, întrucât nu era cu putință ca El să fie ținut de ea” (F.A. 2, 24).

Viața însăși a lui Hristos prefigurează pogorârea Sa la iad: astfel, ca un ecou la cuvintele Sfântului Ioan Evanghelistul: „lumina luminează în întuneric”, răspunde liturghia de la sărbătoarea Nașterii Domnului: *Făclie purtătoare de lumină, trupul lui Dumnezeu în cele de dedesubt, risipește întunericul iadului*⁶.

Tot astfel, icoana Botezului Îl arată pe Iisus intrând în apele Iordanului ca într-un mormânt lichid, un fel de pre-pogorâre la iad, iar Bi-

⁵ Louis Lochet, *Jésus descendu aux enfers*, Cerf, Paris, 1979, pp. 7-25.

* Tropar, starea I, Denia Prohodului Domnului, Utrenia din Sfânta și Marea zi de Sâmbătă, în *Triodul*, ed. VIII, Ed. IBMBOR, Buc., 1986, p. 566. (N. trad.)

⁶ Și aici slujba unește taina lui Hristos în Nașterea Sa și în Taina Sa Pascală.

serica cântă: *Cuvântule Cel veșnic, întorcându-l la frumusețea cea dintâi pe omul căzut, acesta se îngroapă împreună cu Tine în ape*⁷.

Așa cum ne învață Sf. Pavel: „Deci, ne-am îngropat cu El în moarte, prin botez, pentru ca, precum Hristos a înviat din morți prin slava Tatălui, așa să umblăm și noi într-o înnoire vieții” (Rm. 6, 4).

Taina Botezului este astfel o foarte reală coborâre în moarte împreună cu Hristos, o pogorâre la iad. În fața „înălțimii și adâncimii” tainei mântuirii, Sfântul Pavel se minunează: „Suindu-Se la înălțime, a robii robime și a dat daruri oamenilor. Iar aceea că „S-a suit...” ce înseamnă decât că S-a pogorât în părțile cele mai de jos ale pământului? Cel ce S-a pogorât, Acela este Care S-a suit mai presus de toate cerurile, ca pe toate să le umple” (Efes. 4, 8-10).

Pogorându-Se la iad, Hristos eliberează omenirea ținută în robie. Victoria lui Hristos asupra iadului, eliberarea lui Adam și a dreptilor Vechiului Testament este tema principală a slujbei din Sâmbăta Paștilor în Biserica Răsăritului, așa cum este și în slujba Bisericii din Apus.

*După moartea lui Adam, coborârea Mântuitorului care asumase firea sa trebuia să ajungă la aceleași adâncimi la care coborâse Adam*⁸, iar în cântarea 6 din Canonul Învierii se spune: *Pogorātu-Te-ai în cele mai de jos ale pământului și ai sfărâmat încuietorile cele veșnice, care țineau pe cei legați, Hristoase; iar a treia zi, ca și Iona din chit, ai înviat din mormânt*^{*}.

b. Iconografia

A spune că Apusul nu cunoaște iconografia pogorării la iad ar însemna să negăm existența acestei teme la Roma, încă din secolul al VIII-lea, într-o frescă din bazilica Sf. Clement, ca și în frescele și miniaturile din epoca romană. Apusul a insistat însă pe reprezentarea lui Hristos ieșind din mormânt, astfel încât aceasta a prevalat față de cea a pogorării la iad.

⁷ Caracteristic pentru liturghia și teologia Bisericii Răsăritului este faptul că nici o taină a lui Hristos nu este separată de celelalte, ci fiecare este înțeleasă în raport cu celelalte.

⁸ V. Lossky, L. Uspensky, *The meaning of Icons*, p. 189.

^{*} Irmos, cântarea 6, Canonul Învierii, Utrenia Învierii, în *Penticostar*, p. 20 (N. trad.)

Asta a fost și ea totuși reprezentată în arta apuseană. Astfel, Louis Réau, în *Iconographie de l'art chrétien*⁹, enumeră nu mai puțin de patruzeci și una de reprezentări celebre ale acestei teme în sculptură, pictură și vitralii. Și nici măcar nu menționează frumosul – și celebrul – basorelief din secolul al XIV-lea, aflat în catedrala din Elne (Pirineii Orientali), nici vitraliul Pogorârii la iad (secolul al XIX-lea) din corul somptuoasei biserici din Pourrain, Yonne, nici multe altele.

Dar trebuie să recunoaștem că, mai ales în Răsărit, acest subiect este tratat cu mare intensitate și plinătate, chiar în virtutea legăturii existente între icoana sărbătorii și folosirea sa în slujbă. Pe icoanele Pogorârii la iad, Hristos este subiectul central. *El apare în iad nu ca un prizonier al acestuia, ci ca învingătorul său, eliberatorul celor care erau închiși acolo; nu ca un rob, ci ca Stăpânul Vieții*¹⁰. Hristos se află într-o mandorlă a slavei, care este adesea străpunsă de lumina care izvorăște din El. Culoarea veșmintelor Sale nu mai este roșul (tunicii), nici albastrul (mantiei), ci albul strălucitor presărat cu fire de aur (*assist*) sau galbenul auriu hașurat cu *assist*¹¹. Întunericul iadului este luminat de „lumina lumii”.

În minunata frescă a Pogorârii la iad din biserica Mântuitorului de la Chora, din Istanbul¹², în absidă este înfățișat un „Hristos-fulger”, strălucind de lumină, Domnul vieții încărcat cu întreg dinamismul

⁹ Louis Réau, *Iconographie de l'Art chrétien*, vol. II, Presses Universitaires de France, Paris, 1957, 536-537.

¹⁰ V. Lossky, L. Uspensky, *op. cit.*, p. 190.

¹¹ Fr. Jacques: *L'Icone* în „Contacts” nr. 88, Paris, 1974, pp. 350-351. Prin procedeul „assist”, veșmintele sunt presărate cu fire de aur, căci sfințenia umple întreaga ființă de lumină. Aurul exprimă și puterea luminii dumnezeiești care pătrunde lumea creată. „Pentru că ea este lumină, pătașă la lumina necreată, icoana nu cunoaște umbrele purtate. Strălucitoarea lumină «taborică», egală și difuză, șterge umbrele, asemenea razelor mai multor sori. Personajele sunt învăluite în slavă și se detașează pe un fond de aur sau de culoare, numit «lumină» în limbajul tehnic. În special, aureola este caracteristică acestei străluciri luminoase. Omul sfințit pare a vorbi oamenilor din mijlocul unui disc solar, asemenea Sf. Serafim de Sarov pe când vorbea cu Motovilov. «Duhul ca o rază de lumină zboară în întregime și în întregime înconjoară.»” Să vorbim de o revărsare a zorilor sau de o lumină neînserată? Cum s-ar putea descrie starea cerului într-un Ierusalim care nu mai cunoaște noapte și căruia Mielul îi este făclie (Apoc. 21, 23)? Iconarul nu zugrăvește decât cu lumină. Metoda iconografică este o luminare treptată, pe baza unor straturi de culoare din ce în ce mai deschise, repetate pe fonduri întunecate.

¹² P. Evdokimov, *op. cit.*

Duhului Sfânt, răspândind razele energiilor divine. Puterea gestului Său și această violență cu care ia în stăpânire cerurile și străbate firmamentul este subliniată de mantia Sa fluturândă. El este prezent cu o forță fulgurantă și se manifestă asemenea fulgerului.

Cu adevărat, este lumina Învierii și zorile Paștilor. Domnul doboară porțile iadului și calcă în picioare rămășițele porții în formă de cruce, în timp ce lacătele și cuiele zboară sfărâmate.

În adâncurile întunecate se vede și Satana, înspăimântat, iar în unele icoane mai târzii, îngerii care-l pun în lanțuri, în timp ce sunt zdrobite lanțurile celor pe care el îi ținea ferecați.

În icoana noastră, Hristos ține în mâna stângă un rotulus, simbol al propovăduirii Învierii la iad, potrivit învățăturii Sfântului Apostol Petru: „Că spre aceasta s-a binevestit morților, ca să fie judecați ca oameni, după trup, dar să vieze după Dumnezeu cu duhul” (I Ptr. 4, 6).

În alte icoane, atunci când nu-i ridică cu amândouă mâinile pe Adam și pe Eva, Hristos ține în mână, în loc de rotulus, crucea, nu cea a pătimirii, ci cea care amintește de izbânda Sa asupra morții.

Cu mâna dreaptă, Hristos îl scoate pe Adam din iad. Este întâlnirea tulburătoare a celor doi Adam, de data aceasta nu în chenoza Noului Adam, ci în preaslăvirea celui vechi. Eva se ridică și ea și-și împreună mâinile¹³.

Grupurile din stânga și din dreapta reprezintă elementele constitutive ale lui Adam, adică omenirea, proorocii. La stânga, regii David și Solomon, îmbrăcați în veșminte împărătești și purtând coroană. În spatele lor, Ioan Botezătorul arată cu mâna spre Mântuitorul. La dreapta, Moise purtând tablele legii, urmat de cei care vestiseră venirea Domnului și care Îl recunosc.

Astfel, prin pogorârea Sa la iad, Hristos eliberează întreaga omenire din vechea robie și întemeiază o omenire renăscândă.

Înălțarea duhovnicească a lui Adam este înfățișată în icoana Pogorării la iad ca un simbol al Învierii viitoare a trupurilor, al cărei prim rod a fost Învieerea lui Hristos... astfel această icoană... este numită „icoana Paștilor” ca prefigurare a viitoarei celebrări a Învierii lui Hristos și deci a viitoarei învieri a morților¹⁴.

¹³ În unele variante ale icoanei. În altele, cele mai multe, Eva este ridicată de mâna Mântuitorului (N. trad.).

¹⁴ V. Lossky, L. Uspensky, *op. cit.*, p. 190.

Icoana Pogorării la iad înfățișează ceea ce se spune în omilia din Sămbăta Paștilor a lui Epifanie al Salaminei:

Ce se întâmplă ? Astăzi, tăcere mare pe pământ, tăcere mare și singurătate pentru că Împăratul doarme.

Pământul s-a cutremurat și s-a liniștit, pentru că Dumnezeu a adormit în trup și i-a deșteptat pe cei de veacuri adormiți. Dumnezeu a murit în trup și sălașul morților a început să tremure. El vine să-l caute pe primul om, ca pe oaia cea pierdută. Vine și la cei care stau în întineric și-n umbra morții. Da, către Adam înlănțuit și către Eva, înlănțuită și ea, se îndreaptă Dumnezeu, și Fiul Său cu El, pentru a-i izbăvi de chinuri. Domnul s-a apropiat de ei, înarmat cu crucea, arma victoriei. Văzându-l pe Hristos, primul om strigă către ceilalți, bătându-se peste piept de uimire:

„Domnul meu este cu noi toți !”, iar Hristos îi răspunde lui Adam: „Și cu duhul tău”. Îl ia de mână și-l ridică, spunându-i: „Deșteaptă-te, tu, cel ce dormi, ridică-te din morți și Hristos te va lumina. Eu sunt Dumnezeul tău, care, pentru tine, m-am făcut fiul tău. Eu, care pentru tine și pentru urmașii tăi îți vorbesc acum și, cu puterea pe care o am, poruncesc tuturor celor aflați în întineric: Luminați-vă ! Și celor care dorm: Deșteptați-vă !”

Îți poruncesc: deșteaptă-te, tu, care dormi. Nu te-am făcut ca să fii închis în sălașul morților. Scoală-te din morți: Eu sunt viața celor morți. Ridică-te, lucrarea mâinilor Mele, ridică-te, tu, semenul Meu care ai fost zidit după chipul Meu. Ridică-te, să ieșim de aici. Căci tu ești în Mine și Eu în tine, suntem o singură fire nedespărțită.

Pentru tine, Eu, Dumnezeul tău, M-am făcut fiul tău. Pentru tine, Eu, Stăpânul, am luat chip de rob. Pentru tine, Eu, care stăpânesc cerurile am venit pe pământ și în cele mai de jos ale pământului. Pentru tine, omule, am împărtășit slăbiciunea omenească, dar apoi am fost liber între morți. Pentru tine, care ai ieșit din grădina raiului, am fost vândut într-o grădină și dat în mâna iudeilor și într-o grădină am fost răstignit. Privește pe fața mea scuipatul pe care l-am primit pentru tine, pentru a te putea readuce la cea dintâi suflare de viață. Privește pe obrazul meu palmele pe care le-am suferit pentru a-ți reda frumusețea dintâi, după chipul Meu. Privește biciuirile pe spatele Meu, îndurate pentru a ridica povara păcatelor tale, care-ți apăsa spatele. Privește mâinile Mele pironite pe lemn pentru tine, care ai păcătuit întinzându-ți mâna către pom. Am adormit pe cruce și sulița mi-a împuns coasta, din pricina ta, care ai adormit în rai și

din coasta ta i-ai dat naștere Evei. Coasta Mea a tămăduit durerea din coasta ta, somnul Meu te va scoate din somnul iadului. Sulița Mea a împiedicat sulița care se îndrepta către tine.

Scoală-te, să plecăm de aici. Vrăjmașul te-a făcut să ieși din rai. Eu nu te voi mai reășeza în grădina raiului, ci pe tronul Meu ceresc. Te-am îndepărtat de pomul simbolic al vieții, dar iată că Eu, care sunt viața, mă împărtășesc ție. Am pus doi heruvimi să te păzească, ca pe o slugă, acum fac astfel ca heruvimii să ți se închine ca unui Dumnezeu.

*Tronul ceresc este pregătit, tot așa și cei care-l poartă, cămara de nuntă este pregătită, ospățul este gata, lăcașurile cele veșnice sunt gata și ele, vistieria este deschisă. Împărăția Cerurilor este din veci pregătită pentru tine*¹⁵.

Acest text al lui Epifanie al Salaminei, de care se slujește Paul Evdokimov în frumoasa sa carte despre arta icoanei pentru a comenta icoana Pogorării la iad¹⁶, se regăsește și în liturghia Bisericii Romei în slujba din Sâmbăta Paștilor. Fie ca frumusețea lui să ajute Apusul să redescopere iconografia *Anastasei*!

În fața acestei icoane, să cântăm împreună cu Biserica credința în această taină a Crezului pe care ea o explică în slujbele sale astfel: *Cu patima Ta, Hristoase, din patimi ne-am eliberat și cu Învierea Ta din stricăciune ne-am izbăvit... Astăzi, iadul strigă suspinând: „Mai bine mi-ar fi fost de n-aș fi primit pe Cel ce S-a născut din Maria, că venind asupra mea, mi-a surpat puterea; porțile cele de aramă le-a sfărâmat. Sufiletele pe care le țineam întru mine mai dinainte, Dumnezeu fiind, le-a înviat”... Astăzi iadul strigă suspinând: „Stricatu-s-a puterea mea; primit-am mort ca pe unul din morți, dar nu pot să-l țin pe Dânsul nicidecum; ci pierd împreună cu Dânsul și pe aceștia, peste care eram împărat. Eu am avut morți din veac, dar Acesta iată că pe toți îi ridică”. Slavă, Doamne, Crucii Tale și Învierii Tale. Astăzi, iadul strigă suspinând: „Zdrobitu-s-a stăpânirea mea, păstorul S-a răstignit și pe Adam l-a înviat. De cei peste care eram împărat sunt lipsit, și pe care i-am înghițit, puternic fiind, pe toți i-am vărsat”. Deșertat-a mormintele Cel ce a fost răstignit. Slăbit-a puterea morții. Slavă, Doamne, Crucii Tale și Învierii Tale*¹⁷.

¹⁵ Epifanie de Salamina, *Omilie în Sâmbăta Mare* (atribuită lui), PG 43, 440-452, 461-464.

¹⁶ P. Evdokimov, *op. cit.*, pp. 269-270, comentariu la icoana Pogorării la iad.

¹⁷ Stihirile Stihovnei, glasul 8, Vecernia din Sfânta și Marea zi a Sâmbetei, în *Triod*, pp. 584-585.

2. Reflecții

„Hristos a înviat din morți cu moartea pre moarte călcând și celor din morminte viață dăruindu-le”. Este cântarea care răsună neîncetat în noaptea de Paște.

Dumnezeu nu a creat moartea, aceasta este produsul omului, al libertății sale. Astfel, lumea pe care noi o numim firească este contra firii: „făptura a fost supusă deșertăciunii”, le spune Pavel romanilor (Rom. 8, 20). Omenirea, în setea sa de absolut, a pietrificat materia în moarte, iar Dumnezeu a fost îndepărtat de lume.

După căderea în păcat, omul creației este o ființă bolnavă, închisă între zidurile închisorii sale. În lumea căzută, indivizii se exclud. Oamenii vor să cucerească, să posede această lume, și mor, pentru că lumea este cea care îi posedă. Omul nu mai este sacerdotul lumii, ci a devenit robul acesteia, care l-a înghițit. Omul este înghițit în iadul dezagregării lăuntrice. El nu mai reușește să se dilate pentru a deveni rug aprins al Iubirii și Comuniunii. Și atunci, iată marea revelație a iubirii bune a lui Dumnezeu, până la punctul său culminant – crucea: „Hristos ... S-a făcut pentru noi blestem” (Ga. 3, 13).

Dumnezeu coboară la iad, în iadul meu lăuntric, până în străfundurile întunecate ale spaimelor și refuzurilor mele. Nu este o exagerare să spunem că Dumnezeu coboară mai jos decât omul; și atunci omul, aproape de El, îl întâlnește pe Dumnezeul său, care S-a deșertat pe Sine, „S-a smerit până la moarte”, S-a făcut vulnerabil și coboară în moartea noastră. Și atunci, până și moartea și toate situațiile de moarte sunt spulberate, căci „cu moartea pre moarte călcând, celor din morminte” le-a dăruit viață.

În Hristos, „lumea-iad”, „lumea pietrificată” devine o lume incandescentă în lumina Sa necreată. Învierea întemeiază universul din nou, pentru că, prin Înviere, El împacă lumea cu Sine. Spațiul morții devine spațiu al Duhului în trupul înviat al lui Hristos, iar trupul Celui înviat devine singurul trup real, mai viu decât viața noastră amestecată cu moartea.

Această lume, ca mormânt, trebuie sfârșimată, pentru ca lumea să se poată manifesta ca trup hristificat de Duhul vieții și al iubirii.

Trupul lui Hristos după Înviere este cu adevărat trupul fizic ce fusese coborât în mormânt, dar un trup transfigurat de Duhul, așa cum îl prevestise deja Schimbarea la Față.

Icoana Cincizecimii

1. Temeiul biblic

Iconografia Cincizecimii are ca izvor textele evanghelice, preluate de slujba sărbătorii, care vestesc evenimentul întemeierii Bisericii.

„Iar în ziua cea din urmă – ziua cea mare a sărbătorii – Iisus a stat între ei și a strigat, zicând: Dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea. Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura, «râuri de apă vie vor curge din pântecele lui». Iată aceasta a zis-o despre Duhul, pe Care aveau să-L primească acei ce cred în El. Căci încă nu era (dat) Duhul, pentru că Iisus încă nu fusese preaslăvit” (In. 7, 37-39).

Pentru ca darul Duhului să vină, trebuia ca Hristos să plece; Cincizecimea pune cu adevărat în lumină misiunea Duhului, în raport cu Hristos, în viețile noastre.

„Vă este de folos ca să Mă duc Eu. Căci dacă nu Mă voi duce, Mângâietorul nu va veni la voi, iar dacă Mă voi duce, Îl voi trimite la voi. Și El venind va vădi lumea de păcat... Acela, Duhul Adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul; căci nu va vorbi de la Sine, ci câte va auzi vă va vorbi și cele viitoare vă va vesti. Acela Mă va slăvi, pentru că din al Meu va lua și vă va vesti. Toate câte are Tatăl, ale Mele sunt; de aceea am zis că din al Meu ia și vă vestește vouă” (In. 16, 7-15).

Un alt text, al Sfântului Luca, Îl vestește pe Duhul Sfânt și misiunea lui Hristos, ca o invocare a Cincizecimii:

„Foc am venit să arunc pe pământ și cât aș vrea să fie acum aprins ! Și cu botez am a Mă boteza, și câtă nerăbdare am până ce se va îndeplini !” (Lc. 12, 49-50).

Acest foc invocat de Hristos nu este altceva decât focul Duhului, un foc care va ne va călăuzi către căldura tainei treimice și sălășluirea Sa întru noi. Acest foc, numit și Mângâietorul, este singurul care deschide spre plinătatea tainei lui Dumnezeu:

„În ziua aceea veți cunoaște că Eu sunt întru Tatăl Meu și voi în Mine și Eu în voi... Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvântul Meu și Tatăl Meu îl va iubi, și vom veni la el și vom face locaș la el... acestea vi le-am spus fiind cu voi, dar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe Care Îl va trimite Tatăl, Acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus Eu” (In. 14, 20-26).

Faptele Apostolilor vorbesc despre împlinirea făgăduinței trimeriei Duhului în ziua Cincizecimii, iar icoana ne înfățișează acest eveniment: „Și când a sosit ziua Cincizecimii, erau toți împreună în același loc. Și din cer, fără de veste, s-a făcut un vuiet, ca de suflare de vânt ce vine repede, și a umplut toată casa unde ședeau ei. Și li s-au arătat, împărțite, limbi ca de foc și au șezut pe fiecare dintre ei. Și s-au umplut toți de Duhul Sfânt și au început să vorbească în alte limbi, precum le dădea lor Duhul a grăi” (F.A. 2, 1-4).

2. Geneza iconografiei Cincizecimii

Un document din secolul al VI-lea, o ampulă din tezaurul Domnului din Monza, ni-i arată pe Apostoli în jurul Maicii Domnului. Toți sunt înfățișați în picioare, un porumbel plutește pe deasupra lor, iar în cer, artistul a înfățișat Înălțarea lui Hristos. Acest document, unul din cele mai vechi pe care le avem, pare a indica faptul că în secolul al VI-lea nu exista încă o iconografie specială a Cincizecimii.

Într-un alt document, evangheliarul siriatic de la Rabula, datând din 586¹, vedem, într-un decor plin de flori și de verdeată, pe Maica Domnului în mijlocul soborului Apostolilor la pogorârea Sfântului

¹ A. Grabar, *L'âge d'or de Justinien*, Paris, 1966, p. 208. „Data de 586 și numele de Rabula, citate întotdeauna în legătură cu acest manuscris, se referă la text și nu la ilustrație. Cu toate acestea, nu reiese din nimic că aceste picturi, care oferă cea mai bogată versiune a unei cărți miniaturate a epocii, nu ar trebui datate în secolul al VII-lea”.

Duh. Într-un admirabil studiu despre iconografia sinoadelor în tradiția bizantină, C. Walter dă următoarea explicație:

Fără îndoială, explicația constă în faptul că Biserica primară nu avea nevoie de o imagine specială a pogorării Sfântului Duh. În primele veacuri ale erei creștine, ea sărbătorea Răscumpărarea ca o singură mare taină în timpul celor cincizeci de zile ale perioadei pascale².

De-abia ulterior Biserica va stabili, atât în slujbe, cât și în iconografie, deosebirea dintre sărbătoarea Înălțării și cea a Cincizecimii³, ceea ce ne ajută, când privim icoana Cincizecimii, să situăm această sărbătoare în raport cu prezența sau absența Maicii Domnului din icoană și să vedem totodată legătura Cincizecimii cu Înălțarea.

a. Icoana Cincizecimii și Maica Domnului

Într-adevăr, de îndată ce iconografia Cincizecimii este stabilită, se desemnează două curente. În Apus, Maica Domnului ajunge să ocupe locul central și principal, în timp ce în Răsărit, ea lipsește din icoană. De ce? Faptele Apostolilor ne spun că „toți aceștia, într-un cuget, stăruiau în rugăciune împreună cu femeile și cu Maria, mama lui Iisus, și cu frații Lui” (F.A. 1, 14), „și când a sosit ziua Cincizecimii, erau toți, împreună, în același loc”) (F.A. 2, 1).

Cuvântul „toți” se referă oare doar la Apostolii enumerați în cap. 1, 13, sau la toate persoanele prezente, adică „în jur de o sută douăzeci”? (F.A. 1, 15).

Biserica Ortodoxă consideră că Maica Domnului, deși ca persoană era fără de păcat, avea totuși nevoie să fie răscumpărată și mântuită de către Fiul său. Avea nevoie de Cincizecime pentru îndumnezeirea sa personală. Căci pogorârea Sfântului Duh la Buna Vestire nu împlinise această îndumnezeire:

Cea care L-a dăruit omenirii pe Cuvântul și l-a născut pe Dumnezeu intrupat s-a făcut pe sine de bunăvoie instrument al Întrupării, săvârșită

² C. Walter, *L'Iconographie des conciles dans la Tradition byzantine*, „Archives de l'Orient chrétien”, nr. 13, Paris, 1970, p. 201.

³ R. Cabie, *La Pentecôte*, Tournai, 1965 (cu privire la evoluția perioadei pentecostarului în cursul primelor cinci secole).

în firea sa curăţită de Sfântul Duh. Dar Duhul Sfânt s-a pogorât încă o dată peste Fecioara, în ziua Cincizecimii, de data aceasta nu pentru a se sluji de firea ei ca de un instrument, ci pentru a Se dărui persoanei sale, pentru a deveni mijlocul îndumnezeirii sale⁴.

Toate acestea nu justifică, după părerea lui Uspensky, prezenţa Maicii Domnului în icoana Cincizecimii, căci, dacă o înfăţişăm pe Preasfânta Fecioară în icoana Cincizecimii, nu mai facem o icoană treimică, ci o icoană a Maicii Domnului⁵. Iată de ce, în iconografia ortodoxă, Maica Domnului nu este reprezentată în icoanele Cincizecimii:

Este absentă pentru că prezenţa ei nu corespunde cu ceea ce intenţionează Biserica să ne reveleze prin icoana şi slujba Cincizecimii: căci Cincizecimea este înainte de toate naşterea duhovnicească a omului în Duhul Sfânt⁶.

Şi totuşi, alături de acest curent atât de ferm susţinut de către Leonid Uspensky, menţionăm şi un altul, susţinut de părintele Grigorie Krug.

Dar există şi icoane ale Cincizecimii unde Maica Domnului este înfăţişată în mijlocul Apostolilor. Aceste două reprezentări iconografice sunt oare posibile şi compatibile în Biserica Ortodoxă ?⁷

În Rusia, într-adevăr, întâlnim în paralel ambele tradiţii iconografice ale Pogorării Sfântului Duh, cu prezenţa Maicii Domnului sau fără prezenţa sa, până în secolul al XVII-lea. În Albania, Preacurata este reprezentată în mijlocul Apostolilor până în secolul al XVIII-lea.

În frumosul său studiu consacrat părintelui Krug, iconograf contemporan, Anne Bogenhardt ne prezintă unele icoane ale Cincizecimii pictate de acesta, unde Maica Domnului şade în mijlocul Apostolilor⁸. Dar să-l lăsăm pe Pr. Grigorie Krug să ne explice raţiunile sale:

Pentru ce motiv a fost Maica Domnului prezentă în încăperea de sus şi a primit Duhul Sfânt la împărţirea limbilor de foc ? Ne-am putea gândi

⁴ V. Lossky, *Essai sur la théologie mystique*, op. cit., p. 190.

⁵ L. Uspensky, *Quelques considérations au sujet de l'iconographie de la Pentecôte*, în MEPR, nr. 33-34, Paris, 1960, p. 59.

⁶ *Ibidem*.

⁷ G. Krug, *Pensées sur la Fête de la Pentecôte*, în „Bulletin de la crypte de la cathédrale St. Alexandre Nevsky”, nr. 74, iunie 1979, p. 5.

⁸ A. Bogenhardt, *Etude sur l'oeuvre et la vie du Révérend Père Grégoire. Grégoire Kroug, peintre d'icônes de notre siècle*, în VER de Russe, Université de Paris, X, noiembrie 1977, vol. I, pp. 65-68 şi vol. III, pp. 61-62.

că aceasta a fost voia Duhului Însuși, Care o sfințise pe Maica Domnului când venise la Buna Vestire, așa cum spune episcopul Inochentie: „Cum să nu fi fost de față la venirea Duhului cea care zămislise și născuse prin Duhul?”⁹. În stihirile sărbătorii, se spune că Duhul Sfânt odihnește peste Apostoli ca pe culmea omenirii: Maica Domnului putea fi ea oare lipsită de această vrednicie, de această alegere? Putea să nu se afle pe culme? În împărțirea limbilor de foc, apare Duhul Sfânt care odihnește pe capul Maicii Domnului ca și pe cel al fiecărui Apostol... Iată de ce plinătatea soborului Apostolilor adunat în încăperea de sus în ziua Cincizecimii, plinătate care definește natura apostolică a Bisericii, nu a fost realizată fără participarea Maicii Domnului... care a primit acolo sfințirea de către Duhul și care, la rândul său, a sfințit sărbătoarea⁹.

Înțelegem acum dificultatea problemei conținutului și a reprezentării iconografice a Cincizecimii. Iată de ce, după ce am încercat să oferim unele lămuriri, ne ferim să ne raliem vreunei păreri, lăsând Bisericii grija de a se pronunța asupra acestei chestiuni. Să recunoaștem doar că, pentru moment, cele două tradiții despre care am vorbit există în Biserică și fiecare își are valoarea sa.

b. Icoana Cincizecimii și Înălțarea

Înălțarea este o condiție necesară a Cincizecimii: „Vă este de folos ca să Mă duc Eu. Căci dacă nu Mă voi duce, Mângâietorul nu va veni la voi, iar dacă Mă voi duce, Îl voi trimite la voi” (In. 16, 7). Scriptura nu ne spune că Maria era împreună cu cei Doisprezece în acel moment. Trebuie, deci, căutate alte motive pentru care Biserica o înfățișează pe Maica Domnului în iconografia Înălțării, așa cum se cântă în slujba sărbătorii:

Ai venit cu ucenicii Tăi în Muntele Măslinilor, având și pe ceea ce Te-a născut pe Tine, Făcătorul și Ziditorul tuturor (stihire la Litie)*

Iată Fiul tău, Născătoare de Dumnezeu... S-a suit la cele cerești (tro-par al cântării a 8-a din Canon)**.

⁹ G. Krug, *op. cit.*, pp. 5-6.

* Stihire, glasul 4, la Litie, Vecernia mică la Înălțarea Domnului, în *Penticostar*, p. 250 (N. trad.).

Reflecția teologică a Bisericii asupra autenticității Înrupării Cuvântului este cea care o determină să o înfățișeze pe Maica Domnului în icoană, ca pe o dovadă de netăgăduit. Nicolae Cabasila ne explică de ce:

Înruparea nu a fost doar lucrarea Tatălui, a puterii Sale și a Duhului Său, ci și a voinței și a credinței Sfintei Fecioare. Fără consimțământul Preacuratei, fără ajutorul credinței, acest țel era tot atât de irealizabil ca și fără intervenția celor Trei Persoane dumnezeiești. Doar după ce a pregătit-o și a convins-o, Dumnezeu o ia drept Maică și Își ia de la Ea trupul pe care I-l dă de bunăvoie¹⁰.

Cel care Se înalță nu este un duh, așa cum crezuseră Apostolii la prima Sa arătare, după Înviere (Lc. 24, 36-37), ci Cuvântul Înrupat, firea noastră omenească unită în chip neamestecat și neschimbat cu dumnezeirea.

Fecioara, ca Maică, este cea care a suferit mai mult decât toți, așa că i se cuvenea să se bucure cu o bucurie fără margini văzând slava trupului Fiului Său și slăvita Sa Înălțare, să vadă firea omenească pe care Ea I-o dăduse îndumnezeită în Persoana lui Hristos și șezând, după Înălțarea mai presus de ceruri, de-a dreapta Tatălui¹¹.

Așa cum am spus, la începuturile sale, Biserica sărbătorea taina mântuirii noastre de-a lungul întregii perioade pascale de cincizeci de zile, așa cum înfățișa de altfel iconografia¹². Apoi, cu timpul, în elaborarea teologiei sale, Biserica stabilește deosebirea dintre sărbătoarea Cincizecimii și cea a Înălțării și le înfățișează separat în icoane pentru a ne învăța astfel taina proprie fiecăreia dintre ele¹³.

^{**} Tropar, al doilea Canon, cântarea 8, Canoanele Înălțării Domnului, Utrenia din joia Înălțării, în *Penticostar*, p. 250 (N. trad.).

¹⁰ N. Cabasila, în *Omiliile mariale bizantine*, Patrologia Orientalis, XIX, fasc. 3, Paris, 1925, p. 463.

¹¹ L. Uspensky, *op. cit.*, p. 64.

¹² C. Walter, cf. nota 2.

¹³ R. Cabie, cf. nota 3.

3. Iconografia Cincizecimii

Acțiunea se petrece în Cenaclu și ne-a fost înfățișată pe larg.

Icoana îi înfățișează pe cei doisprezece Apostoli, adică numărul de tovarăși pe care Hristos și i-a ales: „A chemat la Sine pe ucenicii Săi și a ales din ei doisprezece, pe care i-a numit Apostoli” (Lc. 6, 13).

După plecarea lui Iuda, și mai exact chiar înainte de Cincizecime, numărul lor este restabilit de Matia, „ca să ia locul acestei slujiri și al apostoliei din care Iuda a căzut” (F.A. 1, 25). Astfel, pentru pogorârea Sfântului Duh, deplinătatea cetei apostolice este restabilită, iar această deplinătate este exprimată de numărul lor: „Cei Doisprezece”.

Apostolii înfățișați în icoană reprezintă ceata apostolilor ca temei al Bisericii și culme a ierarhiei, cei de la care pornește succesiunea puterii în Biserică... Toți sunt îmbrăcați cu aceeași putere de sus (Lc. 24, 48), cu aceeași putere de a lega și de a dezlega (Mt. 18, 18)¹⁴.

Plinătatea Bisericii sunt cei Doisprezece, dar și cei șaptezeci, care au primit și ei Duhul la Cincizecime.

Acum, Mângâietorul S-a revărsat peste tot trupul, începând cu apostolii, ne învață cântările bisericești.

Aceasta explică de ce, fiind doisprezece, trei dintre ei sunt înlocuiți de Apostolul Pavel și de Evangheliștii Marcu și Luca. Astfel, fără a schimba nimic din numărul de doisprezece, icoana Cincizecimii marchează și extinderea și plinătatea Colegiului Apostolic. Deși evangheliile nu au fost scrise la Cincizecime, Apostolii țin în mână rotulusurile, iar Evangheliștii cărțile, ca semn al împlinirii făgăduințelor lui Hristos cu privire la învățătura dată de Duhul Sfânt: „Duhul Sfânt, pe Care Îl va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus Eu” (In. 14, 26).

Poziția Apostolilor în icoană este foarte semnificativă. Așezați pe o bancă în formă de arc, pe ambele laturi, ei alcătuiesc două grupuri, unul în fața celuilalt, toți pe același plan, la o scară de mărime egală. Icoana ne înfățișează astfel o adunare de membri egali ca rang, uniți de o viață comună în har. La extremități, Petru și Pavel lasă un loc li-

¹⁴ L. Uspensky, *op. cit.*, p. 73.

ber între ei. *Această compoziție amintește întocmai de icoana lui Hristos adolescent propovăduind în sinagogă*¹⁵.

Păstrând totodată trăsăturile individuale ale fiecărui apostol... acest grup sudat de Focul Duhului Sfânt, de flacăra acestui nou principiu vital care este dragostea, ne arată nu aspectul exterior al evenimentului, nu tulburarea apostolilor, care celor dinafară le părea discordie și îi făcea să-i creadă cuprinși de beție, ci conținutul său duhovnicesc, armonia lăuntrică cu totul nouă a vieții Bisericii în Duhul Sfânt, armonie inaccesibilă privirii neluminate de Duhul Însuși¹⁶. Iar Paul Evdokimov observă că vechile imagini ale sinoadelor ecumenice reproduceau aceeași schemă a icoanei Cincizecimii, pentru că este vorba de armonia acelui *sobornost*, adică armonia Bisericii în sinod: *Împărțind limbile de foc, El i-a chemat pe toți oamenii la unire și prin bună înțelegere prăznuim Duhul Sfânt*¹⁷.

Icoana prezintă o compoziție deschisă și situează pogorârea Duhului Sfânt pe o vastă scenă înălțată, „încăperea de sus”.

Într-una din primele reprezentări ale Cincizecimii, o icoană de la Sinai din secolul al VII-lea, vedem în mijloc, deasupra Apostolilor, bustul unui bărbat cu părul negru, dar fără barbă, cu un nimb cruciform. De fiecare parte a bustului pornesc raze, în timp ce un porumbel plutește printre capetele Apostolilor Petru și Pavel (*cunoaștem foarte bine izvorul iconografic al bustului și al razelor. În manuscrisul Topografiei creștine al lui Cosma Indicopleustes, se află o diagramă care explică în ce fel cad pe pământ razele soarelui. Deasupra acestei diagrame, care amintește de armătura unei umbrele, se află bustul Zeului Soare. Diagrama se potrivește foarte bine cu teologia Cincizecimii în virtutea ideii comune a universalității*)¹⁸.

Ca urmare, lumea divină este reprezentată simplu, printr-un arc în partea de sus a icoanei, pentru a simboliza izvorul părintesc de unde pleacă limbile de foc, energiile treimice concentrate în Duhul Sfânt¹⁹.

Icoana este deschisă și în partea de jos, ceea ce înseamnă că Apostolii nu trăiesc într-o lume închisă în sine, ci deschisă către noi, căci Biserica este pentru toți oamenii, potrivit rugăciunii lui Iisus Însuși:

¹⁵ P. Evdokimov, *trad. rom. cit.*, p. 283.

¹⁶ L. Uspensky, *op. cit.*, p. 79.

¹⁷ P. Evdokimov, *trad. rom. cit.*, p. 283.

¹⁸ C. Walter, *op. cit.*, p. 202.

¹⁹ P. Evdokimov, *trad. rom. cit.*, p. 284.

„Nu numai pentru aceștia Mă rog, ci și pentru cei ce vor crede în Mine, prin cuvântul lor, ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis” (In. 17, 20-21).

Icoana se deschide spre cele de jos printr-un arc negru, unde se află un om îmbrăcat în rege. Adeseori, arcul este închis printr-un grilaj care subliniază starea de captivitate. Acel rege nu este diavolul. Odiñoară, pe icoanele foarte vechi, în locul acestuia se afla un grup de personaje reprezentând diferitele neamuri și popoare²⁰, despre care vorbeau Faptele Apostolilor: „parți și mezi și elamiți și cei ce locuiesc în Mesopotamia” (F.A. 2, 9-10). Dar, cel mai adesea, nu este decât un singur personaj care simbolizează întreaga lume văzută. Acesta este Cosmosul, întruchipat de un bătrân înconjurat de „întunericul și umbra morții” (Lc. 1, 79). El ține în mâini o eșarfă pe care se află douăsprezece suluri, simbolizând propovăduirea celor doisprezece Apostoli. *Contrastul dintre cele două lumi coexistente este unul din cele mai frapante: sus se află deja pământul nou, viziune a Cosmosului ideal îmbrățișat de focul dumnezeiesc și spre care aspiră bătrânul rege. Energiile Duhului Sfânt intră în acțiune pentru a elibera și transforma Cosmosul rob al celor de jos... Bătrânul rege arată prin mâinile întinse că însăși diavoleasca deznădejde este rănită printr-o speranță pe care o preconține. Omul nu trebuie să cadă niciodată în deznădejde; nu poate cădea decât în Dumnezeu, iar Dumnezeu nu-și pierde niciodată nădejdea în el. Mâna întinsă spre Hristos nu rămâne niciodată goală*²¹.

Alegoria Cosmosului a rămas cu totul străină iconografiei apusene, iar în arta bizantină apare după perioada iconoclastă.

*Alegerea acestui personaj corespundea, deci, unei precizări teologice și unei aprofundări a conținutului icoanei Cincizecimii*²².

Cincizecimea este nașterea din nou, duhovnicească, a omului în Sfântul Duh și Revelația definitivă a tainei treimice. În Întrupare, Dumnezeu Se naște în trup, Se face om. Începând de la Cincizecime,

²⁰ Miniaturi din Codexul Sf. Grigorie de Nazianz, Bibl. Naț. gr. 510, Evangheliarul din Gelata, Codexul lui Egbert 980, Biblia Sf. Pavel la Roma, Timpanul din Vézelay sec. XII etc.

²¹ P. Evdokimov, *trad. rom. cit.*, p. 284-285.

²² L. Uspensky, *op. cit.*, p. 58.

omul, prin harul Duhului Sfânt, poate deveni Dumnezeu, după cum ne spune Sfântul Simeon Noul Teolog:

*Prin Duhul Sfânt, Cuvântul Tatălui pătrunde în noi, ca în sânul Fecioarei, noi Îl primim, iar El Se face în noi asemenea unei semințe. Și noi Îl zămislim, nu trupește, cum L-a zămislit de Dumnezeu Născătoarea și Pururea Fecioara Maria, ci duhovnicește, dar cu adevărat*²³.

Avându-și obârșia în plenitudinea Revelației treimice, revărsarea Duhului Sfânt este desăvârșirea acesteia. *Astăzi Sfântul Duh începe o nouă și tainică cunoaștere, o singură adorare a Sfintei Treimi*²⁴.

Iată de ce prima zi după Cincizecime este închinată Sfintei Treimi. Icoana Pogorârii Duhului Sfânt ne învață că *Duhul Sfânt și Cuvântul sunt de nedespărțit în acțiunea lor de manifestare a Tatălui: sunt „cele două mâini ale Sale” și totuși inefabil distincte, ca două Persoane purce-zând din Același Tată. Astfel, Duhul Sfânt nu este subordonat Fiului, nu este o funcție a Cuvântului, ci este al doilea Mângâietor și, după cum spune Sfântul Grigorie de Nazianz: „Este un alt Mângâietor... ca și cum ar fi un alt Dumnezeu”*²⁵.

Aceasta ne ajută să înțelegem mai bine atât densitatea cât și originalitatea acestei sărbători. Nu este vorba să înțelegem Cincizecimea ca o simplă consecință sau ca o continuare a Întrupării Cuvântului ci, așa cum ne arată icoana, să descoperim că Cincizecimea este a doua lucrare a Tatălui: după ce Hristos Și-a încheiat misiunea și S-a întors la Tatăl, Tatăl Îl trimite pe Duhul Sfânt în persoană.

*Acesta era țelul și rostul întregii lucrări mântuitoare a lui Hristos, credincioșii să primească Duhul Sfânt, ne învață Sfântul Simeon Noul Teolog*²⁶, iar Nicolae Cabasila, la rândul său, adaugă: *Întreaga economie a lucrării lui Hristos... nu este altceva decât pogorârea Sfântului Duh peste Biserică*²⁷.

În timp ce, în Hristos, firea omenească este integrată în unitatea Trupului Său, la Cincizecime, Duhul Sfânt, revărsând plenitudinea harismatică a darurilor Sale, luminează persoanele într-un mod unic pentru fiecare.

²³ Sfântul Simeon Noul Teolog, PG 120, Cuvântarea 45.

²⁴ P. Evdokimov, *trad. rom. cit.*, p. 280.

²⁵ *Ibidem*, p. 280.

²⁶ Sfântul Simeon Noul Teolog, PG 120, Cuvântarea 38.

²⁷ N. Cabasila, *Explication de la divine liturgie*, Paris, 1958, p. 79.

Pe toate le dă Duhul Sfânt: izvorăște proorocii, sfințește pe preoți, pe pescari teologi i-a arătat, toată rânduiala Bisericii o plinește, se cântă la Vecernia mare a sărbătorii*.

Prin această icoană, Biserica ne îndeamnă să ne îndreptăm întreaga atenție către Apostoli și către misiunea lor legată de pogorârea Duhului Sfânt.

Trimițând apostolilor Tăi Duhul Sfânt... (stihire la Litie la Vecernia Mare)

Iată că Apostolii s-au îmbrăcat cu puterea cerească a lui Hristos. (stihirea 3 din luna Cincizecimii)

Izvorul Duhului pogorât pe pământ... s-a revărsat peste apostoli sfîntîndu-i. (catismă, glas 8)

Binecuvântat ești, Hristoase, Dumnezeuul nostru, Căla ce prea înțelepți pe pescari i-ai arătat, trimițându-le lor Duhul Sfânt, și printr-înșii lumea ai vînat...

---

* Stihire glas 1, Vecernia mare din duminica Cincizecimii, în *Penticostar*, p. 314 (N. trad.).

Icoana Sfintei Fețe*

Printre icoanele lui Hristos, icoana Domnului cunoscută în Apus sub numele de „Sfânta Mahramă” ocupă locul central printre reprezentările Fiului lui Dumnezeu. Această icoană mai este numită și „ἁχειροποίητος” (*acheiropiita*), adică „nefăcută de mână omenească”. Este vorba cu adevărat de Cuvântul Înrupat, care Se arată „în templul trupului Său” (In. 2, 21).

O dată cu Înruparea, legea mozaică (Ieș. 20, 4), ce interzicea imaginile, își pierde sensul, întrucât icoanele sunt tocmai mărturii de netăgăduit ale Înrupării lui Dumnezeu. Iată de ce, *în loc să creeze, cu propria lor mână, în funcție de preferința fiecăruia, imagini ale lui Dumnezeu-Omul, iconografiile trebuie să urmeze o Tradiție care să-i lege de originalul „nefăcut de mână omenească”¹.*

1. Originea

Această Tradiție a Bisericii capătă o formă legendară în relatarea referitoare la icoana din Edesa. Ar fi, însă, imprudent să se creadă că această relatare ar fi o simplă legendă, fără vreo legătură cu o origine, poate, istorică. Vom reveni ulterior, în legătură cu celebrul Giulgiu de la Torino, asupra căruia ultimele studii științifice îndeamnă la reflecție.

* În spiritul originalului francez, traducem literal titlul capitolului prin „Icoana Sfintei Fețe”; în continuare însă, în spiritul tradiției iconografice românești și întrucât se referă la o temă iconografică binecunoscută, vom folosi sintagma „Sfânta Mahramă” (N. trad.).

¹ Vl. Lossky, L. Uspensky, *op. cit.*, p. 69.

Oricum, tradiția transmisă în elementele sale esențiale la mijlocul secolului al VI-lea de către Nichifor Calist² povestește că cea dintâi icoană a lui Hristos a fost trimisă de Hristos Însuși regelui Abgar Ukhama, principe al Osroenului, cu capitala la Edesa³. Este interesant de remarcat că regatul Edesei a fost primul regat creștin din lume, între 170 și 214, sub regele Abgar IX.

Regele Abgar V, fiind bolnav de lepră, i-a cerut dregătorului său Hannan să i-l aducă pe Hristos. Cum Hristos nu putea veni, Hannan a încercat să-I facă portretul, dar nu a izbutit, căci *slava de negrăit a chipului Său se schimba în har*. Atunci, Hristos Însuși a luat o pânză, și-a pus-o pe față și pe pânză s-a întipărit chipul Domnului. Această pânză este numită *mandylion*, „μανδύλιον”, adică „năframă”, mahramă. La vederea acestui chip, regele s-a vindecat. Întrucât nepotul lui Abgar s-a întors la păgânism, episcopul capitalei regatului a pus ca „Sfânta Mahramă” să fie zidită, pentru a o ocroti. Chosroe, regele perșilor, a asediat orașul în 544, dar mulțumită Sfintei Mahrame, Edesa a scăpat. Când arabii cuceresc Edesa în 630, ei nu interzic cinstirea Sfintei Mahrame. Părinții celui de-al VII-lea Sinod Ecumenic din 787, ca și Sfântul Ioan Damaschinul, se vor referi la această imagine sfântă.

Ulterior, icoana a făcut obiectul unui târg memorabil atunci când împărații Bizanțului Constantin Porfirogenetul și Roman I au cumpărat-o dând în schimb două sute de prizonieri sarazini și douăsprezece mii de dinari de argint. La 16 august, se serbează mutarea sa la Constantinopol. Din nefericire, la 1204, când Constantinopolul a fost devastat de cruciați, Sfânta Mahramă a dispărut.

Oricum, această primă icoană „nefăcută de mână omenească” a dat naștere unei mulțimi de icoane foarte frumoase „nefăcute de mână omenească”.

În Franța, această icoană este binecunoscută mulțumită icoanei din Laon, pe care se poate citi această inscripție: *Chipul Domnului pe o pânză*⁴.

² E. Sendler, *Les icônes du Christ*, în „Plamia”, nr. 46, pp. 75-235.

³ Ian Wilson, *Le Suaire de Turin*, Albin Michel, Paris, 1978, partea a IV-a, intitulată *Reconstituirea unei povești: Giulgiul și Mahrama*, pp. 169-254, și anexa C, *Povestea icoanei din Edessa*, pp. 315-329; L. Uspensky, *Essai sur la théologie de l'icône*, op. cit., pp. 59-63.

⁴ X. Givert, *Les icônes du Christ*, în „Plamia”, nr. 46, pp. 76-236.

În Apus, tema Sfintei Mahrame apare începând din secolul al XV-lea, o dată cu legenda Veronicăi. Ori, această legendă nu se regăsește nicăieri, nici măcar în apocrife, numele provenind, probabil, din mutația consonantică *Vera Ikon*⁵.

Prin toate aceste relatări, mai mult sau mai puțin legendare, se exprimă un adevăr esențial pentru credință:

*Iconografia creștină, și mai presus de toate posibilitatea de a-L înfățișa pe Hristos, își are temeiul în Întrupare. Prin urmare, arta sacră a icoanelor nu poate fi o creație arbitrară a artiștilor. Așa cum teologul se exprimă cu ajutorul gândirii, tot așa iconograful exprimă prin arta sa Adevărul viu, „nefăcut de mână”, Revelația pe care Biserica o deține în tradiția sa. Mai mult decât orice altă imagine sfântă, icoana „nefăcută de mână omenească” exprimă principiul dogmatic al iconografiei. De aceea, Sinodul VII (787) îi acordă o atenție deosebită, iar pentru a sărbători triumful definitiv al sfintelor icoane, aceasta este icoana lui Hristos cinstită în Duminica Ortodoxiei*⁶.

2. Iconografia

Cu toate deosebirile care se observă în icoanele Sfintei Mahrame, putem totuși să notăm următoarele trăsături caracteristice: pe aceste icoane nu este înfățișat decât chipul Domnului, cel mai adesea pe o pânză numită *mandylion* (mahramă). Diferitele părți ale chipului sunt stabilite cu deplină simetrie. Părul este caracterizat în general de următoarele detalii: pe frunte se pot vedea două sau patru bucle; două şuvițe, adesea împărțite și ele în două, cad de o parte și alta a feței, în timp ce barba este și ea împărțită în două părți. Expresia feței este adesea severă, iar ochii mari, îndurerați, privesc muștrător, pătrunzând până în adâncul conștiinței.

În Rusia, icoanele de acest tip au un chip și o privire plină de blândețe; din cauza aspectului bărbii, oamenii pomenesc cu umor de „Mântuitorul cu barba udă”⁷.

⁵ E. Sendler, *op. cit.*, p. 76-236.

⁶ V. Lossky, L. Uspensky, *op. cit.*, p. 69.

⁷ E. Sendler, *op. cit.*

Capul este înconjurat de nimbul crucifer, iar deasupra capului se află monogramele lui Hristos: IC XC, pentru a desemna ipostasul Fiului Întrupat.

La sărbătoarea acestei icoane, în Biserică, la sfânta slujbă se cântă:

Ai închipuit icoana preacuratei feței Tale și credinciosului Avgar o ai trimis, celui ce dorea să Te vadă, pre Tine Cel de heruvimi nevăzut după dumnezeire⁸

Dumnezeu odinioară, cu dumnezeiască vedere celor dinainte a preamărit fața lui Moise... iar acum... a norodului celui nou dumnezeiască închipuirea înfricoșatului Său Chip, Cel dintâi închipuit, prin acesta Îl slăvim, învrednicindu-ne a-L vedea față către față.

Slăvimu-Te pre Tine, Iubitorule de oameni, văzând chipul purtării Tale de grijă, al icoanei Tale. Prin aceasta neoprită intrare în Eden, Mântuitorule, dăruiește robilor Tăi.

Înfricoșată taina Întrupării Sale făcându-o incredințată oamenilor, Domnul singur a scris pe mahramă chipul Său... asemănarea Chipului celui dintâi ne-a dăruit ca să I ne închinăm.

Mântuitorule... toate le-ai luminat și ai arătat vederea feței Tale, a căreia asemănare închipuită în mahramă ca o vistierie s-a dat nouă.

Așa cum spuneam, această icoană a inspirat nenumărate icoane, atât în Răsărit cât și în Apus. Și astăzi tema este reluată cu multă forță. Sfânta Tereza a Pruncului Iisus nu se numea ea oare Tereza Sfintei Mahrame, atât de mare era dorința sa de a reproduce în sine chipul lui Hristos ?

În admirabila catedrală din Auxerre, o statuie modernă în lemn a Sfintei Tereza (operă a artistului Fernand Py) o înfățișează ținând în mână nu crucifixul cu un buchet de trandafiri, ca de obicei, ci icoana Sfintei Mahrame din Tours, în legătură cu care spunea:

---

⁸ Slavă, glas 8, stihirile praznicului, Vecernia zilei de 16 august, sărbătoarea Sfintei Mahrame, în *Mineiul pe august*, p. 187;

Stihirile Sfântului Chip, glas 4, la laude, Utrenia zilei de 16 august, în *Mineiul pe august*, pp. 201-202;

Slava Sfântului Chip, glas 6, la stihoavnă, Vecernia zilei de 16 august, în *Mineiul pe august*, p. 188;

Icos, canonul Sfântului Chip, Utrenia zilei de 16 august, în *Mineiul pe august*, p. 194;

Peasna 6, irmos, canonul Sfântului Chip, Utrenia zilei de 16 august, în *Mineiul pe august*, p. 193 (N. trad.).

*Bine a făcut Domnul că a lăsat ochii în jos când ne-a dăruit portretul Său ! Cum ochii sunt oglinda sufletului, dacă I-am fi întrezărit sufletul, am fi murit de bucurie...*⁹

Departa de a fi un subiect epuizat, Sfânta Mahramă, chip ineputabil, este exprimată de pictorii contemporani într-un mod mereu nou și totuși identic cu arhetipul: să ne gândim doar, printre altele, la admirabilele portrete ale lui Rouault¹⁰.

Să revenim acum la Sfântul Giulgiu de la Torino, la care ne-am referit mai înainte, și nu dintr-o evlavie puerilă, ci din convingerea că nu avem dreptul să trecem sub tăcere adevăratele probleme pe care le ridică astăzi, ca și luminile pe care le aduce. Sfântul Giulgiu a făcut obiectul multor studii foarte serioase, ale căror rezultate ni le relatează Pr. Dubarle.

Cunoaștem cu toții povestea Sfântului Giulgiu, care începe în 1204, când cruciații latini l-au adus de la Constantinopol. Și, deși pentru perioada începând din primul secol și până la șederea sa la Constantinopol textele sunt rare, dispunem, totuși, de un document lămuritor:

În Evanghelia către Evrei, scriere necanonică de la sfârșitul secolului I, citim că Domnul înviat și-a dat giulgiul slujitorului marelui preot (cf. In. 18, 10, 22, 26) înainte de a i Se arăta lui Iacov (cf. I Cor. 15, 7). În vremea aceea se știa deci că giulgiul nu fusese abandonat la întâmplare, ci era păstrat de o persoană cunoscută, iar față de el nu se manifesta repulsia arătată de obicei față de tot ceea ce avea legătură cu cadavrele. Textelor scrise li se adaugă câteva indicii de alt ordin. Anumite reprezentări ale lui Hristos înfățișează, începând din secolul al VI-lea, o stranie suviță de păr care-I traversează fruntea. Aceasta nu se explică altfel decât prin preocuparea de a zugrăvi ceea ce cercetările recente ale Sfântul Giulgiu descriu drept o dărmă de sânge. Legende despre o icoană „nefăcută de mână omenească” și reprodusă prin contactul chipului lui Iisus cu o pânză (năframa Veronicăi, în Apus, icoana de la Edesa trimisă de Iisus însuși regelui Abgar, în Răsărit) sunt oare niște simple invenții, sau izvorăsc din observarea unei țesături cu trăsăturile întipărite pe pânză, asemenea Giulgiului de la Torino ?... De

⁹ Sfânta Tereza a Pruncului Iisus, *Carnet Jaune* 5. 8. 7. *Derniers entretiens*, vol. II, Cerf, DDB, Paris, 1971.

¹⁰ Asupra concepției sacralului la Rouault, să ne referim la frumoasa carte a fiicei sale, Geneviève Nouaille-Rouault, *L' univers de Rouault*, Paris, 1971, și anume la capitolul *Le sens du divin*, pp. 32 și 33. A se vedea de asemenea lucrarea colectivă: *XX-e siècle, Hommage à Georges Rouault*, Paris, 1971, capit. *Rouault et Pascal*, de B. Dorival, pp. 40-48, și cap. *Ce que Rouault pensait de l' art sacré*, pp. 72-74.

altfel, medicii și chirurgii care au avut răbdarea să examineze în amănunt negativele fotografice au ajuns la aceeași concluzie: pânza a învelit o scurtă perioadă de timp (circa treizeci de ore) trupul unui om supus supliciului, ale cărui răni evocă imediat ceea ce Evangheliile relatează în legătură cu Hristos: urme de sânge pe toată circumferința craniului, obrazul tumefiat, mâinile și picioarele străpunse de cuie, o dără mare de sânge care a curs din piept, nenumărate răni mai mici pe tot corpul.

Recent, o expertiză a examinat pulberea depusă pe giulgiu. Un microscop puternic a permis identificarea unor grăunțe de polen cunoscute în Galileea în primul secol al erei noastre, altele din regiunea Edesei, în Asia Mică, altele din Constantinopol, apoi din Franța și Italia. Această metodă nouă, folosită de puțin timp în medicina legală, aduce o confirmare neașteptată a tot ceea ce se știa cu certitudine și ceea ce se bănuia cu privire la peregrinările Giulgiului. Concluzia care se impune celor care au urmărit aceste cercetări este că pânza păstrată la Torino este cu adevărat giulgiul din mormântul lui Iisus... El poate oferi privirii noastre un chip al lui Hristos pe cât de mișcător, pe atât de maiestuos și care are calitatea de a fi adevărat, nu închipuit¹¹.

Iată de ce, la rândul său, papa Paul VI putea spune:

Chipul lui Hristos întipărit pe Giulgiul de la Torino ne-a apărut atât de adevărat, de profund, atât de omenesc și de dumnezeiesc încât l-am admirat și venerat așa cum nici o altă icoană nu ne-a îngăduit să o facem. Fie ca această relicvă să-i poată îndruma pe vizitatori nu numai să privească cu atenție trăsăturile exterioare și muritoare ale minunatului chip al Mântuitorului, ci și să pătrundă mai adânc taina Sa ascunsă și fascinantă. Reculeși în jurul unei relicve atât de scumpe și de sfinte, simțim cum crește în noi tainica atracție pentru persoana Domnului nostru Iisus Hristos¹².

Este deosebit de interesant să observăm aici că Biserica, mărturisind prin imaginea Sfintei Mahrame „nefăcute de mână omenească” certitudinea Întrupării, își află în documentele arheologice (aici, în Sfântul Giulgiu), cernute prin sita atâtor studii critice, verificarea credinței sale. Avem Scripturile, dar avem și imaginea pe care ne-a lă-

¹¹ A. M. Dubarle, *Le Linceul de Turin*, în „Le monde de la Bible”, nr. 2, trim. I, 1978, pp. 40-41.

¹² Paul VI, către telespectatorii italieni, la 23 noiembrie 1973, cu prilejul expunerii Sfântului Giulgiu, cf. „Documentation Catholique”, 16 decembrie 1973, nr. 1644, p. 1059.

sat-o Hristos înviat despre Patimile și moartea Sa. Tradiția Bisericii, în dorința sa de a recunoaște icoanei un loc egal cu cel al Cuvântului, este încă o dată confirmată și *de acum este destulă lumină pentru a-i îndemna pe bibliști să nu se retragă într-o tăcere stingherită*¹³.

Pe de altă parte, dacă, așa cum susține Ian Wilson în importantul său studiu despre Sfântul Giulgiu de la Torino¹⁴, mandylion-ul nu este altceva decât Sfântul Giulgiu, înțelegem importanța pe care o capătă pentru ecumenism cuvintele Mitropolitului Nicodim al Lenin-gradului, care, cu prilejul pelerinajului său din august 1978 la Torino, pentru a se închina sfintei relicve, declara:

*Pentru noi, cinstirea Sfântului Giulgiu nu poate decât să ne confirme credința în sfintele icoane. Astfel, cinstirea Sfântului Giulgiu nu este nici-decum o piedică în calea dezvoltării relațiilor ecumenice între Biserica Catolică și Biserica Ortodoxă, ci, dimpotrivă, un element stimulent în acest dialog și în această întâlnire*¹⁵.

¹³ A. M. Dubarle, cf. Nota 10.

¹⁴ I. Wilson, *op. cit.*, unde autorul caută să demonstreze că Sfântul Giulgiu și Sfânta Mahramă sunt unul și același lucru.

¹⁵ Declarație publicată sâmbătă, 2 septembrie 1978, în ziarul „La Croix” (nr. 29. 064). Se știe de altfel că, potrivit expresiei lui Ioan Paul II, mitropolitul Nicodim a murit subit „în brațele” papei a doua zi după înscăunarea acestuia ca episcop al Romei, în timp ce discutau amândoi despre Biserică. Să vedem și aici încă un semn tainic al desăvârșitei comuniuni atât de dorite ?

Hristos Pantocrator

1. Temeiurile teologice

Pentru arianism, Dumnezeu trăiește într-o singurătate atât de absolută, încât nu există nici o legătură între El și lume. Lumea își datorează existența Logosului, Care și El ar fi tot creatură. În 325, Sinodul de la Niceea confirmă că, prin Cuvântul Înrupat, Chip desăvârșit al Tatălui, noi contemplăm slava dumnezeiască. Prin Fiul, avem acces direct la Tatăl. Și atunci, pentru a mărturisi credința niceeană, deoființimea Fiului cu Tatăl, apar primele reprezentări ale Pantocratorului.

„Acesta este chipul lui Dumnezeu Cel nevăzut, mai întâi născut decât toată făptura, pentru că întru El au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute... toate s-au făcut prin El și pentru El. El este mai înainte decât toate și toate prin El sunt așezate” (Col. 1, 15-16).

Înruparea Cuvântului reînnoiește astfel chipul omului desfigurat de păcatul lui Adam. În teofania sa, Înruparea realizează omul desăvârșit, la care Adam nu mai putea aspira.

Icoana lui Hristos, Dumnezeu Omul, este expresia grafică a dogmei de la Calcedon, căci ea înfățișează persoana dumnezeiască înrupată, Fiul lui Dumnezeu devenit Fiu al Omului deoființă cu Tatăl prin dumnezeirea Sa, deoființă cu noi prin omenitatea Sa¹.

În viața Sa, Hristos a unificat în El cele două aspecte: chip desăvârșit al Tatălui, împărtășind slava Sa, și aspectul chenotic, „chipul de rob”,

¹ V. Lossky, L. Uspensky, *op. cit.*, p. 69.

„Dumnezeu fiind în chip, n-a socotit o știrbire a fi El întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând” (Filip. 2, 6).

Până și ucenicii n-au văzut decât o singură dată slava Învățătorului lor, înainte de Patimi, la Schimbarea Sa la Față.

Icoana Pantocratorului ne arată *epifania Dumnezeului transcendent care are în același timp un chip asemenea cu al nostru. Tot ceea ce există depinde pe deplin de El (Col. 1, 15-16), cele cerești și cele pământești, căci „toate prin El s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut” (In. 1, 3). El este, deci, Făcătorul lumii împreună cu Tatăl și cu Duhul. Această noțiune de creație se află la originea numelui de Pantocrator, sau Atotputernic.*

Dar Pantocratorul ne revelează și o altă dimensiune a lui Dumnezeu: milostivirea Sa. Cuvântul S-a făcut om pentru a muri ca toți oamenii și pentru a-i duce pe aceștia, prin moartea Sa, către Tatăl, astfel încât să se facă părtași vieții dumnezeiești.

„El este începutul, întâiul născut din morți, ca să fie El cel dintâi întru toate. Căci în El a binevoit (Dumnezeu) să sălășluiască toată plinirea și printr-Însul toate cu Sine să le împace, fie cele de pe pământ, fie cele din ceruri, făcând pace prin El, prin sângele crucii Sale” (Col. 1, 18-20).

Aceste două dimensiuni se reflectă în reprezentările Pantocratorului. Dar, în anumite epoci, accentul este pus pe una sau pe cealaltă dimensiune².

Iată de ce, privindu-L pe Hristos doar cu ochii credinței, Biserica, în cântările sale liturgice ca și în iconografie, a căutat să exprime și să arate în același timp pe Dumnezeu Omul în măreția Sa dumnezeiască, precum și în realitatea Sa chenotică.

Dacă privim Pantocratorul din cupola de la Daphni (secolul al XI-lea), ne dăm seama că, în vremea aceea, iconografia Îl înfățișa pe Hristos sub un aspect sever. El era stăpânul universului, Care va veni să judece viii și morții, iar cartea Sa închisă atestă că El este singurul care poate da mărturie de ceea ce a văzut și auzit la Tatăl Său. *În Rusia, icoanele de acest fel ale Pantocratorului au primit numele caracteristic de „Mântuitorul cu privire mânioasă”³.* Nici aici nu putem ignora rolul jucat de chipul de pe Sfântul Giulgiu în elaborarea acestui tip de icoane. Ian Wilson a demonstrat foarte bine acest lucru într-un capi-

² E. Sendler, *op. cit.*, pp. 79/239.

³ *Ibidem*, pp. 80-240.

tol intitulat „Chipul de pe Giulgiu și asemănarea lui Hristos în artă”, în studiul său consacrat Sfântului Giulgiu. El s-a străduit să analizeze anumite particularități ale chipului de pe Giulgiu și modul în care se regăseau într-un anumit număr de icoane ale Pantocratorului, concluzionând astfel: *Pentru ca între chipul de pe Giulgiu, reprezentarea lui Hristos în artă și copiile făcute de artiști după năframa Veronicăi să existe o asemenea afinitate înseamnă că între aceste trei izvoare diferite a existat o anumită legătură istorică*⁴.

2. Icoana Pantocratorului „Înțelepciunea dumnezeiască”

Conform acestui tip iconografic, Hristos este înfățișat până la jumătatea bustului. Pantocratorul Judecător devine Mântuitorul, Iubitorul de oameni. Chipul Său are o expresie plină de blândețe și de gravitate, privirea este pătrunzătoare. Pictorul ne dezvăluie întreaga stăpânire de sine și reținerea în simțăminte a Domnului. În acest tip de icoană, pe cartea deschisă aflăm adesea cuvinte de mângâiere: „Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi odihni pe voi” (Mt. 11, 28).

În aceste icoane, poziția mâinilor este foarte importantă. Așa cum am văzut, o mână ține cartea deschisă. Cealaltă este ridicată și face gestul binecuvântării. Modul în care sunt ținute degetele este plin de semnificații, așa cum ne explică un manual de la Muntele Athos:

Cum se înfățișează mâna care binecuvăntează. Atunci când zugrăviți mâna care binecuvăntează, nu alăturați cele trei degete împreună, ci încrucișați degetul mare cu al patrulea deget, astfel încât cel de-al doilea, numit arătător, să rămână drept, iar al treilea puțin înclinat, acestea două alcătuind numele lui Iisus (IHCO YC) IC. Într-adevăr, al doilea deget, rămânând deschis, arată I (iota), iar al treilea, îndoindu-se, alcătuieste un C (sigma). Degetul mare se așează de-a curmezișul peste al patrulea, al cincilea este și el ușor îndoit, ceea ce alcătuieste indicația (XPICTOC) XC, căci unirea dintre degetul mare și al patrulea alcătuieste un X (chi), iar

⁴ I. Wilson, *op. cit.*, p. 128.

degetul mic îndoit alcătuieste un C (sigma). Aceste două litere sunt prescurtarea lui Hristos. Astfel, prin dumnezeiască pronie a Ziditorului, degetele mâinii omenesti, fie ele mai lungi sau mai scurte, sunt așezate astfel încât să poată alcătui numele lui Hristos⁵.

Vedem astfel importanța poziției degetelor mâinii, prelungi și parcă ireale: ele amintesc credința ortodoxă definită de-a lungul multor dispute hristologice și treimice.

Pantocratorul este înveșmântat într-o tunică roșie, numită *hiton*. În Bizanț, roșul era semnul regalității, al slavei; aici, simbolizează dumnezeirea. Peste tunică, o mantie, *himation*, de obicei albastru închis, uneori și verde. Mantia și culoarea sa simbolizează omenitatea pe care Hristos și-a însușit-o, chenoza Sa care ascunde slava dumnezeirii. Astfel, veșmintele înseși amintesc cele două firi ale lui Hristos în persoana Sa dumnezeiască. În jurul feței este zugrăvit nimbul crucifer. Pe brațele crucii nimbului (atunci când icoana nu este deteriorată de trecerea timpului și de eventuale restaurări), sunt înscrise literele grecești *O ω N*, care corespund revelației lui Dumnezeu către Moise: „Eu sunt Cel ce sunt” (Ieș. 3, 14). Sus, în partea stângă a icoanei, stă scris: IC, adică Iisus, iar în partea dreaptă XC, adică Hristos.

Astfel, tipul iconografic al lui Hristos Pantocrator exprimă asemănarea omenească a Fiului Întrupat, Măreția dumnezeiască a Ziditorului și Mântuitorului care conduce soarta lumii⁶.

În Apusul creștin, Pantocratorul a prilejuit fresce admirabile, miniaturi, dar și sculpturi. Aceeași preocupare de a înfățișa divino-umanitatea l-a determinat pe artist să realizeze acele admirabile imagini ale lui Hristos Pantocrator care ne întâmpină pe porticurile catedralelor și bazilicilor.

Iconografia Pantocratorului a cunoscut o mutație specială. În timp ce pe portalurile romanice ne aflăm în fața Domnului Dumnezeu din Apocalipsă, portalurile gotice ni-L înfățișează pe Fiul Omului din Evanghelie. Este vorba de aceeași dorință, într-un univers cultural care se emancipase de sub influența Răsăritului, de a arăta că Fiul este Cel Care ne duce la Tatăl, pentru că este chipul desăvârșit al Acestuia.

⁵ M. Didron, *Manuel d'iconographie chrétienne*, Paris, 1845, pp. 455-456.

⁶ V. Lossky, L. Uspensky, *op. cit.*, p. 73.

Concluzie

La simbolismul icoanelor nu poți avea acces decât din interior, integrându-te în viața însăși a Bisericii, care le-a inspirat și despre care ele dau mărturie.

Spiritualitatea care luminează chipurile cu privirea ce scrutează veșnicia, compozițiile cu simboluri universale, culorile transfigurate de lumină ne dau posibilitatea unei apropieri mai profunde de realitatea spirituală care se află mult dincolo de ceea ce pot spune cuvintele.

În lumina credinței, iconografii s-au străduit să capteze momentul de echilibru în care frumusețea temporală a celor sfinte atinge punctul maxim de transparență pentru a dărui tot ceea ce îi este cu puțință din frumusețea veșnică. Vedem astfel în ce constă funcția specială pe care o are icoana, de transformare a lumii, și mai precis de transformare a sufletului omenesc. Cu icoana și cu ajutorul ei, experimentăm capacitatea de a depăși distanța care desparte lumea de aici de lumea de dincolo, prezentul mișcător al istoriei de prezentul imuabil al veșniciei, căci chipul lui Hristos, al Maicii Sale și al sfinților deschide în noi o breșă spre veșnicie.

Dincolo de barierele simțurilor, dincolo de limitele dimensiunilor noastre pământești, icoana, prin simbolismul său, ne face să ne dăm seama că Împărăția lui Dumnezeu se află printre noi (Lc. 27, 21). Întregul nostru univers spațio-temporal se deschide către o realitate nouă, realitatea slavei lui Dumnezeu și a Împărăției Sale.

Fiind cu adevărat o imagine teandrică, icoana prelungește, pentru cei care o contemplă, harul și darul negrăit al venirii Cuvântului în trup până la întoarcerea definitivă a lui Hristos.

Ne însușim întrutotul cuvintele lui Catherine de Hueck Doherty:

Chipul Său este mereu înaintea mea. Aceasta exprimă icoana: chipul lui Dumnezeu. Fie că este a Domnului, fie cea a Maicii Sale, icoana nu este decât un coridor pe care trec. Pe măsură ce se scurg anii, treptat, vălul care mă desparte de Dumnezeu începe să se sfâșie și încep să întrezăresc trăsăturile și conturul Domnului, care-mi va fi pe deplin revelat atunci când voi muri⁷.

⁷ C.de Hueck Doherty: *Poustinia ou le désert au coeur des villes*, Cerf, Paris, 1978, p. 71.

Concluzie generală

Ce este icoana ? Ce scop are ? De-a lungul eseului nostru, am căutat să răspundem la aceste întrebări puse de la bun început, așa că acum vom încerca să tragem câteva concluzii.

Mai întâi, să spunem că icoana ne apare ca un loc ecumenic privilegiat. Așa cum am văzut, ea este o comoară a Bisericii nedespărțite, o comoară consacrată de sigiliul celui de-al Șaptelea Sinod Ecumenic de la Niceea (787) și înfrumusețată din belșug de Sf. Ioan Damaschinul, Părinte al Bisericii cinstit și recunoscut de amândouă Bisericile surori, din Răsărit și din Apus.

Decadența artei sacre în Apus își are, în mod cert, una din cauze în durerosul eveniment al mării schisme care a despărțit Biserica din Răsărit de cea din Apus, îndepărtându-le una de alta. Lipsit de geniul artistic al Bizanțului și de întreaga bogăție și profunzime a reflecției asupra imaginii sacre, legate de dogma divino-umanității Cuvântului Întrupat, Apusul își pierde echilibrul și începe să-și caute propria cale, accentuând teologia întrupării într-un sens care-l îndepărtează de teologia tradițională a icoanei.

De o minunată calitate estetică – și acest lucru trebuie repetat cu toată tăria –, arta religioasă prea adesea păgână a Renașterii este respinsă, pe bună dreptate, de Bisericile ieșite din Reformă. Ajunsă sub forma pe care o cunoaștem în secolul al XIX-lea, această artă sfârșește prin a fi alungată din noile lăcașuri de cult, care dau deseori impresia unor încăperi reci. Așa că astăzi, problema icoanei apare ca o dorință profundă de autentică întoarcere la izvoare, depășindu-se deviațiile artei religioase ale Apusului creștin.

Conciliul Vatican II pare a fi intuit bine această problemă atunci când a cerut *să se mențină obiceiul de a expune în biserici icoane sfinte spre a fienerate de credincioși*¹, cu consecința inevitabilă de creare a Aca-

---

¹ Conciliul Vatican II, *Constituția privind Liturghia*, paragr. 125.

demiilor de Artă Sacră pentru pregătirea artiștilor². Loc ecumenic pentru că este o comoară a Bisericii nedespărțite, icoana, tocmai în virtutea interesului pe care-l trezește în sânul poporului creștin, ar merita să fie un loc unde Bisericele noastre să inițieze o cercetare teologică reală pentru a ne regăsi rădăcinile comune și pentru a arăta lumii de astăzi slava lui Dumnezeu care se află pe chipul lui Hristos Iisus.

Cu prilejul comemorării a 1200 de ani de la Sinodul Niceea II, au avut loc numeroase colocvii, simpozioane și expoziții de icoane care au pregătit această temă³. Dat fiind autoritatea lor în Biserică, trebuie să amintim două importante documente ale Papei Ioan Paul II, care sprijină de altfel această concepție. În scrisoarea apostolică *Duodecimum Saeculum*, comemorând al doisprezecelea centenar al Sinodului al doilea de la Niceea, Papa constată: *De câteva decenii, se observă o redeschetare a interesului față de teologia și spiritualitatea icoanelor răsăritene, semn al unei exigențe crescânde privind autenticitatea limbajului spiritual al artei creștine*. Se afirmă, deci, fără echivoc că arta icoanei reprezintă limbajul artei autentic creștine, constatare pe care Papa o analizează mergând chiar la sursa care motivează această înnoire:

Iconografia lui Hristos angajează deci întreaga credință în realitatea întrupării și semnificația sa inepuizabilă pentru Biserică și pentru lume. Biserica o practică în virtutea convingerii sale că Dumnezeu revelat în Iisus Hristos a răscumpărat și îndumnezeit cu adevărat trupul omenesc și întreaga lume sensibilă, adică omul cu cele cinci simțuri ale sale, pentru a-i îngădui să „se înnoiască după chipul Celui ce l-a zidit” (Col. 3,10)⁴.

La aceste texte care afirmă importanța teologiei și spiritualității icoanei precum și înrădăcinarea sa în taina întrupării, care-i îndreptătesc practica eclezială, trebuie să mai adăugăm o altă reflecție a Papei Ioan Paul II în enciclica *Redemptoris Mater* din martie 1987. Evocând comemorarea a 1200 de ani de la Sinodul Ecumenic Niceea II (787), Papa amintește că Răsăritul cinstește multe icoane ale Maicii Domnului și că această bogăție ar trebui să aparțină întregii Biserici, întrucât aparține Marii Tradiții. Îmbinând diferitele forme ale acestei Tradiții, Biserica ar putea atunci să reînceapă să respire prin amândoi plămâni,

² *Ibidem*, paragr. 127.

³ Vezi *Niceea II, 787-1987* – F. Boespflug, N. Lossky, Cerf, 1987.

⁴ „Documentation Catholique”, nr. 1958, 20 martie 1988, p. 283 ss.

*răsăritean și apusean... acest lucru este mai necesar astăzi decât oricând*⁵. Nici nu s-ar putea o afirmare mai explicită a locului icoanei în Tradiție și a rolului său în revigorarea teologică, duhovnicească și pastorală a întregii Biserici.

Loc ecumenic de primă importanță, nu ar putea oare icoana să constituie astăzi, pentru toate Bisericele creștine, o replică la afirmațiile lui Nietzsche privind „moartea lui Dumnezeu” și dificila problemă a crizei limbajului?

Sfântul Pavel arată limpede limitele limbajului atunci când, adresându-se corintenilor, le spune: „Au n-a dovedit Dumnezeu nebună înțelepciunea lumii acesteia?” (I Cor. 1, 20). Dacă epigonii contemporani ai „morții lui Dumnezeu” se leagă acum de Dumnezeu ontoteologiei, înseamnă deci că *adevărată cunoaștere a lui Dumnezeu nu poate începe să ne apară și să ni se facă cunoscută decât dacă, prin inversiune radicală, pretindem să înaintăm în afara ontoteologiei... către provocarea care trebuie luată în serios, provocarea Logosului străin de ontoteologie, Logosul Crucii, al Crucii pe care a fost răstignit Cuvântul. Pe Cruce, Cuvântul a tăcut, dar astfel s-a arătat, într-o lumină absolut paradoxală, un alt discurs*⁶.

Astfel, cuvântarea lui Pavel pentru a ne arăta cele nevăzute nu constă în „iscusit cuvântător sau ca înțelept” (I Cor. 2, 1-16), ci în vestirea lui „Hristos Cel răstignit: pentru iudei sminteală, pentru neamuri, nebunie” (I Cor. 1, 23). Prăbușirii idolilor, Sfântul Pavel îi opune „chipul lui Dumnezeu Celui nevăzut” (Col. 1, 15), care este „Înțelepciunea de taină a lui Dumnezeu, ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veci, spre slava noastră” (I Cor. 2, 7). De aici, și contemplarea directă a paradoxului icoanei și, în ea, a unicului chip văzut al Celui nevăzut, în care Slava lui Dumnezeu care este Iubire se lasă descoperită. După cum admirabil spune Jean Luc Marion:

Icoana îngăduie să ajungi la ceea ce se află la originea ei; este vorba de fapt de străbaterea unei distanțe, unde îndepărtarea coincide cu intimitatea sub forma unei neasemănări-asemănări. Icoana apare astfel în esența sa: neasemănarea evidentă a icoanei necesită trimiterea la persoana reală. Neasemănarea enunță în felul său nevăzutul în văzut, făcând inevitabilă străba-

⁵ Ioan Paul II, *Redemptoris Mater*, Centurion, 1987.

⁶ J. L. Marion, *op. cit.*, p. 37.

terea distanței, pentru că, ne învață Dionisie Areopagitul, „Binele transcende soarele, așa cum Arhetipul transcende prin fire o icoană obscură”⁷.

Cu alte cuvinte, la fel de pătrunzătoare, patriarhul ecumenic Dimitrios I, într-o foarte frumoasă enciclică despre teologia icoanei, cu prilejul aniversării Niceei II, stăruie asupra rolului icoanei în iconomia dumnezeiască și, pornind de la noțiunea de chip văzut al Dumnezeu-lui Celui nevăzut (cf. Col. 1, 15) care este Hristos, explică această problemă a distanței în Dumnezeu dintre văzut și nevăzut, dintre cunoscut și incognoscibil:

Dumnezeu, care era necunoscut și de neconceput, absolut transcendent după ființă, devine în același timp o ființă împărtășibilă. Pe plan empiric, pentru că este Cel Care este și va fi, Cel Care este prezent în toate energiile Sale, cele pe care dumnezeiasca întrupare, Fiul întrupat, le face împărtășibile veșnic omului, care Îl va vedea pe Domnul la cea de-a doua venire. Omul va contempla atunci acest chip... iar acest chip va fi același cu cel al Cuvântului întrupat, Care este chipul-icoană al Dumnezeului Celui nevăzut, Cel dintâi născut din toată făptura⁸.

În icoană, raportul cu Dumnezeu este altul decât posesiunea idolatrică, fiindcă prin icoană se deschide o distanță mai prețioasă decât atingerea sau posesia. Cu ea experimentăm o foame care nu se hrănește cu pâine, ci cu foamea însăși.

Dacă, așa cum spune Sfântul Pavel, suntem cu adevărat înrădăcinați și întemeiați pe iubire, vom putea înțelege „împreună cu toți sfinții care este lărgimea și lungimea și înălțimea și adâncimea și să cunoaștem iubirea lui Hristos, cea mai presus de cunoștință” (Efes. 3, 18-19).

Căci asemenea distanței, „adâncimea” nu caută nimic altceva decât, ca „agapé” a lui Hristos, să ne conducă și să ne introducă în plinătatea lui Dumnezeu, căci toată plinătatea dumnezeirii locuiește trupește (Col. 2, 9) în Hristos și „iubirea lui Hristos (este) mai presus de cunoștință” (Efes. 3, 19) și ne face să cunoaștem așa cum se cuvine să cunoaștem.

Icoana lui Hristos este distanța care trebuie străbătută pentru a ajunge, prin adâncimea sa, la Tatăl întru Duhul Dragostei.

⁷ *Ibidem*, p. 225.

⁸ Teologia icoanei, Enciclica Patriarhului Ecumenic Dimitrios I, în „Documentation Catholique”, nr. 1958, 20 martie 1988.

Dincolo de „moartea lui Dumnezeu” și criza limbajului, icoana apare ca mijlocitoarea de neînlocuit pentru a vorbi despre Dumnezeu.

Idolul închide în sine perspectiva religioasă, icoana o proiectează către o realitate mai înaltă; lucrare omenească, idolul vorbește omului despre om și îl închide în sine în imanență. Dimpotrivă, icoana îl constrânge pe credincios să renunțe la sine, să se depășească pentru a se deschide spre transcendent. Idolul aduce zeului său „moartea”. Icoana, prin distanța pe care o instaurează, deschide către adâncul lui Dumnezeu. Astfel, dincolo de criza limbajului, icoana inaugurează în arta reprezentării un tip de adevăr cu totul nou, specific. Artistul străbate distanța care desparte lumea de aici de cea de dincolo și ne face să vedem slava lui Dumnezeu care strălucește pe chipul lui Hristos Iisus.

În încheiere, să amintim că la începutul secolului XX, prințul Eugen Trubețkoi scria: *Desigur nu este o întâmplare că icoana ne-a fost revelată în acești ultimi zece-cincisprezece ani. Ea a apărut în ajunul unor evenimente istorice care ne-au apropiat de ea și ne-au îngăduit s-o înțelegem mai bine. Redesteptarea forțelor creatoare care s-a exprimat în icoană s-a născut în sânul unor imense suferințe populare. Astăzi, intrăm într-o nouă zonă de suferință. Va dăinui oare Rusia? Această întrebare ni se pune cu aceeași acuitate ca pe vremea Sfântului Serghie. Să ne mai mirăm că, mai presus de veacuri, rugăciunile sfinților mijlocitori ai Rusiei se fac din nou auzite, iar lacrimile lui Andrei Rubliov și ale urmașilor săi curg din nou pentru noi?*⁹

Să fi proorocit oare prințul Trubețkoy ?

Din Rusia martirizată de persecuțiile religioase avea să răsară un iconograf de geniu care, în Apusul liber, devenit și el, dar în alt mod, sclavul materialismului, reînnoiește zugrăvirea de icoane: monahul Grigorie Krug. Chipul lui Dumnezeu cel văzut este inepuizabil și iată

⁹ Prințul Eugen Trubețkoy, *Trei studii despre icoană*, Ymca-Press/OEIL, 1986, p. 135.

că, întemeiat pe cea mai curată tradiție, monahul Grigorie deschide o nouă pagină în istoria icoanei¹⁰.

Iar în Rusia eliberată, în linia tradiției marilor pictori de icoane, părintele Zenon de la mănăstirea Peciora sau părintele Nicolae Cernihov de la Moscova deschid noi căi artei icoanei.

Sunt câteva nume mari printre multe altele, romano-catolici, ortodocși sau protestanți care, reînnodând firul tradiției Bisericii nedespărțite, învață pretutindeni în lume la școala icoanei și ajută Biserica să respire prin cei doi plămâni ai săi.

Astfel, redescoperirea icoanei în sânul Bisericilor creștine face din aceasta un loc ecumenic privilegiat. În fața întrebărilor puse de omul de astăzi cu privire la limbajul folosit pentru a vorbi de Dumnezeu, limbajul icoanei se oferă ca un izvor de lumină.

---

¹⁰ Monahul Grigorie Krug, *Carnets d'un peintre d'icônes*, L'Age d'homme, 1983.

Bibliografie

Sources Chrétiennes

- ATANASIE al Alexandriei (Sfântul), „*Traité sur l'Incarnation*”, prezentare și traducere de Charles Kannengiesser, *Sources Chrétiennes* nr. 199, Paris, 1973.
- VASILE al Cezareei (Sfântul), „*Traité sur le Saint-Esprit*”, prezentare și traducere de Benoît Pruche, o.p., *Sources Chrétiennes* nr. 17 bis (ed. a 2-a), Paris, 1968.
- CHIRIL al Alexandriei (Sfântul), „*Deux dialogues Christologiques*”, prezentare și traducere de Georges Matthieu de Durand, o.p., *Sources Chrétiennes* nr. 97, Paris 1964.
- IDEM, „*Dialogues sur la Trinité*”, t. I, prezentare și traducere de Georges Matthieu de Durand, o.p., *Sources Chrétiennes* nr. 231, Paris, 1976.
- DIONISIE Areopagitul, „*Hiérarchie céleste*”, prezentare de Gunther Heil și traducere de Maurice de Gandillac, *Sources Chrétiennes* nr. 52 bis (ed. a 2-a), Paris, 1970.
- EUSEBIU de Cezareea, „*Histoire ecclésiastique*”, t. II, prezentare și traducere de Gustave Bardy, *Sources Chrétiennes* nr. 41, t. II, Paris, 1955.
- GRIGORIE al Nyssei (Sfântul), „*La Vie de Moïse*”, prezentare și traducere de Jean Daniélou (Cardinal), *Sources Chrétiennes* nr. 1 (ed. a 3-a), Paris, 1968.
- IRINEU de Lyon (Sfântul), „*Contre les hérésies*”, Cartea III, prezentare și traducere de A. Rousseau și L. Doutreleau, *Sources Chrétiennes* nr. 211, t. II, Paris, 1974; Cartea IV, prezentare și traducere de A. Rousseau, B. Hemmerdinger, Ch. Mercier, L. Doutreleau, *Sources Chrétiennes* nr. 100, Paris, 1965.
- IOAN Damaschinul (Sfântul), P.G. 94, col. 457.
- MAXIM Mărturisitorul (Sfântul), „*Centuries sur la Charité*”, prezentare și traducere de Joseph Pegon s. j., *Sources Chrétiennes* nr. 9, Paris, 1945.

Alte texte patristice

a) Patrologie greacă (J. P. Migne)

Profession de Foi, citat de Atanasie, *De Synodis*, 16 T, 26 C, 708 C, Thalie 26 c, 705 D-708 AB.

- Atanasie (Sfântul), *3e Discours contre les Ariens*, t. XXVI, 10, 341 C-344 A.
I-er discours contre les Ariens 49, 113 B. *Contre les Païens* 25, 93 bc.
- Vasile (Sfântul), *Sermon sur le martyr de saint Barlaam, or. 17.* 31.489 AC;
Lettre 226, 32. 849 A.
- Chiril al Alexandriei (Sfântul), *Commentaire de Jean I*, 473, 161 c.
- DIONISIE Areopagitul (Sfântul), *Noms Divins*, P.G. II, 10, 649 c.;
Hiérarchie de l'Église, P.G. III, 13, 444 c.
- EPIFANIE de Salamina (Sfântul), *Homélie pour le Samedi Saint*, 43, 440-452,
461-464.
- EVAGRIE, *Histoire ecclésiastique*, 86, 2, 2748.
- EUSEBIU de Cezareea, *Lettre à Constantia*, 20 c, 154, 5 AB. *De la solennité
Pascale*, 24, 700c. *Vie de Constantin*, IV 64, 20, 1220.
- GHERMAN de Constantinopol, *Défense des icônes*, 98, 80 A și 157 BC.
- GRIGORIE al II-lea, *Lettre à Germain de Constantinople*, 98, 152 A.
- GRIGORIE Palama (Sfântul), *Contre Akyndinos*, 150, cl. 823. *Sermon* 35,
151, col. 448 D. *Sermon* 34, 151, col. 425 CD și 429 A. *Sermon* 18,
151, col. 235-248.
- GRIGORIE al Nyssei (Sfântul), *Traité sur la Création de l'homme*, 44, 136
CD, 185 c. *Sermon sur la Fête de Saint Théodore*, 46, 737. *Homélie I sur
la Résurrection*, 46, 625 B.
- IOAN Damaschinul (Sfântul), *De Fide Orth.*, III, 4, col. 1001 A, III, 6, col.
1005 B, III, 12, col. 1029 C. *Adv. Nest.*, 95, col. 189 C. *In Transfi-
gur.*, 96, col. 548 c-549 A. „*Or. III*”, 94, col. 1325 A.
- LEONȚIU de Neapole, *Sur les Images*, 98, 1600.
- MAXIM Mărturisitorul (Sfântul), „*Lettre 13*” 91, col. 517 BC. *Lettre* 15,
91, col. 573 A. *Opusculé Théol. II*, 25, 90, col. 1136 BC. *Opusculés
Théolog. et polém. I*, 91, 196 C-197 A. *Livre Ascétiq.* 13, 90 c, 921 BC.
Lettre 44, 91, col. 644 B. *Ambigua* 10, 91, col. 1165 D, 1168 A.
Questions à Thalassius 28, 90, 360 D-361 A.
- NICHIFOR, *Antirr.*, 100, 26 8 B.
- NIL Sinaitul (Sfântul), *Lettre à Olympiodore*, 79, 577.
- TEODOR Studitul (Sfântul), *Defense des Icônes*, 99, 332 D-333 A și 409 C.
Lettre à Platon, 99, col. 504 D-505 A. *Antirhétiques II*, 3, 1, 99, 420
D. *Lettres, Livre II*, 99, col. 1589 D.

b) Patrologie latină

- GRIGORIE cel Mare (Sfântul), *Homélie sur l'Évangile*, 14 3-6, P. L.,
1129-1130.
- TERTULIAN, *De pudicitia*, cap. VIII, P. L. 2, 991 c.

c) *Alte ediții:*

- IOAN Damaschinul (Sfântul), *La Foi Orthodoxe et la Défense des Icônes*, prezentare și traducere de E. Ponsoye, Cahier St. Irénée, Paris, 1966.
- GRIGORIE al Nyssei (Sfântul), *La Colombe et la ténèbre*, prezentare de Cardinal Jean Daniélou, traducere de Mariette Canevet, Orante-Paris, 1967.
- IOAN, episcop de Tesalonic, *Actes du VIIe Concile*, Mansi XIII.
- NICHIFOR, *Contre Eusèbe*, ed. Pitra Spic Sol, Paris.

Teologie, filozofie și spiritualitate

- C. ANDRONIKOFF, *Le Sens des Fêtes*, Biblioteca Ecumenică nr. 11, Cerf, Paris, 1970.
- V. ARMINJON, *La Russie Monastique*, Ed. Présence nr. 7, Paris, 1974.
- E. BEHR-SIGEL, *Prière et Sainteté dans l'Église Russe*, Cerf, Paris, 1950.
- N. BERTIAEFF, *Cinq méditations sur l'existence*, Aubier, Paris, 1956.
- R. BERNARD, *L'image de Dieu d'après Saint Athanase*, Collection *Théologie*, nr. 25, Aubier, Paris, 1952.
- P. du BOURGET, *L'art paleo-chrétien*, Bible de Terre Sainte, nr. 142, iunie 1972.
- H. von CAMPENHAUSEN, *Les Pères Grecs*, tradus de O. Marbach, Livre de Vie, nr. 95, Orante-Paris, 1963.
- C. CHEVALIER, *La Mariologie de saint Jean Damascène*, Orientalia Christiana Analecta 109, Roma, 1936.
- E. Coche de la FERTÉ, *Le Miracle des Icônes*, Le Figaro Littéraire, nr. 1122, 1967.
- J. DANIELOU, *Platonisme et théologie mystique*, *Théologie*, nr. 2, Aubier, Paris, 1944. *Le Message chrétien et la pensée grecque au IIe s.*, Institut Catholique de Paris, 1962. *Le IIIe s. Origène*, Institut Catholique de Paris, 1962.
- J. DAOUST, *Les Chrétiens à Rome au premier siècle, Les Catacombes Romaines*, Bible et Terre Sainte, nr. 143, iulie-august 1972. *Le Poisson et le Pain, symboles Eucharistiques*, Bible et Terre Sainte, nr. 178, februarie 1976.
- DIONISIE DIN FURNA, *Manuel d'iconographie chrétienne*, traducere de Dr. Paul Durand, introducere și note de M. Didron, Paris, 1845.
- G. DUMEIGE, *La Foi Catholique*, Orante, Paris, 1961.
- A. M. DUBARLÉ, *Le linceul de Turin*, Le monde de la Bible, nr. 2, trimestrul I 1978 (Bayard-Presse).
- R. de FERAUDY, *L'icône de la Transfiguration*, Spiritualité Orientale, nr. 23, Bellefontaine, 1978.

- P. FLORENSKY, *L'icône*, traducere de Georges Disterlo, Contacts, nr. 88, trimestrul IV 1974.
- J. GREEN, *Ce qu'il faut d'amour à l'homme*, Plon, Evreux, 1978.
- G. HABRA, *La Transfiguration selon les Pères Grecs*, Paris, 1973.
- A. HAMMAN, *Guide pratique des Pères de l'Eglise*, DDB, Paris, 1967.
- C. de HUECK DOHERTY, *Poustinia ou le désert au coeur des villes*, traducere din limba engleză de Jean Prignaud, Cerf, Paris, 1978.
- JACQUES (Frère), *L'icône, expression de la réalité spirituelle*, Contacts, nr. 88, trimestrul IV 1974.
- Ioan de KRONSTADT, *Ma vie en Christ*, Spiritualité Orientale, nr. 27, Abbaye de Bellefontaine, 1979, p. 191.
- P. KOVALESKY, *Saint Serge et la spiritualité russe*, Seuil, Paris, 1966.
- M. J. GUILLOU, *Le visage du Ressuscité*, Editions ouvrières, Paris, 1966.
- E. LEVINAS, *En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger*, Vrin, Paris, 1974.
- V. LOSSKY, *Essai sur la théologie mystique de l'Eglise d'Orient*, Aubier, Paris, 1944. *Vision de Dieu*, Delachaux și Niestlé, Neufchâtel, 1962. *La Nativité de la Sainte Vierge*, MEPR, nr. 23, Paris, 1955. *La Mi-Pentecôte*, MEPR, nr. 23, Paris, 1955. *La Croix*, MEPR, nr. 26, Paris, 1956. *La Dormition de la Mère de Dieu*, MEPR, nr. 27, Paris, 1957. „The Pantocrator”, în *The Meaning of Icons*, idem.
- M. LOT BORODINE, *Nicolas Cabasilas*, Orante, Paris, 1958.
- J. P. MANIGNE, „André Roublev”, *Quant la Vérité surgit de l'Image III*, nr. 352, 15 ianuarie 1970, p. 200.
- N. OSOLINE, *L'icône de la Nativité*, Contacts, nr. 96, trimestrul IV 1976.
- RHALLI și POTLI, *Syntagma d'Athènes*, t. II, p. 1852.
- C. von SCHONBORN, *L'icône du Christ*, Ed. St. Paul, Fribourg, 1976.
- I. SENDLER, *L'exécution de l'icône*, Plamia, nr. 42, septembrie 1975. *Les structures géométriques pour les figures en pied: les carrés et les cercles*, Plamia, nr. 43, Noël, 1975. *Les proportions du corps humain: le module byzantin et la théorie des trois cercles*, Plamia, nr. 44, Pâques, 1976. *Histoire de l'icône et éléments de théologie de l'icône*, Plamia, nr. 45, septembrie 1976. *L'icône et les Lois de la perspective*, Plamia, nr. 47, Pâques 1977. *Éléments d'une théologie de l'icône*, Plamia, nr. 48, octombrie 1977.
- SOFRONIE, *Starets Silouane*, trad. din rusă de ierom. Simion, Ed. „Presence”, nr. 5, Paris, 1973.
- SIMION Noul Teolog (Sfântul), *Oeuvres*, Moscova, 1892, trad. de L. Uspensky, în MEPR, nr. 33-34, art. „Quelques considérations au sujet de l'iconographie de la Pentecôte”.
- TEOFAN ZĂVORĂȚUL, „Beauté spirituelle”, în „Ascètes Russes”, prezentat și tradus de S. Tyszkiewicz (sj.), Editions du Soleil Levant Namur, 1957.

BIBLIOGRAFIE

- B. VOGEL, *Culte et symbole culturel*, BTS, nr. 178, februarie 1976.
- IOSIF de VOLOKOLAMSK, *L'illuminateur*, Kazan, 1857, prezentat și tradus în *Joseph de Volokolamsk*, de T. Spidlik, în *Orientalia Christiana Analecta*, nr. 146, Roma, 1956.
- C. WALTER, *L'iconographie des Conciles dans la Tradition Byzantine*, Archives de l'Orient Chrétien, nr. 13, Paris, 1970.
- C. YANNARAS, *L'icône expression sémantique du langage non conventionnel*, Contacts, nr. 88, trimestrul IV 1974.

Istorie și artă

- M. ALPATOV, *Early Russian Icon Painting*, Moscova, 1974. *Colour in Early Russian Icon Painting*, Moscova, 1974.
- C. BOVINI, *Ravenna, ville d'art*, A. Longo, Ravenna, 1970.
- A. CACAN de BISSY, *Ikônes Bulgares*, Petit Palais, Paris, 1976.
- M. CHATZIDAKIS, *Musée Byzantin d'Athènes*, Hachette, nr. 25, decembrie 1970, Paris, 1970.
- Y. COPPENS, *Ethiopie Millénaire*, Petit Palais, Paris, 1974-75, cu J. Chaillon, C. Lepage, G. Annequin, M. R. Séguy.
- V. DOVKHOVSKOY, *Ikônes grecques et russes*, Galerie Nikolenko, Paris, 1975, *Ikônes*, Galerie Nikolenko, Paris, 1976.
- H. FOCILLON, *Art d'Occident*, Armand Collin, Paris, 1963.
- A. GRABAR, *Le Premier Art Chrétien*, Gallimard, Paris, 1966.
- P. HUBER, *Image et Message*, Atlantis, Zürich și Freiburg-am-Brisgau, 1975.
- C. IRIMIE, *Ikônes sur verre de Roumanie*, Meridiane, București, 1969.
- G. ISTVAN, *Roublev, peintre de Fresques et d'Ikônes*, Gilbert Jeune, Paris, 1969.
- K. KORMILOVITCH, *Arts de Russie*, t. I și II, Nagel, Geneva, 1967.
- V. LAEK, *Ikônes Grecques et Russes*, Galerie Nikolenko, Paris, 1977.
- G. LAGUINE, *Ste-Sophie de Kiev*, Mist, Etsvo, Kiev, 1971.
- G. LUCIANO, *Arts de Cappadoce*, Nagel, Geneva-Paris, 1971.
- A. MALRAUX, *Le Surnaturel*, Gallimard, Paris, 1977.
- C. NICOLESCU, *Ikônes Roumaines*, Ed. Meridiane, București, 1971.
- K. PAPAIOANNOU, *La peinture Byzantine et Russe*, Rencontres, Paris, 1965.
- L. RÉAU, *Iconographie de l'Art Chrétien*, t. II, PUF, Paris, 1957.
- D. ROPS, *L'Eglise des Temps Barbares*, Histoire de l'Eglise, t. III, Grasset, Paris, 1962-65.
- H. SKROBUCHA, *Les ikônes*, Presses de la Renaissance, Praga, 1971. *Merveilles des ikônes*, Gilbert Jeune, Paris, 1969. *Le Message des ikônes*, Ed. St. Paul, Geneva, 1966.
- SMIRNOVA și IAMȘIKOV, *Old Russian Painting*, Leningrad, 1974.
- A. WALTER, *Ikônes*, Nagel, Geneva-Paris, 1974.

Cărți Sfinte

- *Biblia de la Ierusalim*, Paris, 1956.
- *La Prière des Eglises de rite Byzantin*, P. Mercenier, Chevetogne, 1947.
- *La prière des heures*, Chevetogne, 1975.
- *Pentecostaire*, t. I, t. II, de Denis Guillaume, arhidiacon de Chevetogne, Collegio Greco, Roma, 1975.
- *Triode de Carême*, t. III, Chevetogne, 1973.
- *Fleurs de Paradis*, Arhid. Denis, Collegio Greco, Roma, 1976.
- *Acathiste et Paraclisis*, Arhid. Denis, Collegio Greco, Roma, 1976.
- *Le Christ Rédempteur*, Roman Melodul, Paris, 1956.
- *Nuit de Pâques*, Chevetogne, 1974.
- *Office Romain des Lectures: Livre des Jours*, Ed. Le Cerf, DDB – Desclée – Mame, Paris, 1976.
- *Missel de la Semaine*, prezentată de Pierre Jounel. Text liturgic oficial – Desclée.
- *Acte du Concile Vatican II*, Cerf, Paris, 1965, t. I: „Constitution sur la liturgie”.

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Introducere: Icoana – De ce ?</i>	9

Partea întâi Icoana ieri

Capitolul I: Geneza icoanei	15
1. Revelația feței lui Dumnezeu	15
2. Iisus este chipul lui Dumnezeu arătat întru Duhul Sfânt	17
3. Omul, chip al lui Dumnezeu	19
Concluzie	22
Capitolul II: Primele reprezentări iconografice	23
1. Arta portretului în Imperiul roman	23
2. Iconografia care ia naștere în catacombele romane	25
a. Vechile simboluri și încreștinarea lor	25
b. Scenele din Vechiul Testament și din Noul Testament în secolele I și II	26
c. Tainele, Sfânta Fecioară, Viața lui Hristos în secolele II-III	27
d. Semnificația acestor reprezentări	28
Evaluare	29
3. Mărturiile Orientului	30
a. Icoana din Edesa	30
b. Icoana de la Kamuliana	31
c. Icoanele Maicii Domnului	31
d. Scrisoarea celor trei patriarhi către Teofil	32
e. Potretele morților și primele icoane de la Sinai	32
Evaluare	33
4. Un moment hotărâtor pentru iconografie: urcarea pe tron a lui Constantin în secolul al IV-lea	34
A. Cauzele dezvoltării iconografiei	34
a. Convertirile	34

b. Ereziile	36
c. Îndemnurile Sfinților Părinți.....	36
B. Mediul în care se dezvoltă această artă	38
a. Icoana bizantină nu este din Bizanț	38
b. Bizanțul creează o artă nouă	38
Proveniența acestor elemente	38
Încreștinarea acestor elemente	39
c. Marea artă creștină este imperială.....	40
d. Răspândirea artei icoanei.....	43
Răsăritul.....	43
Apusul.....	44
Concluzie	46
Capitolul III: Icoana și iconoclasmul	48
1. Situația icoanei înainte de iconoclasm.....	48
A. Reflecția Bisericii în jurul icoanei	48
a. Cele două Sinoade ecumenice de la Constantinopol, din 553 și 681	50
Constantinopol II (553), Sinodul V Ecumenic	50
Constantinopol III (681), Sinodul VI Ecumenic	50
b. Hotărârile Sinodului Quinisext, 1 septembrie 692	51
B. Factorii care au condus la mișcarea iconoclastă.....	53
a. O problemă de cultură religioasă.....	53
b. Confruntarea cu Islamul.....	55
c. Monahii	55
d. Abuzurile în cultul icoanelor.....	55
2. Cronica iconoclasmului în fazele sale	56
Prima perioadă, de la 730 la 786	56
a. Sub împăratul Leon III Isaurul (726-741)	56
Sfântul Gherman, patriarhul Constantinopolului, reacționează.....	56
Papa Sfântul Grigorie II intervine, la rândul său	57
Sfântul Ioan Damaschinul	58
O nouă intervenție.....	59
b. Sub împăratul Constantin Copronimul (741-780)	60
Sinodul de la Hieria	60
Sinodul de la Lateran	61
Poporul târât în erezie.....	62

Concluzii.....	62
Capitolul IV: De la Sinodul VII Ecumenic (787) la triumful Ortodoxiei (842)	64
1. Sinodul VII Ecumenic de la Niceea (787)	64
2. Confruntarea problemelor disputate la sinodul de la Hieria și Sinodul VII Ecumenic.....	68
3. Noua perioadă iconoclastă de la 813 la 842	70
A. Nou sinod iconoclast în 815	70
B. Doi apărători ai icoanelor.....	70
a. Sf. Nichifor Patriarhul	70
b. Sf. Teodor Studitul	71
C. Încă o perioadă de suferință	72
4. Triumful ortodoxiei (842)	73
5. Bilanțul iconoclasmului.....	73
a. În Răsărit	74
b. În Apus	76
c. Pe plan doctrinal	76
Concluzie	78
Capitolul V: Temeiurile teologice ale icoanei la Sfinții Părinți	79
1. Teologia treimică văzută din perspectiva posibilității unui chip al Celui nevăzut.....	81
A. Arie și singurătatea absolută a lui Dumnezeu.....	81
B. Sfântul Atanasie: „El este unicul Fiul, chipul întru totul asemenea Tatălui”	82
a. Chip deoființă	82
b. Chip văzut	83
c. Creația din nou	83
C. Sfântul Vasile	84
a. Tatăl Își dă un chip desăvârșit: pe Fiul	85
b. Nu-L vedem pe Dumnezeu decât în Duhul.....	85
c. Icoana, loc unde Se manifestă Duhul.....	87
2. Hristologia și posibilitatea unei imagini a Celui nevăzut	87
A. Eusebiu de Cezareea	88
B. Sfântul Chiril al Alexandriei și „revoluția coperniciană”	89
a. Unitatea de nedespărțit a lui Hristos	89
b. O nouă viziune antropologică.....	90

c. Identitatea personală a omenității lui Iisus cu Fiul lui Dumnezeu.....	90
d. Fiul, icoană a Tatălui: un chip plin de energie și strălucind de slavă.....	91
C. Sfântul Maxim și Dragostea ca Icoană a lui Dumnezeu	94
a. Persoana (ipostasul) lui Hristos Iisus	94
b. Înnoirea chipului prin „iconomia” Întrupării.....	95
c. Dragostea, icoană desăvârșită a lui Dumnezeu.....	97
3. Sfântul Ioan Damaschinul: materia, loc al manifestării	
Chipului	99
A. Îndumnezeirea trupului.....	99
B. Icoana, semn al transfigurării materiei	101
Bilanț.....	103
4. Sfântul Teodor Studitul	105
Concluzie	106

Partea a doua

Semnificația icoanei astăzi

✍

<i>Preambul</i>	111
-----------------------	-----

<i>Capitolul I: Icoana, taină a chipurilor</i>	113
--	-----

1. Chipul lui Dumnezeu în întâmpinarea chipului omului	113
a. Chemarea chipului frumuseții dumnezeiești.....	115
b. „Iată-Mă”	117
2. Omul în întâmpinarea lui Dumnezeu	119
a. Chipul, loc al revelației omului.....	119
b. Omul este chemat la un chip în eternitate.....	121
3. Icoana: fascinație a frumuseții chipului dumnezeiesc.....	122
Concluzie	125

<i>Capitolul II: Puterea suprafirească a icoanei</i>	128
--	-----

1. Icoană și viață monastică.....	129
2. Trei apariții: Lourdes, Pontmain și Wilno	133
3. Viața icoanei în evlavia populară	137
a. Creștinul privește icoana	138
b. Icoana îl privește pe creștin	140
c. O taină dezvăluită celor cu suflet de copil	142
Concluzii.....	144

CUPRINS

Capitolul III: Criza limbajului și limbajul iconic	146
1. Moartea lui Dumnezeu sau moartea idolului ?	146
2. De la moartea lui „Dumnezeu” în idol la adevărarea lui Dumnezeu în icoană.....	148
3. Justificarea inteligenței simbolice și limbajul	150
4. Limbaj simbolic și aplicarea sa la icoană	152
Concluzii.....	153

Partea a treia

Câteva icoane: Sfânta Treime, Hristos și Maica Sa

<i>Introducere</i>	157
--------------------------	-----

Capitolul I: Icoana Sfintei Treimi	159
---	------------

1. Taina.....	159
a. Temeiul biblic al temei iconografice este capitolul 18 din Facere.....	160
b. Ce înfățișează icoana ?	161
2. Treimea lui Rubliov în lumina icoanei crucii	165

Capitolul II: Maica Domnului, o icoană:

<i>Fecioara din Vladimir</i>	167
------------------------------------	-----

1. Taina Mariei.....	167
2. Icoanele Preasfintei Fecioare	169
A. Maica Domnului Îndrumătoarea – „Odighitria”	169
a. Istoric	169
b. Descriere	169
B. Maica Domnului alăptând – „Galaktotrophusa”	170
a. Istoric	170
b. Descriere	171
C. Maica Domnului cu Pruncul pe genunchi – „Platytera”... ..	171
D. Maica Domnului a Semnului	171
E. Icoana Maicii Domnului „Izvorul vieții”: „Balukliotissa”. ..	172
a. Istoric	172
b. Descriere	172
3. Icoana Maicii Domnului din Vladimir	174
a. Istoric.....	174
b. Descriere.....	175
Maica Domnului.....	175

Pruncul.....	176
Pentru rugăciune.....	177
Capitolul III: Schimbarea la Față	179
1. Schimbarea la Față: icoană a luminii.....	179
a. Scripturile.....	179
b. Vederea lui Dumnezeu.....	180
c. Iconografia.....	181
2. Învățătura teologică.....	182
a. Revelația condiției umane.....	182
b. Arătarea Treimii.....	182
c. Împărăție și Parusie.....	183
d. Un Paști care conduce în raiul regăsit.....	184
e. Slujba.....	185
Capitolul IV: Icoana Învierii	186
1. Icoana Pogorării la iad.....	187
a. Scriptură și liturghie.....	187
b. Iconografia.....	189
2. Reflecții.....	194
Capitolul V: Icoana Cincizecimii	195
1. Temeiul biblic.....	195
2. Geneza iconografiei Cincizecimii.....	196
a. Icoana Cincizecimii și Maica Domnului.....	197
b. Icoana Cincizecimii și Înălțarea.....	199
3. Iconografia Cincizecimii.....	201
Capitolul VI: Icoana Sfintei Fețe	206
1. Originea.....	206
2. Iconografia.....	208
Capitolul VII: Hristos Pantocrator	213
1. Temeiurile teologice.....	213
2. Icoana Pantocratorului „Înțelepciunea dumnezeiască”.....	215
Concluzie.....	217
Concluzie generală	219
Bibliografie	225

BIBLIOTECA M.M.B.	
PROVENIENȚĂ	PREȚ
ado	
RMF 512	320 000 lei

DIFUZARE:

S.C. Supergraph S.R.L.

Str. Biserica Alexe nr. 24, sector 4,

040269, București

Tel., fax 021-336.79.13

e-mail: sophia@fx.ro

www.sophia.ro

Societatea de Difuzare SUPERGRAPH
vă oferă posibilitatea de a primi prin poștă
cele mai bune cărți de spiritualitate,
teologie, cultură religioasă, artă, filosofie
apărute la edituri de prestigiu.
Plata se face ramburs la primirea cărților;
taxele poștale sunt suportate de Supergraph.

Vă așteptăm la

LIBRĂRIA SOPHIA

str. Bibescu Vodă nr. 24,

040152, București, sector 4

(lângă Facultatea de Teologie)

tel. 0722.266.618

teologie • filosofie

istorie • artă • eseu

Sacrifică puțină vreme pentru a răsfoi cărțile noastre:
este cu neputință să nu găsești ceva
pe gustul și spre folosul tău !

IMPRIMERIA

**ARTA
GRAFICA**

Calcea Șerban Vodă 133, S.4, Cod 70517, BUCUREȘTI

Tel.: 021.336.29.10

Fax: 021.337.07.35

E-mail: comercial@artagrafica.ro

web site: www.artagrafica.ro

Iisus Hristos binecuvântând,
mozaic, Capela Palatină, Palermo, sec. XII

Judecata lui Pilat,
 miniatură, sec. VI, *Codex Purpureus Rossanensis*,
 Muzeul Diocezan, Rossano

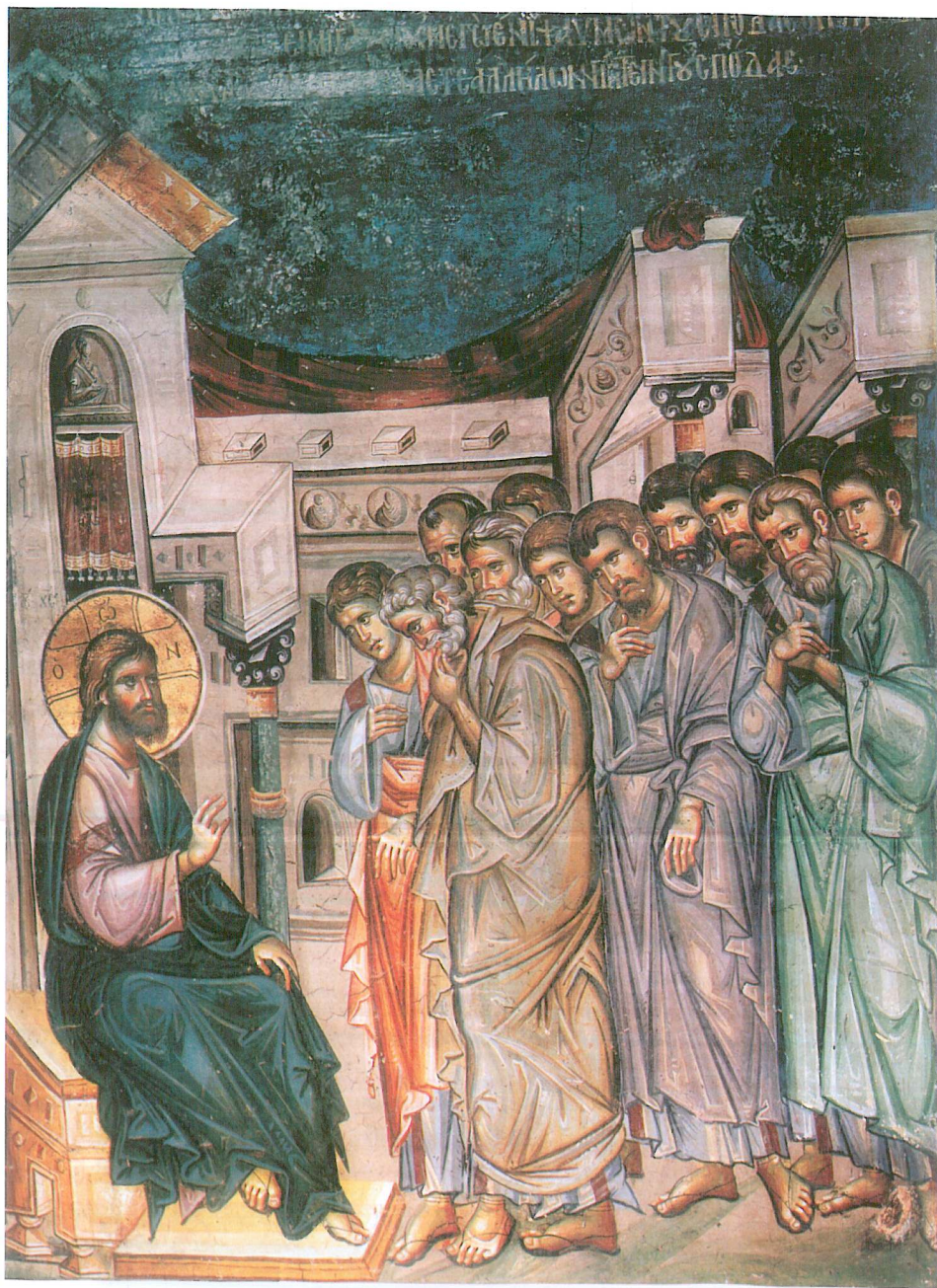

BIBLIOTECA
Mănăstirea Sfânta Ecaterina

Hristos binecuvântând,
icoană (encaustică), sec. VI, Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Sinai

Hristos tâlcuind Apostolilor rostul spălării picioarelor,
frescă, începutul sec. XIV, Mănăstirea Vatoped, Muntele Athos

*Proorocul David între
Înțelepciune și Profetie,
miniatură, sec. XI,
Psaltire, Vatican*

*Iosua și
Arhanghelul Mihail,
miniatură,
prima jumătate a sec. X,
Rotulusul lui Iosua,
Vatican*

*Sarcofagul celor doi frați, marmură, sec. IV,
cimitirul San Paolo Fuori le Mura, Muzeul Lateran, Roma*

BIBLIOTECA
Măreștii lui Iosua și Arhanghelul Mihail

Bunavestire,
icoană (tempera pe lemn), începutul sec. XIV,
Muzeul Național, Ohrida

BIBLIOTECA
Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Sinai

Sfântul Apostol Petru,
icoană (encaustică), sec. VI, Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Sinai

Biserica *San Vitale*,
mozaicul bolții, sec. VI, Ravenna

BIBLIOTECA
 Biblioteca Apostolica Vaticana

Catedrala din Cefalu,
 mozaicul bolții, sec. XII, Sicilia

Biserica Sfântul Pantelimon,
frescă, ansamblul absidei altarului, 1110-1118, Nerezi (Serbia)

Biserica *Schimbarea la Față*,
frescă, ansamblul absidei altarului, 1156-1158,
Mănăstirea *Mântuitorului* din Pskov (Rusia)

Înălțarea Domnului,
frescă, detaliu cupolă, 1330,
Biserica *Sfinții Apostoli*, Patriarhia de Peci (Serbia)

Nașterea Maicii Domnului, frescă, naos, 1208-1209,
biserica Sfinții Ioachim și Ana, Mănăstirea Studenica (Serbia)

Adormirea Maicii Domnului, frescă, naos, 1263-1268,
Biserica Sfânta Treime, Mănăstirea Sopocani (Serbia)

Biserica Mănăstirii Chora,
 mozaic, cupola sudică a narthexului, sec. XIV, Constantinopol

BIBLIOTECA
Mănăstirea Rădăveni și Biserica

*Sfântul Apostol Petru,
frescă, 1316-1318, Biserica Sfântul Gheorghe,
Staro Nagoricino (Macedonia)*

Hristos în mormânt,
frescă (detaliu reconstituit), sec. XIV,
Biserica Mântuitorului, Kovalevo (lângă Novgorod)

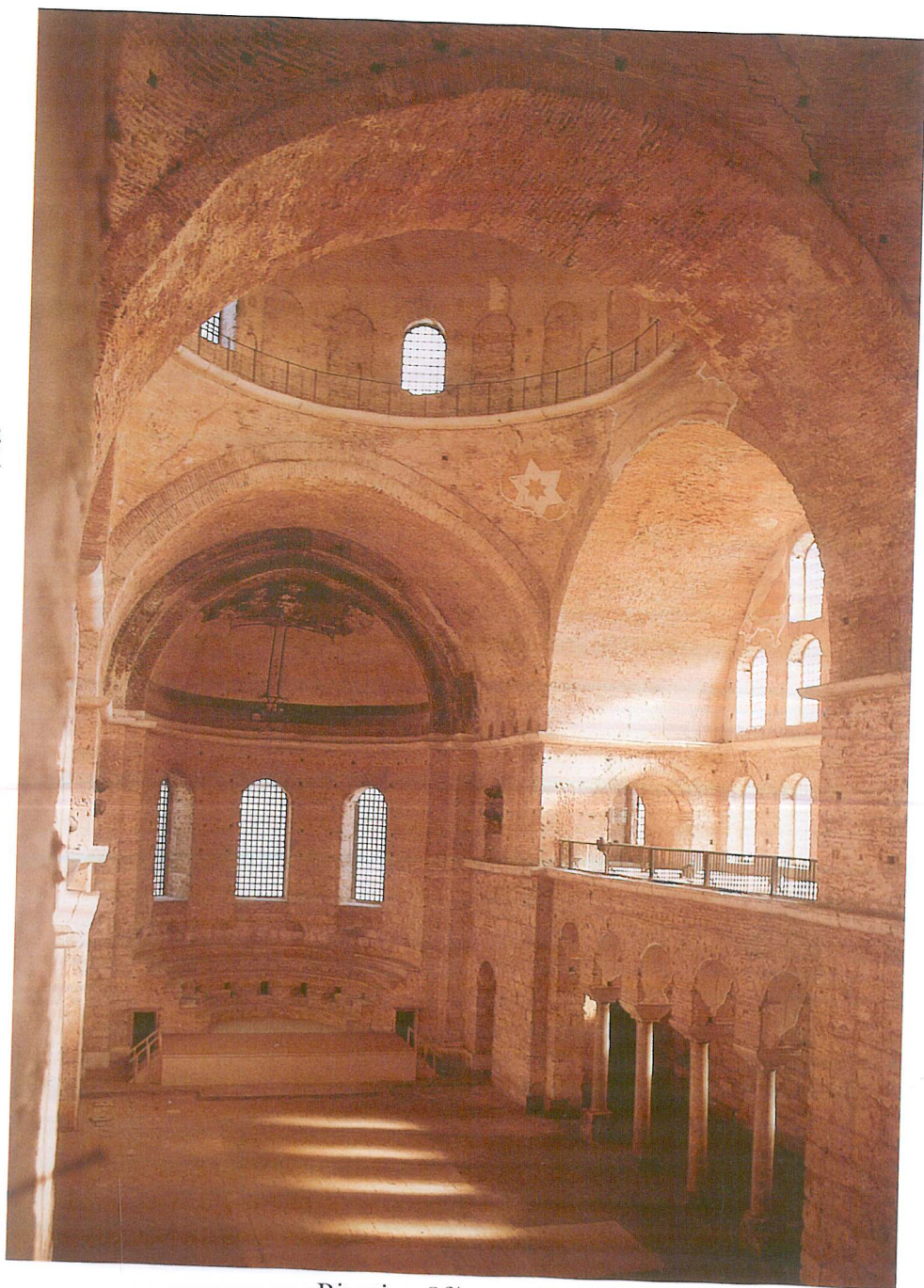
Sfânt Prooroc,
frescă, tamburul turlei, sec. XIV,
Biserica Sfântul Teodor Stratilat, Novgorod

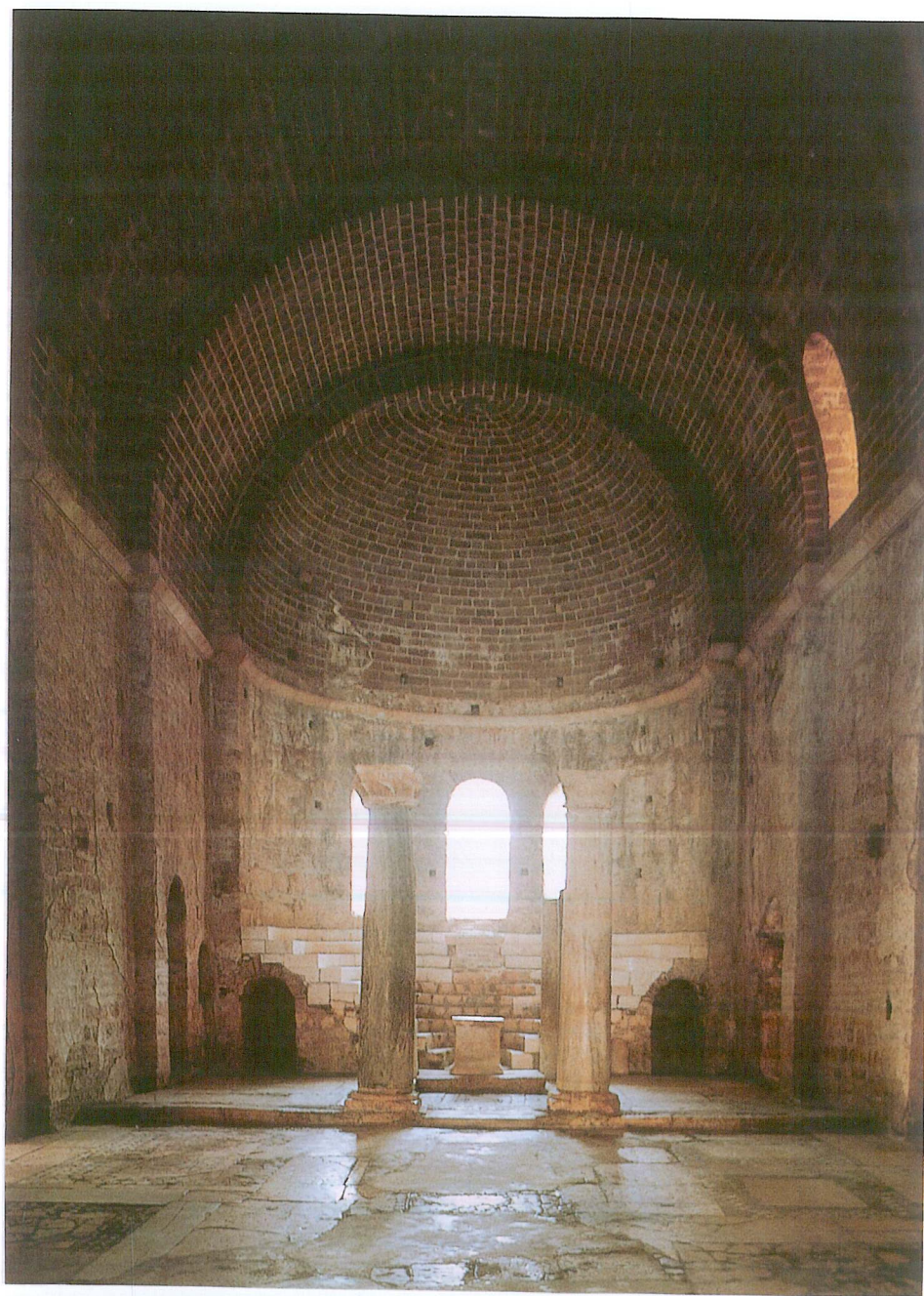

BIBLIOTECA
Municipal "Sfânta Irina" din Constantinopol

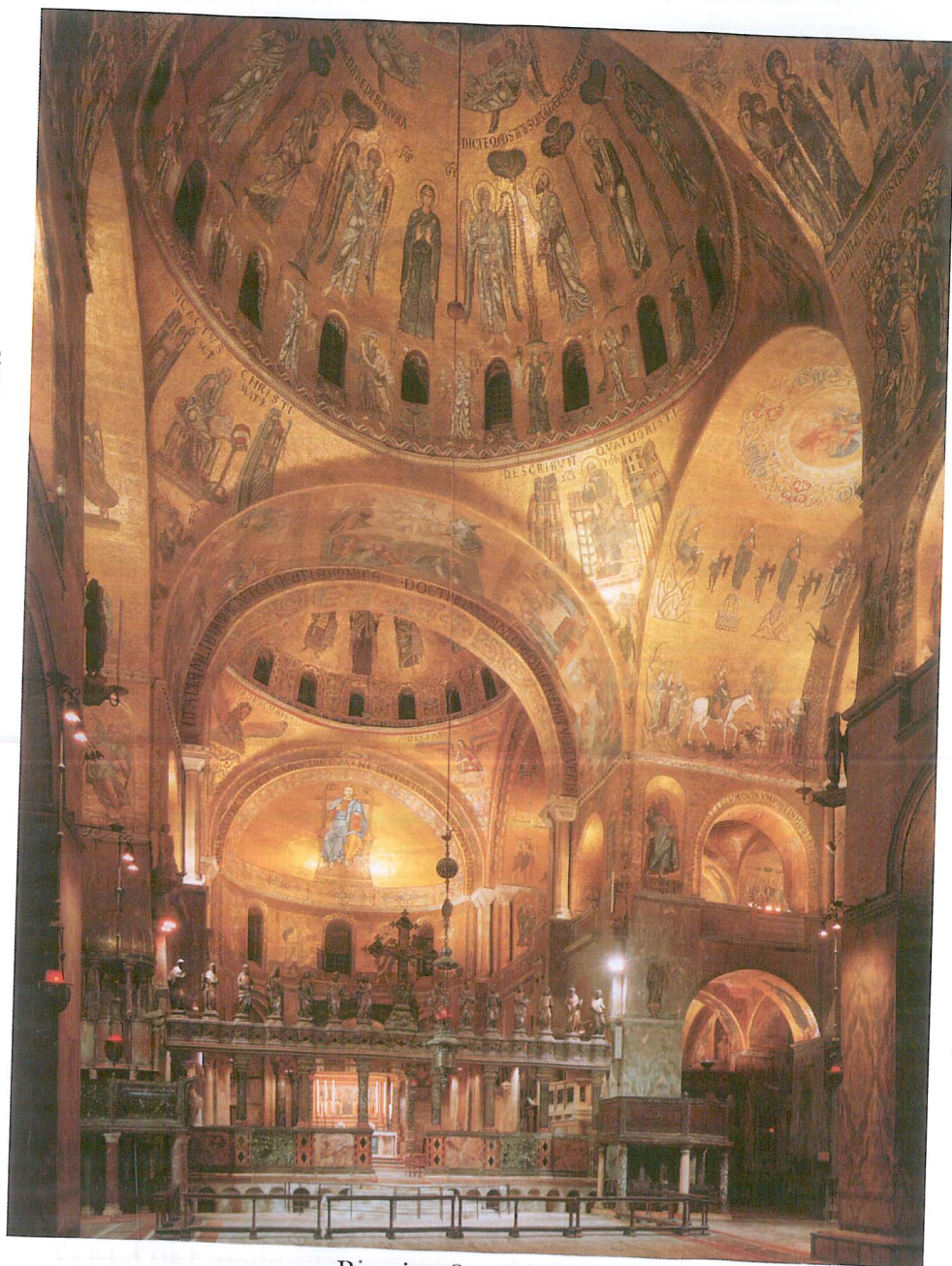
Biserica *Sfânta Irina*,
interior, sec. VI, Constantinopol

Biserica *Sfântul Nicolae*,
absida altarului, anterior sec. IX, Myra (Turcia)

Biserica *San Marco*,
mozaic, vedere interioară, sec. XII, Veneția

Sfânta Treime,
icoană (tempera pe lemn), Sfântul Andrei Rubliov, 1422-1427,
Galeria Tretiakov, Moscova

Maica Domnului Hodighitria,
icoană (tempera pe lemn),
școala din Cipru, sec. XIII,
Grottaferrata, Roma

Maica Domnului Glycophilussa,
icoană (tempera pe lemn),
sec. XII, Mănăstirea Filoteu,
Muntele Athos

*Maica Domnului
din Vladimir,*
icoană (tempera pe
lemn), școala
constantinopolitană,
sec. XII, Galeria
Tretyakov, Moscova

*Maica Domnului pe tron,
între Sfinții Mucenici Teodor Tiron și Gheorghe,
icoană (encaustică), sec. VI, Mănăstirea Sfânta Ecaterina, Sinai*

BIBLIOTECA
Muzeului de Artă și Etnografie

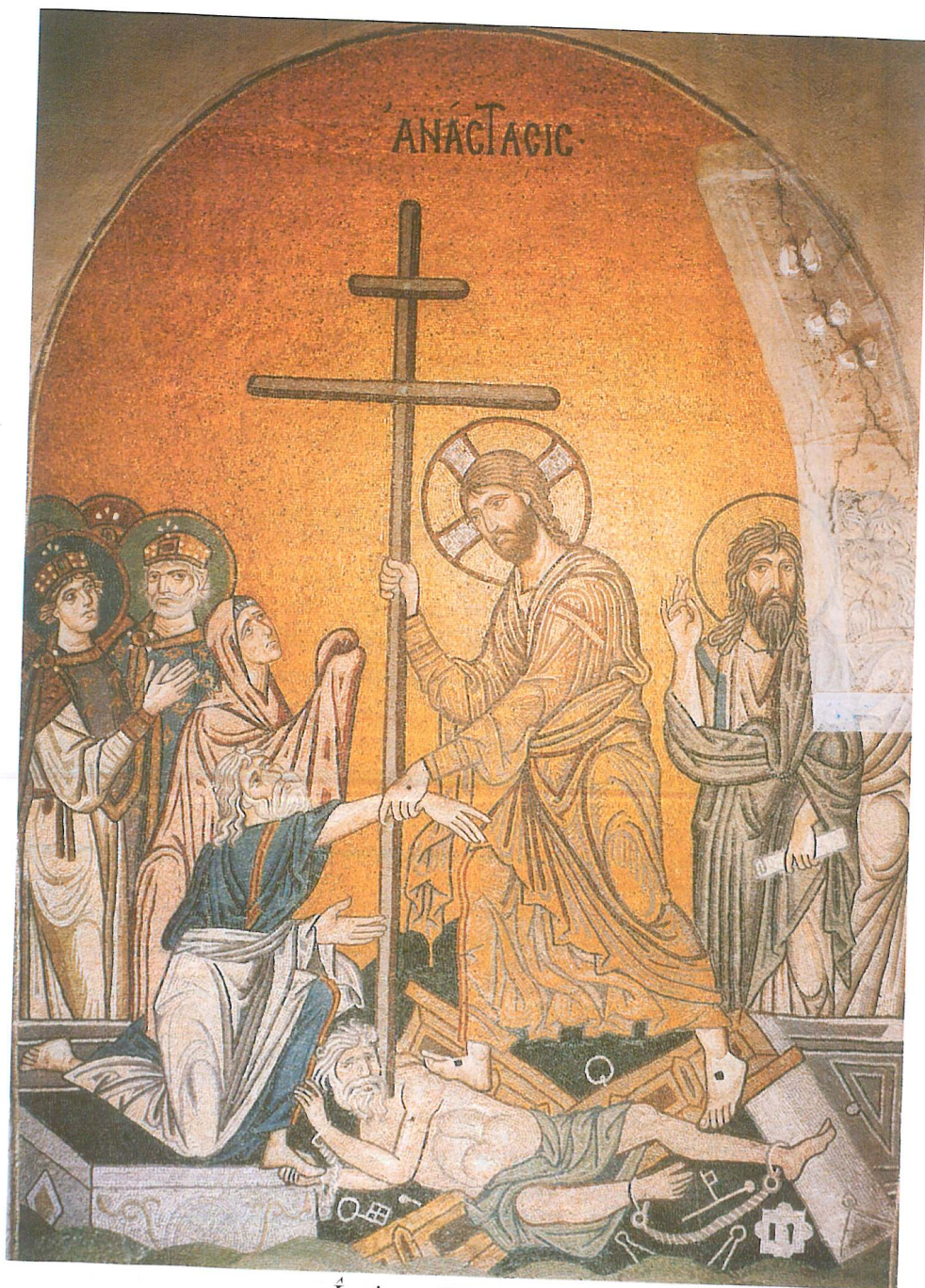
Maica Domnului din Iaroslav,
icoană (tempera pe lemn), școala kieveană (?), cca. 1218,
Galeria Tretyakov, Moscova

Schimbarea la Față,
icoană (tempera pe lemn), Teofan Grecul, începutul sec. XV,
Galeria Tretiakov, Moscova

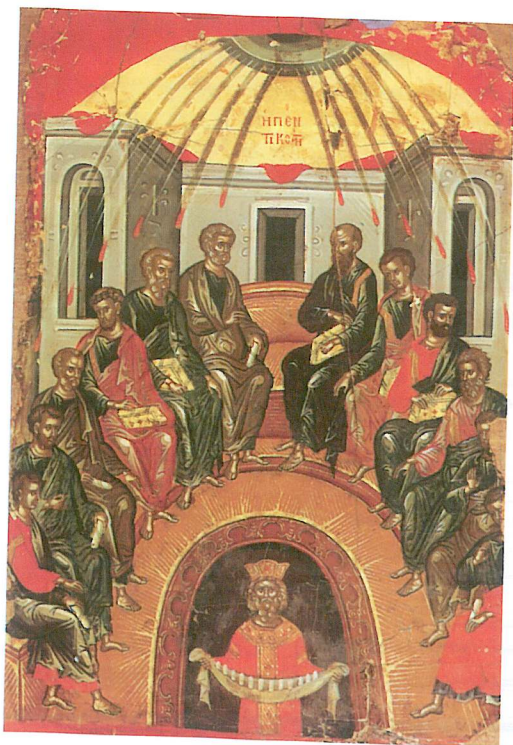

Invierea Domnului,
mozaic, sec. XII-XIII, Daphni, Grecia

Îngerul vestind mironosițelor Învierea,
frescă (detaliu), cca 1235, Mănăstirea Mileseva, Serbia

Pogorârea Sfântului Duh,
icoană (tempera pe lemn),
Teofan Cretanul, 1546,
Mănăstirea Stavronikita,
Muntele Athos

Pogorârea Sfântului Duh,
icoană (tempera pe lemn),
sec. XVIII,
Korce, Albania

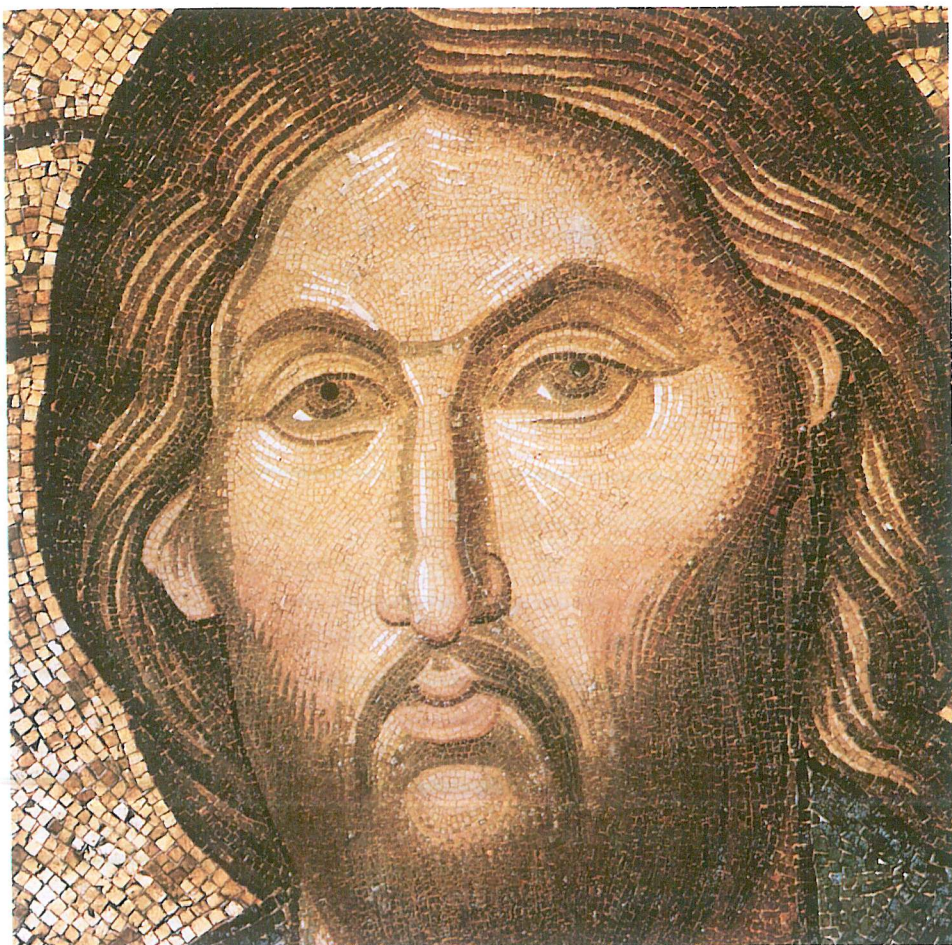
Sfânta Mabramă,
icoană (tempera pe lemn), școala din Novgorod, sec. XII,
Galeria Tretiakov, Moscova

Iisus Hristos Pantocrator,
mozaic, sec. XII, Capela Palatină, Sicilia

Iisus Hristos Pantocrator,
mozaic (detaliu), 1300-1320,
Mănăstirea Chora, Constantinopol

ICOANA – dar al lui Dumnezeu, dar al chipului dumnezeiesc, dar al chipurilor îndumnezeite în Biserică – este ziditoare de credință începând de la Întrupare. Adevăratul Dumnezeu, Care S-a făcut văzut în Iisus Hristos, răspunde chemării ochilor credinței în arta icoanei – teologie a Frumuseții.

Multe cărți descriu pe larg istoria, tehnica și chiar arta icoanelor, pe care le și reproduc. În ceea ce ne privește, alegem o altă cale, încercând să le deslușim impactul religios și să pătrundem astfel înăuntrul lor. Vom încerca să lăsăm icoana să ne dezvăluie în Iisus Hristos preaslăvit – sau în omul mântuit – realitatea sa esențială, plinătatea și adevărul său.

Aici, Sfânta Scriptură și textele liturgice ale Bisericii, precum și învățătura Părinților ne vor introduce în inima fiecăreia dintre icoanele de care ne vom apropia. Fie ca această apropiere să fie cea a Luminii necreate și să îplinească în noi dorința lui Hristos: Aceasta este voia Tatălui Meu, ca oricine vede pe Fiul și crede în El să aibă viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi (In. 6, 40).

Pr. Daniel Rousseau

editura
Σοφία

320,000